This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

О

СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

НАПИСАО

ЈОВАН ЖИВАНОВИЋ.

ИЗДАЊЕ СРП. КЊИЖАРЕ И ШТАМПАРИЈЕ
БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ
1898.

Цена 1 фор.

C08149

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

Социјалистичка федеративна република
Србија
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД
ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ
БИБЛИОТЕКА
224

П 1743

О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

НАПИСАО

ЈОВАН ЖИВАНОВИЋ

инв. 224

ИЗДАЊЕ
СРПСКЕ КЊИЖАРЕ И ШТАМПАРИЈЕ
БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ
1888.

PG-1224
I5

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ

I.

Бранич српскога језика.

(Прештампано из „Стражилова“.)

1. Господин Т. Маретић у „Viencu“ пише изврсно са потпуним знањем о рђаво скованим речима у хрватском језику, истребљује германизме, те учи читаоце „Венчеве“ шта је добро српски, а шта није. Заиста од овакових изврсних бележака имаће читаоци „Vienca“ велике користи. Мислим, да не ћу никога увредити, ако коју белешку кажем о „филологичком иверју“. Белешкама овим мислим само где где што допунити, што је г. Т. М. превидео.

У 33. броју „Vienca“, 1886., на стр. 526., пише г. Т. М. овако: „Према немачким сложеницама: Grossmacht, Grosshändler, Hochverrath сковали смо у новије вријеме неподобе: велевласт, велетржац, велеиздаја, а назива се и: велепосједник, велекрст (Grosskreuz) и т. д. Те сложенице не ваљају ништа; њих су могли начинити само људи, који нијесу знали или нијесу хотјели знати, да адвераб не може стајати са супстантивом; не може се рећи пусто сват, него само пусти сват; а од тога гласи сложеница: пустосват. У тој сложеници немамо адвераб+супстантив, него адјектив+супстантив. Тко вели: велевласт, осјећа први дио веле као адвераб, како доиста и јест, али адвераб са супстантивом не може стајати, ни ако су

сложене. Кад се сложеница пустосват развеже, бива: пусти сват, а у што ће се развезати велевласт, велекрст? Да ли у веле власт, веле крст!? За то ће бити најбоље писати и говорити: велика власт, велики трговац, велика издаја, велики посједник, велики крст и т. д.“ Да су сложене речи велевласт, велеиздаја, велепосједник наказе, које употребљавају Хрвати и које су сковали људи, који немају појма о овој ствари, о том нема никакве сумње. Моја је намера овде, да потражим узрок, за што су те речи наказе, јер г. Маретић, по мојем мишљењу, није то довољно показао и по излагању његову могли би извести погрешан закључак. Г. Маретић вели, да сложена реч не може бити из адјектива+супстантива. Ако ово узмемо за правило, онда не ваља велевласт, али би ваљало вељовласт или великовласт; а г. Т. М. не каже, да би то ваљало, него вели, да је најбоље писати и говори велика власт, као што и има потпуно право. Моја ће задаћа бити, да потражим узрок, за што не ваља велевласт, па ни великовласт, него велика власт, те да изречем главно правило, по којем постају сложене речи у нас Срба.

Реч сложена бива из две речи, које морају изгубити свој облик, који имају као самосталне речи, кад се сложе у једну, те постаје новим наставком, н. пр. белоног. У овој сложеној речи први део јест основа,

а ног постало је секундерним наставком δ од нога, те по томе белоног не значи бела нога, него ону, која има беле ноге. Кад би, дакле, белонога значило бела нога, а не ону, која има беле ноге, онда би и велевласт или великовласт могла значити велика власт. Тако и кривоврат не значи крив врат, него онога, који има крив врат. Тако је и црноока, тврдоглав и т. д.

Осим оваких сложених речи има и другојачијих, у којима је први део основа од супстантива, а други део долази као облик од корена глаголскога са наставком само у сложеној речи, а као самосталан облик не постоји, н. пр. богородица, винопија, водопија, жиропађа, чаброноша, рукопис, чанколиз и т. д. По овим речима скројена је и сложена реч градоначелник, која се радо код нас употребљава. Та реч сложена није добра, јер у њој други део не постаје од корена глаголскога него јесте и самостална реч за то је најбоље писати и говорити градски начелник. Међу ове речи уврстио бих ја и сложену реч Богоматера: Бог ме чува и Богоматера.*) Наши богослови говоре богомати, а то је по грчком θεομήτωρ. Кад би се могло казати богомати, онда би се могло казати и велевласт, за то ваља писати богоматера или мати божја.

Трећа врста сложених речи бива, кад је на првом месту основа од адјектива,

*) Види Српске народне пјесме, скупио Богољуб Петрановић, стр. 550.

а други део супстантив. који не добија нова наставка, те јесте и самостална реч. Али ако и изгледа, да ова последња реч не мења својега наставка, мења ипак заједно с предњим делом своје значење. Тако н. пр. танкопреља не значи танка преља, него: која танко преде! хитропреља не значи хитра преља, него: која хитро преде; злопреља не значи зла преља, него која зло преде; самоток не значи сами ток, него мед, који сам из сата истече без икаквога гњечења и притискивања; сухозид не значи сухи зид, него зид без креча и земље; суводол не значи само сухи дол, него значи име месту, а за сваки други до, који је сух, где не расте ништа, морало би се казати сухи до; пустопоље не значи само поље, које је пусто, где не расте ништа, него је Пустопоље име пољу у Поцерини. Кад би, дакле, танкопреља значило танка преља, онда би и велевласт могло значити велика власт.

Код наших, дакле, сложених речи главно је ово запамтити: У сложеној речи први део мора бити основа, а други део реч с новим наставком, која није и самостална реч, или други део може бити и самостална реч, али онда сложена така реч мења значење. Ово је најглавније, што се има запамтити о сложеним речима.

2. Господин Маретић вели: не ваља писати ни говорити велепосједник, него велики посједник. Велики посједник до-

бро би било, кад би посједник значило der Besitzer, али посједник значи сијело посјед, die Sitzgesellschaft, Besuch: идем на посјед. Посједати не значи besitzen, него sich setzen (einer nach dem andern); тако и посједовати не значи besitzen, као што Хрвати у том значењу употребљавају ту реч, него значи походити, besuchen. И велики посједник, као што хоће г. Т. М., ништа друго није, него сушти немачки Grossbesitzer; а ја бих рекао, да би ваљало српски кмзати: велики газда, велики господар, велики власник.

3. Што се тиче 6. тачке, слажем се, само не знам, да ли треба писати Зрињски или Зрински? Зрински се увек потписивали Зрински, а не Зрињски. Тако увек у Хрватској Зринијади долази Зрински:

Ти Боже у свему попивкињу ову
Прими по крвному ку пописах слову,
На бој у, на дому, воде, копну, стову,
Дику, част вирному и стару и нову,
Продиљи Зринскому и роду његову.

За то др. Фрањо Ивековић у својој расправи: „Хрватска Зринијада прама Мађарској“ и др. Јагић опет у својој расправи „Адријанскога мора Сирена илити обсида Сигетска“ пишу увек Зрински (Вид. Књижевник, III., 319.. 336.).

4. Не знам, за што г. Т. М. вели „филологичко иверје“? Наставак ски може се додати на филолог и онда имамо филолошко иверје, или може се додати на филологија, и онда би добили филологијско иверје,

а филологичко не знам, од куда би долазило, те мислим, да не ће бити добро.

5. погибељ. Г. Ť. М. у „Viencu“ од год. 1886, стр. 316., употребљава реч погибељ. Ја мислим, да та реч није српска. Ова реч гласи у старом словенском језику погѣбѣль. У тој старој словенској речи наставак је ѣль, а у том наставку последње слово ь јесте право ь, које не постаје из јъ, као у речима конь, съпаситель, утѣшитель. У речи погѣбѣль последње је ь као и у овим речима: мѣсль, соль. У српском језику у овим речима ь отпада, те онда добијамо основе: мисл, сол, од којих по правилу ном. синг. гласи мисао, со. По томе и погѣбѣль по правилу мора гласити у српском језику по јужном и западном говору погибио, а по источном погибео. По западном говору налази се та реч у почетку петнаестога века по правилу: „и такои стависмо и сложисмо баси заедно бити против краиѹ Ѡстои на негоѹ погибиѡ“. (Види: Mon. serb., стр. 252.). Али данас се речи с наставком ѣль у српском језику не употребљавају. Једина је реч обитељ, која би требала да има наставак ѣль, јер у старом словенском гласи обитѣль; али се и она помешала са речима, које имају наставак елјъ. Данас се замењује наставак ѣль наставком ль, као што је у речима мысль, израсль, а српски мисао, израстао, па с тим наставком имамо и погибао, ген. погибли. Из овога се види, да није добро писати погибељ, него погибао. По томе још горе греше

они, који пишу добродетељ (види: „Примери за латинске облике“, саставио Стеван Лекић, I. део, стр. 153.), јер та реч нити је српска по наставку, нити по другом делу као сложена реч. Добро дакле чине, који место ње пишу врлина.

6. протисловље. У „Viencu“ од године 1886., стр. 316., употребљавају ову реч г. Т. М. Ја мислим, да та реч није српска. У старом словенском језику гласи та реч противословніе. Таке су у старом словенском језику и ове речи; богословніе, звездословніе, славословніе. Код нас у српском језику слово не значи реч, него der Buchstabe; те по томе не може ни словніе у изведеној сложеној речи противословніе значити у српском језику оно, што би хтели неки да значи. Истина у сложеној речи противословніе дотерано је словніе по српским законима гласовним у словље, али то не помаже ништа, кад слово не значи реч, као што значи у старом словенском језику. У старом словенском језику има осим речи противословніе и реч противорѣчніе. Ова је реч ближа нама и пре је можемо употребити, кад је одвенемо у српско рухо: противоречје, као што је и благовоље према етаром словенском благовоніе. По томе сваки ће лако увидети, да не ће бити добре ни оне речи, које се налазе по граматикама нашим: гласословље, обликословље, него наука о гласовима, наука о облицима.

7. сопствен. Ова реч не налази се у српском језику, а узели су је књижевници

из словенскога, па је употребљавају по немачком језику. Тако налазимо у „Примерима за латинске облике“ од С. Лекића овај пример: „Ко своје сопствено имање занемари, неће туђега умножити.“ Овде је сопствено немачко eigen, које у српском језику нема места, јер га српски језик не познаје ни по облику ни по значењу. Потпуно је казано: „Ко своје имање занемари, не ће туђега умножити.“ Заменицом свој казано је, дакле, потпуно у овој реченици припадање и нема му се додавати сопствено, јер је излишно и нема му потврде у језику нашем, него је очевидно немачко eigen.

8. У тачци трећој у споменутој реченици пише г. Лекић неће, заједно негацију с глаголом, а у „критици“ својој на Оберкнежевића „Латинске и српске примере“ вели, на стр. 81., ово: „Правилно је писање, ако се негација са обликом састави“, и позива се на „Науку о реченицама“ од Стојана Новаковића, стр. 80. Г. Стојан Новаковић држи се Миклошића, који вели, да је нећу постало од не хоћу, те по томе да је „не mit dem Verbum lautlich zu einer untrennbaren Einheit verbunden.“ Код несам, нијесам, нисам види се јасно, да је постало не јесам = старо словенски нѣсмь. Тако и код немам види се, да је постало од не имам = старо словенски нѣмамь, а код не ћу не види се, да је постало од не хоћу. Пошто од хоћу имамо крње ћу, то негација долази пред крње ћу, које је самостална реч и то глагол у пре-

зенсу и по томе нема се негација спајати с глаголом. Негација се спаја с глаголом онда, кад се с њиме lautlich zu einer untrennbaren Einheit споји, што се код не ћу не види, као што се види код нѣсмь = несам, постало од не јесам, нѣмамь = немам постало од не имам. Колико је мени познато, о овом није Даничић нигде ништа прибележио; али знам то, да је увек писао растављено не ћу, не ћеш, не ће. А о овом је писао Јован Бошковић у „Вили“ од године 1868. под именом „о прилогу не“ и исцрпао је ову ствар са свим, па не спомиње не ћу међу несам и немам, него свугде пише растављено не ћу. Из овога се види, да је Даничић мислио, а Јован Бошковић мисли, да треба писати не ћу растављено. Такође и у нашим старим споменицима долази свугде растављено не ћу, тако: не кемо ити (види: Mon. serb., 7.), не кѹ порѣки (види: Mon. serb., 50., и Даничића: „Рјечник из књижевних старина“ под хотѣти). Има ли, дакле, право г. Лекић, који се повео за Стојаном Новаковићем, кад вели Оберкнежевићу: „Правилно је писање, ако се негација са обликом састави.“ Ја велим, да нема.

9. Вук Караџић и Ђуро Даничић углавили су књижеван српски језик, изабравши онај говор (дијалекат), који је најближи старом словенском и другим словенским језицима; Бранко Радичевић у своме „Гојку“, још године 1848., стао је на земљиште историјске граматике српске, те је руковао срп-

из словенскога, па је употребљавају по немачком језику. Тако налазимо у „Примерима за латинске облике“ од С. Лекића овај пример: „Ко своје сопствено имање занемари, неће туђега умножити.“ Овде је сопствено немачко eigen, које у српском језику нема места, јер га српски језик не познаје ни по облику ни по значењу. Потпуно је казано: „Ко своје имање занемари, не ће туђега умножити.“ Заменицом свој казано је, дакле, потпуно у овој реченици припадање и нема му се додавати сопствено, јер је излишно и нема му потврде у језику нашем, него је очевидно немачко eigen.

8. У тачци трећој у споменутој реченици пише г. Лекић неће, заједно негацију с глаголом, а у „критици“ својој на Оберкнежевића „Латинске и српске примере“ вели, на стр. 81., ово: „Правилно је писање, ако се негација са обликом састави“, и позива се на „Науку о реченицама“ од Стојана Новаковића, стр. 80. Г. Стојан Новаковић држи се Миклошића, који вели, да је нећу постало од не хоћу, те по томе да је „не mit dem Verbum lautlich zu einer untrennbaren Einheit verbunden.“ Код несам, нијесам, нисам види се јасно, да је постало не јесам = старо словенски нѣсмь. Тако и код немам види се, да је постало од не имам = ста словенски нѣмамь, а код не ћу не ви да је постало од не хоћу. Пошто имамо крње ћу, то негација дол ћу, које је самостална реч и

[illegible] и ни [illegible] се [illegible] [illegible] [illegible]

ским књижевним језиком у оно време тако, да га ни данас ни један песник наш није достигао, а још мање надмашио. Од то доба до данас требали смо се већ навикнути на тај књижеван говор. И ја не могу замерити много песницима нашим, који и не мисле, да могу у свом рођеном језику грешити као рођени Срби; али бих могао замерити критичарима и школским људима, који граде школске књиге, па не стоје на земљишту историјске граматике српске. Тако мислим, да не стоји лепо, кад се чита у школској књизи: тавна ноћ место тамна ноћ (види: „Примери за латинске облике“, стр. 143.), мува место муха (стр. 144.), пљен (138.) место плен, наслађују (стр. 141.) а опет на стр. 142. наслађаваху, гњездо место гнездо, лењ*) место лен = старо словенско лѣнъ (158.). „С ким си био у Грчкој? С мојим пријатељем“, место својим (161.) и т. д.

10. Убйца. У „Примерима за латинске облике“, на страни 183., долази реч убијца овако наштампана: убйца. Прво, ова реч нема на другом слогу дугога акцента, него врло дуг и гласи убијца.**) Друго, не може се писање убйца никад оправдати. Убијца долази од корена би, којем се додаје наставак ьца, дакле уби-ьца. Овде се мора зев избећи уметањем ј, те ћемо добити убијьца, а после ј отпада ь, дакле добијамо убијца.

*) У Вукову речнику има и облик лењ, али за то га ипак не ћемо у књижевном језику употребљавати.

**) Те речи нема у Вукову речнику.

Ово потврђује облик стари словенски, који се увек налази написан овако: ѹбийца. Овде неће бити излишно, да напоменем, да је у Вукову речнику погрешно написано убиство место убијство. Да треба убијство писати, казује нам стари словенски облик ѹбийство. Па даље, као што је побратимство постало од побратим са наставком ьство или суседство од сусед с наставком ьство, тако је и убијство постало од имена убиј, који данас није у обичају, с наставком ьство, дакле, ваља писати убијство.

11. Јуни. У „Примерима за латинске облике“ стоји на страни 157.: јуни. У српском језику нема супстантива, који би се свршивао на и у ном. синг. Латински гласи та реч: Junius. Од ове речи је основа junii. Та основа мора гласити старословенски овако: Юниѣ, јер латинском наставку од основе ii одговара старо словенско ѣ, а зев се мора избећи уметањем ј, дакле Юниіѣ, а после ј отпада увек ѣ. те онда имамо Юний, које у српском гласи јуниј, ген. јунија. По што се данас завршетак на иј код нас више не употребљава него се замењује наије, као: Алексије, Антоније, Глигорије, Ђеорђије, то би могао ном. синг. и јуније гласити. Народ пак говори и данас још са свим правилно јуниј, ген. јунија према латинском junius. У најновије време наши књижевници окрњили су основу од јуниј, па употребљавају реч ту овако: јун, ген. јуна. И то

а филологичко не знам, од куда би долазило, те мислим, да не ће бити добро.

5. погибељ. Г. Т. М. у „Viencu“ од год. 1886, стр. 316., употребљава реч погибељ. Ја мислим, да та реч није српска. Ова реч гласи у старом словенском језику погꙑбѣль. У тој старој словенској речи наставак је ѣль, а у том наставку последње слово ь јесте право ь, које не постаје из јъ, као у речима конь, съпаситель, утѣшитель. У речи погꙑбѣль последње је ь као и у овим речима: мꙑсль, соль. У српском језику у овим речима ь отпада, те онда добијамо основе: мисл, сол, од којих по правилу ном. синг. гласи мисао, со. По томе и погꙑбѣль по правилу мора гласити у српском језику по јужном и западном говору погибио, а по источном погибео. По западном говору налази се та реч у почетку петнаестога века по правилу: „и такои стависмо и сложисмо баси заедно бити сѹпротива кралѹ Ѡстои на неговѹ погибиѡ“. (Види: Mon. serb., стр. 252.). Али данас се речи с наставком ѣль у српском језику не употребљавају. Једина је реч обитељ, која би требала да има наставак ѣль, јер у старом словенском гласи обитѣль; али се и она помешала са речима, које имају наставак елјъ. Данас се замењује наставак ѣль наставком ль, као што је у речима мысль, израсль, а српски мисао, ѝзра̂стао, па с тим наставком имамо и погѝбао, ген. погибли. Из овога се види, да није добро писати погибељ, него погибао. По томе још горе греше

они, који пишу добродетељ (види: „Примери за латинске облике“, саставио Стеван Лекић, I. део, стр. 153.), јер та реч нити је српска по наставку, нити по другом делу као сложена реч. Добро дакле чине, који место ње пишу врлина.

6. противсловље. У „Viencu“ од године 1886., стр. 316., употребљавају ову реч г. Т. М. Ја мислим, да та реч није српска. У старом словенском језику гласи та реч противословніе. Таке су у старом словенском језику и ове речи: богословніе, звездословніе, славословніе. Код нас у српском језику слово не значи реч, него der Buchstabe; те по томе не може ни словніе у изведеној сложеној речи противословніе значити у српском језику оно, што би хтели неки да значи. Истина у сложеној речи противословніе дотерано је словніе по српским законима гласовним у словље, али то не помаже ништа, кад слово не значи реч, као што значи у старом словенском језику. У старом словенском језику има осим речи противословніе и реч противорѣчніе. Ова је реч ближа нама и пре је можемо употребити, кад је оденемо у српско рухо: противоречје, као што је и благовоље према етаром словенском благовоніе. По томе сваки ће лако увидети, да не ће бити добре ни оне речи, које се налазе по граматикама нашим: гласословље, обликословље, него наука о гласовима, наука о облицима.

7. сопствен. Ова реч не налази се у српском језику, а узели су је књижевници

начинио г. *, па ја опет не ћу њему онако подвикнути, као што је он г. * него ћу му само казати, да остави учебник, где му је место, у Новогород, Москву и Кијев, а ми служимо се за сад, док не нађе ко боље шта, овим изразом: ручна књига за ученике или за школу или уџбеник.

13. Ближи опредељај. Г. * у својој књизи употребљује ту реч „ближи опредељај". У примеру: Diana dea erat filia Latonae вели, да је dea „ближи опредељај" супстантива Diana. Из овога се види, да се није прицепила наука Даничићева на њега, да му је лакше било Nähere Bestimmung превести, него Даничића проучити. Даничић би казао, да је dea додатак речи Diana, и то спојени (атрибутивни) додатак.

14. Предикатов адјектив. У својој књизи вели г. *, да је у примеру Pila est rotunda rotunda „предикатов адјектив". Ја му пак вслим, да је rotunda прирок, предикат, и кад би узели, као што каже г. *, да је rotunda „предикатов адјектив", онда би морали извести, да је est предикат, те на то би му могли подвикнути, као што је он оно подвикнуо г. * Ја овим не ћу дакажем, да г. * не зна, да је rotunda предикат, него хоћу да покажем, да је својим погрешним српским изразом истерао несмисао.

15. Професор на српској вел. гимназији. Г. * потписао се на првом листу своје књиге, да је професор на гимназији. Ја држим, да је на гимназији am Gymnasium

зенсу и по томе нема се негација спајати с глаголом. Негација се спаја с глаголом онда, кад се с њиме lautlich zu einer untrennbaren Einheit споји, што се код не ћу не види, као што се види код нѣсмь = несам, постало од не јесам, нѣмамь = немам постало од не имам. Колико је мени познато, о овом није Даничић нигде ништа прибележио; али знам то, да је увек писао растављено не ћу, не ћеш, не ће. А о овом је писао Јован Бошковић у „Вили“ од године 1868. под именом „о прилогу не“ и исцрпао је ову ствар са свим, па не спомиње не ћу међу несам и немам, него свугде пише растављено не ћу. Из овога се види, да је Даничић мислио, а Јован Бошковић мисли, да треба писати не ћу растављено. Такође и у нашим старим споменицима долази свугде растављено не ћу, тако: не кемо ити (види: Mon. serb., 7.), не къ порекн (види: Mon. serb., 50., и Даничића: „Рјечник из књижевних старина“ под хотѣти). Има ли. дакле, право г. Лекић, који се повео за Стојаном Новаковићем, кад вели Оберкнежевићу: „Правилно је писање, ако се негација са обликом састави.“ Ја велим, да нема.

9. Вук Караџић и Ђуро Даничић углавили су књижеван српски језик, изабравши онај говор (дијалекат), који је најближи старом словенском и другим словенским језицима; Бранко Радичевић у своме „Гојку“, још годпне 1848., стао је на земљиште историјске граматике српске, те је руковао срп-

ским књижевним језиком у оно време тако, да га ни данас ни један песник наш није достигао, а још мање надмашио. Од то доба до данас требали смо се већ навикнути на тај књижеван говор. И ја не могу замерити много песницима нашим, који и не мисле, да могу у свом рођеном језику грешити као рођени Срби; али бих могао замерити критичарима и школским људима, који граде школске књиге, па не стоје на земљишту историјске граматике српске. Тако мислим, да не стоји лепо, кад се чита у школској књизи: тавна ноћ место тамна ноћ (види: „Примери за латинске облике“, стр. 143.), мува место муха (стр. 144.), пљен (138.) место плен, наслађују (стр. 141.) а опет на стр. 142. наслађаваху, гњездо место гнездо, лењ*) место лен = старо словенско лѣнъ (158.). „С ким си био у Грчкој? С мојим пријатељем“, место својим (161.) и т. д.

10. Убйца. У „Примерима за латинске облике“, на страни 183., долази реч убијца овако наштампана: убйца. Прво, ова реч нема на другом слогу дугога акцента, него врло дуг и гласи убијца.**) Друго, не може се писање убйца никад оправдати. Убијца долази од корена би, којем се додаје наставак ьца, дакле уби-ьца. Овде се мора зев избећи уметањем ј, те ћемо добити убијьца, а после ј отпада ь, дакле добијамо убијца.

*) У Вукову речнику има и облик лењ, али за то га ипак не ћемо у књижевном језику употребљавати.

**) Те речи нема у Вукову речнику.

Ово потврђује облик стари словенски, који се увек налази написан овако: ѹбийца. Овде неће бити излишно, да напоменем, да је у Вукову речнику погрешно написано убиство место убијство. Да треба убијство писати, казује нам стари словенски облик ѹбийство. Па даље, као што је побратимство постало од побратим са наставком ьство или суседство од сусед с наставком ьство, тако је и убијство постало од имена убиј, који данас није у обичају, с наставком ьство, дакле, ваља писати убијство.

11. Јуни. У „Примерима за латинске облике“ стоји на страни 157.: јуни. У српском језику нема супстантива, који би се свршивао на и у ном. синг. Латински гласи та реч: Junius. Од ове речи је основа juniu. Та основа мора гласити старословенски овако: Юниѫ, јер латинском наставку од основе u одговара старо словенско ъ, а зев се мора избећи уметањем ј, дакле Юниіѫ, а после ј отпада увек ъ. те онда имамо Юний, које у српском гласи јуниј, ген. јунија. По што се данас завршетак на иј код нас више не употребљава него се замењује наије, као: Алексије, Антоније, Глигорије, Ђеорђије, то би могао ном. синг. и јуније гласити. Народ пак говори и данас још са свим правилно јуниј, ген. јунија према латинском junius. У најновије време наши књижевници окрњили су основу од јуниј, па употребљавају реч ту овако: јун, ген. јуна. И то

је добро, али никако не може бити добро јуни, као што се пише у „Примерима за латинске облике“. Дакле, ваља писати: јуниј или јуније или јун, ал ни по што јуни. — Исто ово вреди и за јулије, Julius.

12. Учебник. Г. * у својој књизи употребљава реч „учебник“ на више места. Тако се та реч може видети на страни 4., 11., 82. Та реч није српска. И чудим се г. * да не осећа, да је та реч руска. Наравно овим не мислим рећи, да ми не можемо и не смемо, кад је потребно, и руске речи из рускога језика позајмити. Ми смемо и можемо то чинити, кад нам је потребно, али онда морамо свакој такој позајмљеној речи дати рухо српско. Ми смо се кад год смејали, кад се у програмима карловачке гимназије писало чертежъ наставленія Овидіева преображенія, а данас кад се напише „учебник“, не смеје се нико за то, што је написао г. * и та би реч могла комотно без бриге проћи п кроз књижевни одбор „Матице Српске“, као што је прошла и кроз „Просветни Гласник“ за то, што г.* ужива свугде велико поверење. Хајде, да видимо, је ли то брвно учебник? У старом словенском језику од супстантива слоужьба постаје наставком ьнъ адјектив слоужьбьнъ, а од овога адјектива постаје наставком икъ опет супстантив слоужьбьникъ. У српском језику у речи слоужьба ь је ишчезло, и да се добије адјектив, додаје се на њу други наставак ен место ьнъ, те добијамо службен. Кад се на овај адјектив дода наставак ик,

онда имамо супстантив службеник. Ваља, дакле, српски употребљавати служба, службено, службеник, а не звање, званично, званичник. Те речи опет у руском језику гласе: служба, служебный, служебникъ. Шта видимо овде? Видимо, да се у руском језику појављује старо словенско ь од речи служьба код адјектива служебный и супстантива служебникъ као руско е. У руском језику остао је наставак код адјектива ьнъ као и у старом словенском језику. У српском пак језику замењен је тај наставак наставком ен, а ь у слоужьба не појављује се нигде као српско а, него гласи: служба, службен, служебник. Тако и ове речи: ст. словенски: цѣлька, цѣльбьникъ (medicus) руски: цѣльба, цѣлебникъ, а српски би морале те речи гласити, кад би их било у српском језику, целба, целбеник. Ст. словенски: мольба, мольбьникъ, руски: мольба, молебникъ, српски: молба, молбеник. Па на послетку од старе руске речи учебъ doctrina, која би морала гласити у ст. словенском језику, кад би је било, оучька, гласи у руском супстантив учебникъ, а српски би морала гласити, кад би је било у српском језику, уцбеник, а не учебник, као што би хтео г. * Оно је е у речи учебник право руско е, које одговара ст. словенском ь. Дакле ко хоће да пише учебник, тај би морао, ако хоће да је конзеквентан, писати и отец место отац, молебница место молбеница и т. д. Ко ме је расумео, тај ће знати, какву је погрешку

начинио г. *, па ја опет не ћу њему онако подвикнути, као што је он г. * него ћу му само казати, да остави учебник, где му је место, у Новогород, Москву и Кијев, а ми служимо се за сад, док не нађе ко боље шта, овим изразом: ручна књига за ученике или за школу или уџбеник.

13. Ближи опредељај. Г. * у својој књизи употребљује ту реч „ближи опредељај". У примеру: Diana dea erat filia Latonae вели, да је dea „ближи опредељај" супстантива Diana. Из овога се види, да се није прицепила наука Даничићева на њега, да му је лакше било Nähere Bestimmung превести, него Даничића проучити. Даничић би казао, да је dea додатак речи Diana, и то спојени (атрибутивни) додатак.

14. Предикатов адјектив. У својој књизи вели г. *, да је у примеру Pila est rotunda rotunda „предикатов адјектив". Ја му пак велим, да је rotunda прирок, предикат, и кад би узели, као што каже г. *, да је rotunda „предикатов адјектив", онда би морали извести, да је est предикат, те на то би му могли подвикнути, као што је он оно подвикнуо г. * Ја овим не ћу дакажем, да г. * не зна, да је rotunda предикат, него хоћу да покажем, да је својим погрешним српским изразом истерао несмисао.

15. Професор на српској вел. гимназији. Г. * потписао се на првом листу своје књиге, да је професор на гимназији. Ја држим, да је на гимназији am Gymnasium

германизам. Да много не говорим, ја ћу навести неколико примера, из којих се може извести, да ваља писати: професор у гимназији. Н. п. он је учитељ у школи, па по томе: он је професор у великој школи у Београду. Ја сам господар у својој кући. Он је слагач у штампарији. Он је пудар у винограду, па по томе: он је професор у гимназији. С предлогом у реч у локалу показује, да је оним, што сама значи, опкољено место, где што бива. По овој дефиницији таки су наведени примери. С предлогом пак на показује реч у локалу, да је горња страна онога, што сама значи, место, где што бива. Н. пр. Бог на небу, а цар на земљи. Истина, каже се и на Цетињу, на Ријеци, на Херцеговини, на дому, сједи сваки на својој кући, али ово нам не сме служити за правило. Ови су примери постали с предлогом на од друкчијега схваћања и од особитога положаја места, те нам не могу служити за правило. Ја мислим, да је професор на гимназији немачко am Gymnasium, те тога се ваља чувати.

16. Покрај. Г. * у својој књизи пише предлог покрај састављено. То се може видети на стр. 28. и на другим местима. Ја мислим, да по крај треба растављено, свако за себе писати. Кад два преддога долазе један до другога и кад први преиначује значење другоме, онда их ваља састављати н. п. испред куће, испод земље, иза куће. Али кад први предлог не преиначује значење

другоме, него му само додаје своје значење, онда се пишу растављено. Да предлог први додаје само своје значење другоме предлогу, види се отуда, што се падеж не равна по њему него по другом предлогу, н. пр. по крај воде. Овде генитив воде слаже се са предлогом крај, а не са по, и по само додаје своје значење предлогу крај. Дакле, по крај ваља растављено писати. Да по крај ваља растављено писати, ја ћу навести таке примере, у којима долазе по два предлога и које не ће нико састављено писати, н. пр. Милош иде а кулаша води до пред шатор српског цар-Стјепана; Јед'те, пијте до у јутру, Турци; Кад је био до близу Будима; Оде Јово до под сноју кулу. Из ових се примера види јасно, да се предлози не могу састављати. кад само један другом значење додаје, па тако је исто и са по крај.

17. Казна. Г. * вели г. * у својој „критици", на стр. 80., да не ваља писати „бојати се казни", него „бојати се казне". То другим речима значи, да није добра реч казан, него казна. То је врло лако било казати г. *, али не верујем, да би могао то и доказати. У Вука нема ни казан, ни казна, ни казнити. У старом словенском језику казан гласи казнь, дакле казан по старој словенској речи казнь са свим је правилна реч, ма да је нема у Вука. Казан нема у Вука, али ми смемо опет казати, да је са свим добра реч српска. јер одговара ст. словенској речи каснь, као што и саблазан

одговара ст. слов. речи съблазнь, плесан ст. слов. речи плѣснь, пјесан (по јужном говору) ст. слов. речи пѣснь. Да ове речи српске одговарају споменутим словенским речима, не ће нико порицати, који се разуме у овој ствари, и по томе не може бити никакве сумње, да је казан са свим добра српска реч. Казна пак нема у ст. слов. језику, нити у Вука, а ипак је добра српска реч, као што су и: тајна, ујна, гривна и т. д. По своме схваћању ја мислим, да су добре српске речи и казан и казна, али опет морам приметити, да ћу радије употребити казан за то, што та реч одговара старој словенској речи казнь, а за казна не знам. да ли је народ говори. У Вука има вођ и вођа, те једна и друга реч је добра, само што имају свака друкчији наставак, али ја већма волим употребити реч вођ, него вођа за то, што одговарара ст. словенској речи вождь. Г. * употребљава у својој „критици“ и „латинским примерима“ увек реч нада. Би ли умесно било да га корим, што не употребљава место ње над? Ја мислим, да не би било, јер у српском језики има и над и нада, као што се види из речника Вукова, па макар што Бранко и Вук употребљава увек над: „Да имате изобиље у наду“ (Рим. 15. 13.). Ко ме је дакле схватио, тај ће из овога увидети лако, како г. * насумце суди.

18. Лењост. Г. * у својој књизи пише лењост. Лењост је провинцијализам. Тако се говори у Срему и Бачкој. У књижевном

пак језику не сме се употребљавати. Народ српски говори и леност, по јужном говору лијеност. Пита се сад, шта је боље, правилније: леност или лењост? Да на ово можемо одговорити, морамо узети стари словенски језик у помоћ. Он је најкласичнији језик између свију словенских језика, те нам служи за мерила, којима можемо пресудити, шта је боље у нашем српском језику и у свима словенским језицима. Без познавања старога словенскога језика не може се ни један словенски језик темељито и научно знати. У старом словенском језику гласи та реч лѣность, дакле, и у српском је језику правилнији облик леност, јер одговара потпуно старом словенском облику лѣность. Лењост нема у Вукову речнику, али знам, да се говори у Срему. Лењост је, дакле, провинцијализам и не сме се употребљавати у књижевности. А осим тога показали смо,*) да ваља према ст. слов. облику писати лен, а не лењ, те кад на основу адјектива лен додамо наставак ст, онда добијамо леност, а не лењост. То треба бар да зна књижевник и критичар, који ужива неограничено поверење књижевнога одбора „Матице Српске“.

19. Предел. Г. * у својој књизи на стр. 146., употребљава предел: „Зими се многе птице селе из нашег предела у Мисир“. Ту су реч наши стари књижевници из црквенословенскога језика пренели у наш језик, па је данас употребљавају скоро сви ли-

*) види 9.

стом. Ја не могу то замерити нашим књижевницима, јер се та реч код нас тако одомаћила, као да је наша и као да без ње не би могли бити. Али замерам тако „строгим“ критичарима, као што је г. *, кога књижевни одбор „Матице Српске“ држи, да се разуме у овим стварима. Речи предел нема у Вукову речнику и народ је нигде не говори. Та је реч стара словенска и гласи прѣдѣлъ, ὅριον, ὅρος, finis. Да се та реч говори у нашем народу, онда би је морали на југу нашег народа изговарати приједио, на западу придио, на истоку предео. Али та се реч не говори ни на једном крају нашега народа. Ја сад питам, је ли нам потребна та реч, па ако нам је потребна и немамо друге речи, која би се говорила у нашем народу, онда би је могли употребити, јер приједио, придио, предео одговара ст. словенском прѣдѣлъ потпуно. Ја пак велим, да нам није потребна, јер имамо у нашем језику реч, која то значи, што и стара словенска реч прѣдѣлъ, а та је реч крај. У Вука стоји крај са значењем die Gegend, regio: у нашем крају тога нема. Диван је крај наша Фрушка Гора. Долазе људи из горњих крајева овамо и т. д. Ја мислим, да то треба да зна г. *, који је био тако „строг“ критичар према својем колеги *

20. њеног. Г. * у својој „критици“ пише „њеног метода“ (стр. 12.), „у њиховом значењу“ (стр. 64.), „по његовом мишљењу“. Њен, њезин, њихов, његов, њихан мењају се по поминалној деклинацији као и прости при-

деви, који показују припадање, н. пр. Стеванов, ген. стеванова. Истина, говори се и ген. стевановога по сложеној деклинацији, али је питање, које је боље, правилније? Кад номинатив сингулара стеванов има прост номинални облик, онда је близу памети, да треба и генитив да има прост облик, а то је стеванова. Заменице њен, њихов такође показује припадање, имају прост облик у номинативу сингулара, те се и мењају као придеви посесивни проста облика, дакле имају генитив по простој номиналној деклинацији њена, њихова. Истина, код ових прономина и придева замењују се прости облици и сложеним, али је сад наше, да употребљавамо оно, што је боље и правилније. Правилни су, дакле, прости облици код ових речи, јер им и номинатив има прост облик, а сложен никад. Дакле ваља писати „њена метода"; „у њихову значењу"; „по његову мишљењу".

21. наслов. Г. * вели у својој „критици": „То је књига, којој је наслов горе исписан". А на стр. 50. долази ово: „речи на насловном листу". Код нас у српском језику нема те речи. Некад се у пређашњим вековима употребљавао глагол слути, који ґласи у садашњем времену словем. н. пр. код Шишка Менчетића Влаховића налазимо у петнаестом веку глагол слути:

За тој га славим, за тој га словем,
За што се благ правим и блажен зовем. (254. стр.)

Али данас тога глагола више нема, нити се говори, и супстантив слово данас више не

значи λόγος, реч, него само der Buchstabe, за то не ваља казати надгробно слово, него надгробна реч. Кад би слово значило реч, онда би и словослов била добра српска реч, али данас се сваки насмеши, кад чује ту реч од каквога старога човека, који још живи у времену Милована Видаковића. Па кад у нашем језику данас нема супстантива слово у значењу реч, нити глагола слути: словем, онда не може бити добра реч ни наслов, ни насловни лист, а нису нам баш ни потребне те речи поред добре речи српске натпис.

22. уштрб. Г. * у „критици". на стр. 6., вели: „од великог уштрба". Ја не знам, каква му је невоља, да лута по Русији. Мора бити да воли читати Видаковића „Љубомира у Елисиуму". Шта ће нам уштрб, кад је то руска реч ущербъ, а старословенски гласи оуштрѣбъ. Ил и зар није штета српска реч, која долази од ст. словенске речи тѣштета, којој је постанак у тѣшть, српски таштт, vacuus. Зар је лакше и пријатније по руским пољанама лутати поред наших кићених крајева?

23. Неоспорно. Г. * у својој „критици". на стр. 8., вели: „да се употреби све оно, што је строго научна граматика латинскога језика као неоспорно утврдила". Ево нас опет у Русији! Споръ је руска реч и значи der Streit, спорить streiten, неоспоримый unstreitig. У старом слов. језику има такође сѣпоръ, ріха Та реч зацело долази од

пфкти. У српском језику такође има прети, па онда парба, парац. парбити, препирати се, али спор нема у значењу прети, парац и т. д. Руска реч спор, der Streit, употребљава се од некога времена врло често у нашој књижевности, а имамо своју реч парба парница. Оно, што је г. * казао „као неоспорно утврдила“, могло би се казати „без двојбе“, „без сваке сумње“. На што, дакле, без невоље употребљавати руске речи!

24. строго. Г. * употребљава реч строго као што се види у 23. Истина, ове речи руске не може се човек опростити, тако се увукла у српски језик. Али г.* требао се већ и ње опростити као тако „строг“ критичар. Да је строг руска реч, види се из старога словенског језика. У старом словенском језику гласи та реч сragъ. Кад би ту реч баш хтели употребити у нашем језику, онда би је морали писати као и у старом словенском језику сраг, а не строг, јер строг исто је тако, као кад би голова употребили место глава или корова место крава или још боље кровь место крв. Ја мислим, да би се строг могло заменити речју нашом оштар, н. пр. место: „он је строг критичар“ могли би казати: „он је оштар критичар“. То често можемо чути у обичном говору, где се каже за овога или онога човека: то је оштар човек. А оно, што каже г. * „строго научно“, то би се могло казати „врло научно“ или „са свим научно“.

25. Г. * употребљава у својој књизи на стр. III. определити, а у „критици“ на стр. 34., вели: „Ово правило није опредељено изведено“. То би ваљда немачки гласило: „diese Regel ist nicht bestimmt ausgeführt“. Види се, да се немачки мисли, а српске се речи само слажу у реченицу. Ја сам у 19. показао, да нам није потребна реч предел, јер место ње имамо лепу реч крај. Кад нам није потребна реч предел, онда нам не ће бити потребан ни глагол, који долази од ње, а то је определити. Као што је прѣдѣлъ ст. слов. реч, тако је и глагол опрѣдѣлити ст. слов. реч. За невољу могла би се употребити и једна и друга реч у српском језику. Али ми немамо те невоље, јер за прѣдѣлъ имамо лепу реч српску крај, а за глагол опрѣдѣлити имамо опет глагол одредити. За што, дакле, без невоље увлачити слов. речи, кад имамо својих. Даничић је и у граматику српску ту реч увео, као: одређени начин, неодређени начин, а не опредељени и неопредељени начин. Пре свега, дакле, него што ћемо да узмемо туђу реч у свој језик, ваља да се запитамо, је ли нам та реч потребна? Ако нам је потребна, узмимо је и дотерајмо је по законима својега језика, ако нам пак није потребна, оставимо је на миру, кад имамо својих лепих речи.

26. Г. Т. Маретић у 50. бр. „Vienca“ пишући „филолошко иверје“ употребљава реч нужда. То исто чини и г. * у својој

књизи стр. 114. Ја мислим, да је нужда реч стара словенска иоужда*) и руска нужда и у српском језику не би се могла у оваком облику примити, као што не могу примити ни ове старе словенске речи у овом облику: одежда, ѧжда, cibus, кражда furtum, пишта τροφή ръжда rubigo, вѣжда palpebra, жажда sitis. Ове речи по законима српскога језика гласе: јеђа, крађа, ниђа, рђа, веђа, жеђа. Па тако и реч нужда морала би гласити по законима гласовним нашега језика нуђа, али нам није потребна јер имамо у својем језику чисту народну реч, која гласи невоља. Истина у Вукову речнику има и нужда, да се говори у војводини по варошима; али на то се не можемо обазирати, јер знамо да је та реч ушла међу варошане од књижевника и свећеника, као што смо и реч одежда примили из цркве од свећенства. Кад није српска реч нужда, онда није добар ни придев нуждан, који употребљава и г. Т. Маретић у 49. бр. „Vienca“ стр. 782. Нуждан може се заменити чистом речју српском потребан.

27. Г. Т. Маретић у 51. бр. „Vienca“ пишући о речи тачка, дошао је до кривог закључка. Он вели истина, да старој словенској речи тъчька одговара српска реч тачка, али када говоримо точка, точан, то се ни мало не противи нашим говорним органима, јер глас о ми имамо у хиљадама и хиљадама

*) Пошто нема у штампарији слова за назални вокал (он); то га за невољу замењујемо оу.

ријечи. Тако ево мислим, да сам разложио, да није ни мало зло писати и говорити точка. точан, паче је то конзеквентније од тачка, тачан". Г. је Т. Маретић велики поштовач Ђуре Даничића, а и ми несмо мањи поштовачи његови, јер он нам је створио науку о српском језику, каквом се не може поносити ни једна грана словенска. Па ја мислим, да је незаборављени наш Ђура Даничић жив, да би осудио криви закључак г. Т. Маретића, који за собом повлачи врло рђаве последице. Истина је, што каже г. Маретић, да се оно о у точка не противи говорним органима нашим; али се оно о противи законима гласовним српскога језика. Говорним органима нашим не би се противило о ни у овим речима совест, крепок, кроток, сладок, рож, соблазан, али по законима гласовним српскога језика гласе те речи: савест, крепак, кротак, сладак, раж, саблазан, јер одговарају старим словенским речима: съвѣсть, кроѫтъкъ, стадъкъ, ръжь, съблазнь. Па тако исто и точка по законима гласовним српскога језика мора гласити тачка, јер одговара потпуно старој словенској речи: тъчька. Па шта би у српскои језику значила точка по етимологији? Не би значила ништа. Али за што да ми бегамо од речи тачка и да употребљавамо точка кад је ми имамо већ у својем језику. Ми имамо у српском језику тачка, ако и не значи punctum, а оно значи die Stütze z. B. der Fisole, Rebe. Па за што не би

тачка значила и punctum, кад долази од корена так у глаголу такнути, који ст. словенски гласи тъкнѹти. Па шта значи punctum, које долази од pungo. него убод, додир, као и српски корен так (ст. слов. тък) у глаголу такнути (ст. слов. тъкнѹти). Од корена так добијамо реч тачка, која мора значити то исто, што и латинско punctum, кад знамо да долази од корена так у глаголу такнути. Каква нам је дакле невоља, да пишемо руско точка, те да се огрешимо о законе гласовне српскога језика, кад имамо већ у свом језику реч тачка, па онда такнути, спотакнути се, устакнути, дотакнути се и т. д. Не могу дакле да појмим, каква нам је невоља, да пишемо руско точка поред красне српске народне речи тачка? — Што сам овде казао за тачка, то исто вреди и за вероjетан, ако нам је та реч потребна. Вероjатан не сме се ни по што писати, као што би хтео г. Т. Маретић, jер тим би се jако огрешили о законе српскога jезика. Ко хоће да пише вероjатан, томе су отворена врата да пише и мjасо, свjаштеник, свjат, рjад и т. д. А jесмо ли онда на правом путу? Не бркамо ли онда свој jезик са руским, као што су чинили наши стари пишући макаронски „славено-сербским“ jезиком. То не сме бити, jер то није по науци, о коjу се огрешио г. Т. Маретић у овом случаjу.

28. Г. * у своjој књизи на стр. 135. пише поноћ media nox. У Вукову речнику има понoћа, али то ће бити штампарска погре-

шка. Та реч сложена ваља да гласи поноће према старој словенској речи полѹиоштіе, којој потпуно одговара. Према речима водокршће, крижопуће, средопошће ваља да гласи и поноће. А са истим наставком су и ове речи: наручје, подножје, подручје, приморје, узглавље, пролеће, подгорје.

29. Г. * у својој књизи I. део, стр. 111. и II. део, стр. 259. пише хрвалиште. У овој речи х нема места. Код где-којега писца хрватскога долази х у речи хрвање, али то је х дијалектичне нарави. Свугде се скоро говори рвати се, а не хрвати се, па по томе и рвалиште а не хрвалиште. То нам сведочи и у Вукову речнику глагол рвати се и рвалиште а нема хрвалиште. А покрај свега тога потврђује нам ово још стари словенски глагол рѫвати. Тако је исто дијалектичне нарави и хрђа место рђа ст. словенски рѫжда.

30. Г. * у својој књизи I. део. стр. 80. и 104. има дубим, издубим cavo. Од глагола, који гласи у сад. времену дубим, мора инфинитив гласити дубити. Али дубити не значи cavare, него стајати управо, aufrecht stehen; а cavo, cavare каже се српски дубем, дупсти aushöhlen, које одговара ст. слов. длѫбсти, словеначки долбсти. Да неје г. * школска књига, ја не бих оваке ствари ни спомињао, али за школску су књигу велике погрешке.

31. * у својој књизи I. део, стр. 227. пише човечији и у II. делу пише дечији стр. 287. и на многим другим местима. Код

питају пророчиште за свршетак рата". Г. * вели: пророчиште значи пророчанска изрека oraculum, али ја мислим, да то не може значити. Пророчиште може значити место, где су пророци, или место, где су били пророци, или би могло значити какву грдосију од пророка, као и чоечиште monstrum hominis, људиште homo inhumanissimus. Дакле, пророчиште не може значити оно, што би хтео г. *. То би, мислим, боље било казати пророштво.

37. Уредник „Нашега доба", у бр. 2. од год. 1887., замера ми за поноће овако: „Ми бисмо рекли, да се овде вара г. Живановић. У Вукову речнику не стоји само „понећа", него и: понећи, дакле, то не ће бити штампарска погрешка, биће да је: понећи по општем говору, а понећа провинцијализам. Па баш да би понећа била штампарска погрешка, таква погрешка није понећи, јер је Вук у утуцима имао велику распру ради те речи, доказујући Светићу, да народ говори понећи, а не поноћ, како Светић доказиваше. А да је тако, то доказује и реч подне. Јер реч: го показује неки део од дана, за чим долази генитив, на пр. по крајцаре, по хлеба. По том, дакле, по-ноћи значи: неки део ноћи, као и по-дне: неки део дана, дакле, те се речи никако не могу испоредити са речма водокршће наручје, подгорје и т. д. Понећи, подне показују неки део, а оне речи целину ствари. Као што се не може казати: подње или подање, тако се

не може казати ни поноће.“ Г. уредник „Нашега доба“ овде говори на памет, а о оваким стварима данас се више не може тако говорити. Може ко не знам како знати практично који језик, ипак може погрешити, ако не зна теорије. Једини је Вук био, који је познавао свој језик практично, као што нико ни пре ни после њега. Али он је био „филолошки геније“ и ми смо мали, да се с њим испоређујемо. Данас који хоће да стане на браник српскога језика, мора знати теорију, јер без ње ће се спотицати сваки час. Оволико у опће на примедбу г. уредника „Нашега доба“; а сад ћу показати, да је поноћа у Вукову речнику погрешка и да није провинцијализам, и да треба заиста да стоји поноће, које је сложена реч са свим друге нарави, него што је поноћи, да је поноће правилнија сложена реч, него што је поноћи, ма да народ говори и овако и ма да га и у Вукову речнику има. Да је поноћа заиста погрешка у Вукову речнику, то је приметио још 1866. год. Ђура Даничић у Срп. Летопису у својој критици на речник Јована Београца. Тамо вели Ђура Даничић. на стр. 351., овако: „Многих ријечи нема у њему, које се у другим рјечницима налазе, н. пр. поноће, које има у Вукову рјечнику потврђено примјером из народних пјесама (само што је у Вука рђаво стављено, да је номинатив поноћа).“ Такође и у својим „Основама“ од год. 1876. вели Ђ. Даничић на стр. 83. за поноће ово: „Погрешка ће бити у Вукову

рјечнику поноћа.“ Ђура Даничић истина не каже, за што је поноћа погрешка· али ко се разуме у овој ствари, тај ће лако погодити. Из самога Вукова речника види се јасно, да је поноћа погрешка, јер под том речју долази овај стих: „Од поноћа наоблачило се.“ У овом стиху од поноћа стоји у ґенитиву, а кад је таки генитив, онда је близу памети, да му номинатив мора гласити поноће, које потпуно одговара ст. словенском полоуноштіе. Кад поноће одговара ст. слов. полоуноштіе, онда се види јасно, да му је наставак је (ст. словенски иіе), као што је и у водокршће, крижопуће, средопошће.*) Поноће је потпуно сложена реч и одговара свима захтевима, што се тражи од сложене речи у српском језику, особито што се тиче наставка, докле са поноћи не стоји тако. Поноћи као сложена реч не стоји на такој чврстој основи, као што стоји поноће као сложена реч. Поноћи ништа друго није, него по ноћи, као што и подне ништа друго није, него по дне. Првобитно тако се и говорило по ноћи и по дне, па временом се тај номинатив са генитивом спојио у једну реч под заједничким акцентом по́ноћ, по́дне. И једна и друга реч не склања се. Кад поноћи испоредимо са поноће, онда поноће не само да није провинцијализам, него нам изгледа као сложена реч правилнија, јер одговара старој словенској речи полоуноштіе и одговара захтевима, који се траже од сложене речи у срп-

*) Види: Основе Ђ. Даничића, стр. 83.

Хоћемо ли казати, да су срп. жени, девојци, слузи неправилни облици? Не ћемо, јер у језику влада још један закон осим закона гласовних, а то је аналогија. Облици дакле жени, девојци, слузи, помешали су се међу речи другога раздела, као: вољи, души, причи и т. д., т. ј. облици жени, девојци, слузи, постали су временом по аналогији облика као што су вољи, души, причи. Ја ћу навести још један пример. У ѣ — врсти у првом разделу гласи акузатив плурала рабы, влѣкы. брѣгы, животы, а у другом разделу после непчаних сугласних гласи акузатив плурала конѭ, мьчѧ, царѭ, кралѭ. У српском пак језику помешао се акузатив мн. првога раздела, па гласи, робове, брегове, животе, као и коње, ораче, копаче; т. ј. облици, робове, брегове, животе постали су по аналогији облика: коње, ораче, копаче и т. д. Једна једита реч задржала је стари наставак акузатива плурала по првом разделу, а то је век, који има у ак. плур. веки, н. пр. на веки (старо словенски вѣкы). Тако исто и адјектива, која су некад имала наставак ијъ, помешали су се међу адјектива, која имају наставак јъ. Не говори се данас сомији, него сомљи; не говори се рибији, него рибљи; не говори се кравији, него крављи; не говори се шаранији, него шарањи; не говори се морунији, него морањи. Па по томе и вучји, вражји, пасји, зечји, божји, врапчји, човечји, дечји. Та су адјектива постала по анало-

жив Ђ. Даничић, зацело би за ове две последње речи казао, да су праве накаве.

41. Г. * у својој књизи, I., стр. 109., вели: natalis (dies) рођен дан. Ја сам о овоме мислио, па ми никако не иде у рачун, да је добро Geburstag српски рођен дан. Рођен дан значи дан, који је рођен, а то се не мисли, кад се каже рођен дан, него се мисли дан рођења Geburstag. Кад би се написало рођен-дан, и онда ми није оно, што би требало да значи, прем да тако треба писати, јер се рођен не склања, него само дан. Можда је рођен у овом случају једнако придеву, који би морао гласити у ст. слов. рождениѣ, а у српском рођенан. Од рођенан генитив би гласио рођена, па по аналогији ген. постао је и ном. рођен. Рођенан = рођен значило би онда natalis. Али при свем том ја мислим, да је боље казати дан рођења, као што има и у Вука. Вук је превео у XIV. глави 6. ст. од Матеја: „Дьни же бѣвѣшоу рождьства Иродова“ овако: „кад бијаше дан рођења Иродова“, а није хтео превеети: „кад бијаше рођен-дан Иродов“. Вук каже: „У мјесту његова рођења“, а нијэ хтео казати: „у његову рођену месту“. За имен-дан, што се опет ваља мислити да је место именан дан, имамо народну реч годовно у Вукову речнику.

42. Читам по географијама, а читам и по чланцима наших ваљаних књижевника, који добро разумеју српски, где пишу васе-

лена у значењу das Weltgebäude, das Weltall. А има их, који das Weltgebäude зову чак и селеном, као у овим стиховима:

И кад је већем прошао
Толике милијарде звезда.
Био је стигао . . .
Ваљда на крај селене?

Ово је још горе онакарађена реч, него што је васелена и најмање доликује песнику да је употреби. Песник ваља добро да пази, у какво ће рухо заодети своје мисли. Песник не само не треба да греши против својега језика, него ваља да стоји на такој висини својега језика, да сам ствара речи, које би одговарале свима правилима његова језика. Прво и прво не ваља писати васелена, а још мање селена, него васељена, јер долази од васелити и то од part. praet. pass. васељен = усељен, насељен, ст. слов. вселенаꙗ, а то је грч. ἡ οἰκουμένη γῆ, насељена земља, die von Menschen bewohne Erde, das bewohnte, bebaute Land. Тако би требало наши богослови да зову екуменске саборе васељенским саборима. А orbis terrarum каже се српски васиони свет и може значити и das Weltgebäude, das Weltall. Васиони свет гласило би у стар. слов. језику вѣсь сильнꙑй свѣтъ = вас силни свет = сав силни свет, die grosse gewaltige Welt. Вѣсь сильнꙑй спојено је у једну реч василни, а л на крају слога претвара се у о, као жетеоца место жетелца, ном. жетелац. У Вукову речнику има и васи-

љени и значи што и васиони: Тако ми силе васиљене! Даничић мисли у својим „Основама“, стр. 146., да је васиљени једнако ст. словенском вьселѣнаꙗ, али се онда не слаже са значењем, што је Вук у свом речнику прибележио овој речи. Кад васиљени значи што и васиони, онда мислим, да је придев васиљени значи што и васиони, онда мислим, да је придев васиљени прешао по аналогији међу придеве с наставком ѣнъ, који се у српском језику са свим помешао с наставком ен. Васиони има наставан ьнъ, па се помешао међу придеве с наставком енъ. По томе би се могао оправдати облик васиљени, само што је мало померен. Испореди силан (сильнъ) са силени̂. Ваља, дакле, употребљавати orbis terrarum и за Weltall васиони свет, а за екуменске саборе васељенски сабор.

43.) Г. * у I., стр. 93., пише мужак mas, maris. Ја мислим, да није добро писати мужак, него мужјак. У речи мужјак наставак је јакъ, као и у овим речима: рођак, који се по неким крајевима говори и родјак; Бошњак постало је, кад се на основу од Босна, а то је Босн, дода јак, дакле Босн-јак, које по законима гласовним даје Бошњак; имењак је постало, кад се на основу имен у речи име дода јак, дакле имен-јак=имењак. Тако и на основу муж долази јак, те добијамо мужјак. Поред свега овога гледај у Вукову речнику где стоји мужјак. Ваља дакле, разликовати речи с

наставком јак од речи, које имају наставак ак, као: ј у н а к, п е т а к, п р о с т а к, л у д а к и т. д.

47. Г. * у својој књизи I., на више места, као на стр. 93. и 100., пише м њ е њ е. У ст. слов. језику прави се партицип praet. pass. од инфинитивне основе. Ст. словенско мьнѣниіе долази од глагола мьнѣти и прави се од part. praet. pass. мьнѣнъ с наставком ніе, дакле мьнѣн-ніе. Глаголи исте треће врсте другога раздела праве парт, praet. pass. данас у српском језику од презенатске основе. као в и д е т и, в и ђ е н, а не в и д е н, те кад на в и ђ е н додамо наставак је, добијамо супстантив в и ђ е њ е, а не в и д е њ е. Некад се пак правио и у српском језику part. praet. pass. од инфинитивне основе, као што се правио и у старом словенском језику. Данас се само од једнога глагола задржао тај облик од инфинитивне основне, и то је: т р п е н. Али кад отворимо Вуков речник, наћи ћемо у њему м н и ј е њ е. А и из ове речи видеће, ко се разуме у овом, да је и овде начињен part. praet. pass- од инпинитивне основе која гласи мнијен=ст. слов. мьнѣнъ, на што је дошао наставак је за супстантив м н и ј е њ е. Та реч тако гласи у јужном говору, а кад бих је хтели употребити и у источном дијалекту, онда би морала гласити м н е њ е, а не м њ е њ е, као што пише г. * . Из супстантива м н и ј е њ е, који је постао од part praet. pass. м н и ј е н, види се, да је инфинитив

гласио и у српском језику мњети као и у ст. слов. мьнѣти, па је данас прешао у четврту врсту, као што се види из Вукова речника, где је инфинтив прибележен по четвртој врсти мнити. При свем том ја бих увек пре употребио мишљење место мнење. Ко је мене при овом разлагању добро схватио, тај ће лако увидети, да су замерке онога, што пише у „Нашем добу“, бр. 6., под „Књижевност и вештина“, ништаве. Онај, што пише против Јована Јовановића, песника нашега, говори са свим противно овоме, што сам ја овде разложио, па да треба мњење, а не мнење писати, а тим је показао, да се у овим стварима не разуме. Чудно је, да код нас још онај ветар душе, који је за времена Јована Хаџића духао, где је сваки Србин већ са мајчним млеком посисао сву мудрост филолошку. Ја бих рекао, да је време већ и код нас ту, да се сваки држи својега посла.

45. Г. * у својој књизи, II., стр. 1. вели: „Предикат може бити који номен са споном или само вербум“, н. п. Pila est rotunda. Овде г. * мисли, да је est rotunda предикат, а ја мислим, да је граматички предикат само rotunda. За ове ствари вели Миклошић у својој синтакси: Der nominariv bezeichnet ferner dasjenige, was durch das verbum esse (stäme їес, вы вжд) überhaupt durch die „sein, werden, enstehen, heissen“ bezeichnenden verba mit dem subjek als nähere bestimmung verbunden wird und das man ungenau mit dem aus

der logik entlehnten ausdrucke praedikat bezeichnet. Wir werden vom grammatischen praedicat reden und darunter in dem satze „Cyrus appellatus est rex“ nur rex vorstehen, abweichend vom logiker, der darunter alles mit ausnahme von Cyrus begreift. Ово се, истина, не тиче „Бранича српскога језика“, али може служити онима за равнање, који предају српски језик а и друге језике.

46. Г. * вели у својој књизи, II., стр. да је од сат множина саће, и вели, да значи cella. Cella мислим, да је чаурица, ћелица, окце, а сат се зове favus κηρίον немачки die Wabe. Али овде је главно, да кажем, да сат нема у плуралу саће. Саће је засебна збирна именица и није плурал од сат. Сат гласи ст. слов. сѫтъ. Ево, како је Вук превео у 24. глави 42. ст. од Луке: Они же дашѧ іемоу ріѣбѣі печеніѣі чѧсть и отъ бѣчелъ сѫтъ: А они даше комад рибе печене, и меда у сату. Саће гласи ст. слов. сѫтиіе: бѣчеѵа сѫдѣловаіетъ сѫтиіе о шести жглъ, и сѫпротивь лежѧштеіе сѫтиіе истѣкѫшти. Стар. словенском облику сѫтиіе одговара саће потпуно и види се јасно, да је збирна именица, а осим тога види се то и у Вукову речнику.

47. Г. * у својој књизи I., стр. 211., пише њежност. Ова је реч по свој прилици ушла из руских књига у наш, али је ипак можемо употребљавати, јер на њој нема пишта, што би се противило српском језику, а мени није позната друга народна реч, којом би се могли заменити њежност. Само ми-

слим, да би требао онај, који пише источним говором, да пише нежност, а не њежност, јер у ст. слов. има ѣ у речи нѣжьнъ, а и Руси пишу нѣжность, нѣжный. Са овом су речју по свој прилици једнога корена и ове српске речи: нега, неговати, нанеговати, које у јужном говору гласе: њега, његовати, нањеговати, поњеговати.

48. Г. * у својој књизи, II., стр. 327., вели: зеленити се, virere. Virere не каже се српски зеленити се, него зеленети или зеленети се, али је доста и само зеленети без се, да се каже оно, што значи virere. Зеленети знати grünen: трава зелени, а зеленити значи grün färben и има транзитивно значење. Жутети значи gelb werden. Бранко каже: Лисје жути веће по дрвећу. Жутети и без се има пасивно значење. Сви глаголи треће врсте другога раздела имају пасивно значење, а ако могу и у четврту врсту ићи, онда по четвртој врсти имају транзитивно значење. Тако жутети, као што сам казао, значи gelb werden, а жутити значи gelben, gelb färben. Тако и белети значи weiss werden, а белити, н. п., платно, bleichen. Virere, дакле, не каже се зеленити се, него зеленети или зеленети се.

49. Г. * у својој књизи, II., стр. 241., вели: „Многа смо зла морали у нашем животу претрпети“. Ово се каже српски: „Многа смо зла морали у свом животу пре-

трпети.“ Заменица свој замењује други падеж за припадање подмету, био подмет које му драго лице и стајао у множини или у једнини, н. п., да ми своје коње одморимо; брзо своје коње опремајте; слави Марко свога светитеља. Тако је и у ст. слов. језику, н. п. ие искоусиши господа бога своіего мат. 4. 7; она же абиіе оставльша корабль и отца своіего по иіемь идоста мат. 4. 22.; чьти отца своіего и матерь и възлюбиши искрьнїаго своіего ꙗко и самъ сѧ. Мат. 19. 19. Г. * греши на више места, што се тиче овога. Тако и на стр. 293. у истој књизи вели: „Често не слушамо наше пријатеље, и ако најбоље савете дају.“ И овде би ваљало да је казао: „Често не слушамо својих пријатеља, и ако најбоље савете дају.“ Као што се из овога примера види, овде се у овој реченици спотакао г. * о две приличне погрешке.

50. Из пријатељске руке добио сам 2. број „Iskre“, што излази у Задру. Уредник овога листа пише у уводном чланку о скупљању народних песама, како треба народне песме скупљати и при скупљању како треба на језик пазити, па је дошао до овога закључка: „Дакле, људи моји, у неким послим, не вриеди ни дубоко филолошко знање, ко што по мому мнењу неће вриедити ни Матици Хрватској, буде ли уређивање народних пјесама искључиво повјерила строгим филолозима.“ Из овога се види, како уредник „Iskre“ зазире од „строгих фило-

лога.“ Да је до овога закључка дошао, даде му повода једно место из мојега „Бранича српскога језика“, те вели: „Господин Јован Живановић у „Стражилову“ у чланку бранич српскога језика уз остало на једном мјесту каже: У Вукову речнику има реч **поноћа**, али то ће бити штампарска погрешка; та реч сложена ваља да гласи **поноће**. А кад тамо, то није штампарска погрешка, но је Вук чуо у овоме облику у народу, пошто поноћа кажу сви Штокавци у Далмацији и Херцеговини.“ Ја сам у 4. броју „Стражилова“*) јасно доказао, да је у Вукову речнику поноћа штампарска погрешка. Најбоље се то види из стиха, који Вук у свом речнику под том речју наводи. А то је овај стих: „Од поноћа наоблачило се.“ Од ген. поноћа не може бити ном. поноћа, него поноће, што одговара потпуно ст. слов. полоуноштіе. Али то не ће да разуме уредник „Iskre“ или можда не схваћа то, него кличе, да у Вукову речнику није погрешка поноћа, јер се тако говори у Далмацији и Херцеговини. Ама, човече божји, ја несам никад тврдио, да се поноћа не говори у Далмацији и Херцеговини. Ако се говори, онда је добра реч и поноћа, као што ћу одмах и доказати. Али што ја тврдим, да је поноћа у Вукову речнику погрешка, то опет иде на други лист. Ваља, дакле, разумети оно, што сам ја писао. Ја тврдим, да Вук није чуо реч поноћа, него

*) Овде по реду 27.

поноће; па при штампању поткрала му се погрешка, као што се може видети из 4. „Стражилова“ где сам јасно доказао,*) позивајући се и на самога Даничића. Што се у Далмацији и Херцеговини говори понођа, из тога не може уредник „Iskre“ изводити, да у Вукову речнику понођа није погрешка, ако само зрело расуди, узевши све оно на ум, што сам ја навео, да је заиста понођа у Вукову речнику погрешка. Вук је, дакле, морао чути поноће. За то ипак не искључује реч поноће реч понођа, јер може народ да говори на једном крају овако, а на другом онако. Ја сам у пређашњем броју „Стражилова“**) показао да народ говори вођ и вођа, над и нада, и једна је реч добра као и друга, само што имају различите наставке. Ја сам г. * баш за то и замерао, што је уписао професору Оберкнежевићу у погрешку, што је овај написао бојати се казни, а није написао бојати се казне, као што би хтео г. * Ја сам на ово казао, да је добра реч и казан и казна, као и вођ и вођа, над и нада; а кад се, дакле, говори у Далмацији и Херцеговини и понођа, онда је добра реч понођа, као и што је добра и поноће, само што су им различити наставци. Ја ћу овде навести још неколико речи, које имају једнаке основе, али различите наставке. Тако у Вукову речнику има реч оглав der Theil der Pferde-

*) Опет загледај у овој књизи бр. 27.

**) Види у овој књизи под бројем 17.

rüstung, што на главу коњу дође, а у Срему говори се и оглава. Сме ли се г. уредник „Iskre“ усудити, да каже да не ваља ова реч? Ми ћемо видети мало ниже да сме, али та смелост не вреди у науци ништа. Гундулић је некад овако певао:

А да тијем пјесни ове
Сасма дуге не исходе.

За Гундулића говорило се дакле пјесан, а данас та реч по аналогији прешла из исте врсте у трећу и гласи пјесна или пјесма, па можда се и данас говори још где год и пјесан. У Белостенчеву речнику долази клуп, ген. клупи по петој врсти, а данас се каже клупа. У Микаљи има постав ген. постава, а данас се та реч мења по трећој врсти и гласи постава ген. поставе. Анд. Качић вели: „Кнез Лазар не нашавши сјутра дан Милоша ничта не мање не изгуби слобод, него удари па Турке.“ Данас се пак слобод мења по 3. врсти: слобода, (види Pad. jug. ak. књ. XX.) и и т. д. Оваких примера могли би још доста навести, али није потребно јер и ово, што смо казали, доста је за потврду, да речи могу имати једну основу и различите наставке, дакле поред поноће може бити и понећа или поред понећа може бити и поноће. Кад све ово знамо, онда нам смешно изгледају ове речи г. уредника „Iskre“: „Тако н. п. видим у пјесми Сорића и Камулић Алате први стих:

Виђу чини Задранине бане.

Ја сам увјерен, да ће оно вићу бит вјерно побиљежено из устију пјевачких, али, људи моји, од кад је свиета и на свиету нашега језика, ја сам свеђер чуо виеће, виће, па зашто у том смислу неисправити? Рада би знати, који је вражји први падеж оному вићу, кога ли је спола?" Блажени нищтни доухомь, ꙗко тѣхъ ієсть царстніе небесьноіе. Господин уредник је „Iskre" велики поштовач Вуков, као што и треба да је, па што није онда отворио његов речник, те би тамо нашао, да се на југу српскога народа говори вијећа, те не би толико просуо речи у тартањ. Не говори наш народ само веће, него и већа, па по томе може сваки расудити, да поред поноће може живети у народу и поноћа, или поред поноћа и поноће.

51. Г. * у својој књизи II., стр. 240., а и на другим местима пише дивји. Српски језик стоји данас на ступњу, где се између лабијалних и ј наставка умеће еуфонско или епентеско л. Већ и у ст. словенском језику умеће се епентеско л, н. п. земьꙗ землꙗ, оставьѭ и оставлѭ, избавьѭ и избавлѭ. У XVII. веку у српском језику била је борба између облика са уметнутим епентеским л и облика без епентескога л. Ево примера без л:

Копја сломи, сабље скрши. —
Паче у сјевер посред зиме
јездећ мразно Подунавје,
стераше нам мнократ свиме
сниег постељу, стиење узглавје. —

А за оклопје у јунака
Срце и прси бјеху доста.

(Гундулић.)

Тако и у Белостенчеву речнику има дивји. Али данас облици са епентеским л одржали су победу скоро у свима крајевима нашега народа. Само се можда Херцеговина још изузима, што се тиче овога, јер тамо се могу чути још и данас оваки облици: одламјати, сломјен, просипје, мупјен. Данас се старо словенско дивнй скоро по свима крајема нашега народа говори дивљи. Да се дивљи ваља писати, захтева и аналогија, јер кад се каже мужевљи, рибљи, пужевљи, косовљи, керовљи, осовљи ст. сл. кравнй, срп. крављи, онда и ст. слов. дивнй ваља да се пише дивљи.

52. Г. * пише у својој књизи општи, саопштити, II., 146., општина, II., 144. Ови облици, како их бележи г. *, узети су из ст. словенскога језика. Њихов облик није такп по законима српскога језика. Ма да се и општи, саопштити, општина у нашем народу говори, ипак из тога се не може изводити, да се треба и у књижевном језику тако писати. По што се и опћи, саопћити, опћина говори, то се сад пита, који су облици бољи или који боље одговарају по законима гласовним српскога језика. Који облици пак одговарају законима гласовним српскога језика, те ваља пре и употребљавати у књижевном српском језику. Као што се ст. слов. вѣште каже српски веће, ст. слов.

плоушта српски плућа, ст. слов. обоушта српски обућа, ст. слов. кжшта tentorium српски кућа; тако исто и ст. слов. обжшть мора гласити српски опћи. Ст. слов. обжшть communis управо значи qui circum, circa est, који је um und um, ringsherum и састоји се из обж и наставка шть. Овај наставак састоји се из тјъ и према законима гласовним појединих словенских језика различно и гласи у словенским језицима. Тако ст. слов. плоушта, срп. плућа, руски плюще, чешки plice, па и ст. слов. обжшть, српски опћи, руски общій, пољски obcy, чешки obcina Gemeindegrund. Из свега овога види се, да по законима гласовним српскога језика ваља у књижевном српском језику писати опћи, кад већ овај облик имамо, а избегавати ваља општи, који је примљен из ст. словенскога језика онако, како гласи по законима старога словенскога језика. Кад кад хоће српске речи, које имају правилно шт, да пређу по аналогији међу ове речи, које имају ћ. Тако неки пишу скупћина место скупштина, јер се састоји из скупскина, које се по законима гласовним мења у скупсч-ина = скупшчина = скупштш-ина = скупшт-ина. Овде је, као што видимо, по законима гласовним српскога језика добро и правилно само скупштина, а не скупћина. А што се говори где где и скупћина, то је по аналогији речи опћина, која је горе споменута реч.

53. Врло сам се обрадовао, кад ми је дошао до руку позив, у ком јавља Јован Бош-

ковић, да ће да изда своје скупљене списе. Ја сам с великим нестрпљењем очекивао прву књигу, да изиде једном на свет, јер сам уверен, да је све, што изиде из пера Бошковића, савршено. Истина, Јован Бошковић није до сад још по веће какво дело издао, које би могло разнети славу његову на све четир стране, али кад год сам што од њега читао у нашој књижевности, ја сам све већма и већма долазио до тога уверења, да је он најтемељитији познавалац српскога и других словенских језика код нас после Ђуре Даничића. Ја то мишљење о Јовану Бошковићу несам створио из ваздуха, него из његових појединих чланака, које сам до сад читао и које показују највеће савршенство у познавању српскога језика и откривају великога стручњака и достојнога наследника Ђури Даничићу. Особито држим, да је нај јача страна Бошковића у грађењу речника, и врло је велика штета, што није и он у оном колу, што обрађује српски и хрватски речник југословенске академије. Штета је грдна, што нам неумрли Даничић не остави други део синтаксе о значењу глаголских облика. Ко зна, шта вреди нрви део његове синтаксе о значењу падежа, и ко зна, да је то чисто злато, које нема ни једна словенска књижевност, тај мора заиста жалити, што нам није поживео још Ђура Даничић, да доврши то знатно дело, и можда ће помислити и мислити, да му нема данас заменика у том послу. Ја пак мислим из свега онога, што сам до сад читао

од Јов. Бошковића. да би он био кадар продужити синтаксу Ђуре Даничића и постати у пуном смислу достојни заменик Ђури Даничићу. Јов. је Бошковић обрекао нам, да ће и израдити то, као што се може видети у првом делу његова извода из српске синтаксе.

Прва књига његових списа,*) што је сада пред нама, јесте овога садржаја: 1.) Треба ли књижевници да уче свој језик. 2.) О непотребним туђим речима у српском говору 3.) Књав или кнез. 4. Из науке о језику. Овде не можеш казати, који је чланак од којега бољи. Сваки је чисто слато и драго камење. Свака реч има своје место, нити је ту што излишно. А из сваке реченице видиш великога лингвисту и особитога познаваоца својега језика. Код Срба и Хрвата једини је био Даничић, који је тако писао савршено српски, да му нико ни у чем није могао ништа замерити. Па ево такав вам је и Бошковић. Нико данас међу Србима и Хрватима не пази тако на језик српски при писању као Јован Бошковић, а нико и не пише нити је кадар тако коректно српски писати. као што пише Јован Бошковић. Књигу дакле ову његову, што је пред нама, препоручивати било би са свим излишно. Ко хоће да зна, како се многе туђе речи кажу лепо српски, и ко хоће да зна, како се много греши у српском језику при писању и чим ваља те погрешке испра-

*) О српском језику од Јована Бошковића скупљених списа у осам свезака, свеска прва. У штампарији краљевине Србије 1887.

он нека похити и набави Јована Бошковића прву књигу. Она ће му у овом послу дати јасна и сигурна објашњења.

К овоме имам још да додам две три примедбе. Г. Јован Бошковић вели на стр. 84.: „Од основе мисл (мисао) постаје придев мислен; он узима још и предлог с: смислен (и несмислен). И по томе треба писати једномисленици, (ѥдиномѫсльникѫ) то јест људи једних мисли, а не једномишљеници (мишљен има трпно значење: што је од другога мишљено, што други мисле о нама).“ На први поглед чини се, да је ово тумачење Јов. Бошковића добро. Он држи, да се једномишљеник састоји из једномишљен-ик и да богме онда би мишљен био трпни придев, те би цела ова реч имала пасивно значење. Наставком ик супстантивовао би се трпни придев и једномишљеник значило би заиста онога, о коме други мисле једно исто. Али ја сам уверен, да то тумачење није добро. По своме схваћању мислим, да једномишљеник не долази од једномишљен-ик, него од ѥдиномѫшлѥн-ьи-икѫ, т. ј. трпни је придев адјективован наставком ьнѫ, те имамо мѫішлѥньнѫ. Тим мѫішлѥнѫ губи своје трпно значење, кад је добио наставак ьнѫ, и добија значење оних адјектива, који постају наставком ьнѫ, те по томе једномишљеник значи онога, који једно исто мисли с другима, а не онога, о коме се једно исто мисли. Кад би једномишљеник имао пасивно значење, као што мисли Јован

Бошковић, онда би и зломишљеник морао имати пасивно значење; а ми видимо у Вукову речнику, да значи der Übelgesinnte, malevolens, дакле, који зло мисли, а не онај, о коме се зло мисли. За то реч зломишљеник није састављена из зломѣішлієн-икѣ, јер онда би имала значење пасивно, него из зломѣішлієи-ьн-икѣ, за то и значи онога, који зло мисли. Тако и кривоклетник не значи онога, кога су криво заклели, него онога, који се криво заклео, за то и долази од кривоклет-ьн-икѣ. Код кривоклетник то се јасно види, да долази од кривоклетьнь = срп. кривоклетан. Наставак ик долази на основу од кривоклетан, која гласи кривоклетн, дакле добијамо кривоклетн-ик. Тако долази наставак ик и на основу од зломѣішлієньнѣ = срп. зломишљенан, која гласи зломишљенн, те добијамо зломишљенн-ик. У српском пак од два сугласна једнака, кад један до другога дође, један отпада. Па тако исто и на основу од једномишљенан, која гласи једномишљенн, долази ик, те добијамо једномишљенн-ик, где по закону гласовном једно н отпада, дакле једномишљеник. Ја дакле мислим, да је једномишљеник са свим добра српска реч, као што је и зломишљеник и кривоклетник, само што се по данашњим законима гласовним српскога језика не види наставак ьнъ у речима једномишљеник и зломишљеник, као што се и у безаконик, која је реч некад гласила безаконьник, не

види наставак ьнъ. Из свега овога, што сам до сад рекао, види се, да је једномишљеник добра реч и да значи што и ѥдиномѫсльникъ у старом словенском језику. Речи пак старој словенској потпуно би одговарала реч у српском једномисаоник. У Вукову речнику има адјектив мисаон, које је погрешно ушло у речник место мисалан, које одговара потпуно ст. словенском мѫсльнъ, те по томе ст. словенском ѥдиномѫсльникъ одговарало би срп. једномисалник = једномисаоник. А и једномисленик добра је реч, као што каже г. Јов. Вошковић, само што једномисленик не одговара потпуно ст. словенском ѥдиномѫсльникъ, јер је мислен постало по аналогији адјектива, која имају наставак енъ, а у ст. слов. је у мѫсльнъ наставак ьнъ. Дакле на послетку из свега овога излази, да је све једно, или писао једномишљеник или једномисаоник или једномисленик, јер све три ове речи имају једно исто значење, као што се види из њихових облика.

54. На стр. 161. исте књиге стоји: „Према староме ѣмьць ми данас кажемо: јемац, јемчење, јемчити, јемчити се, подјемчити се за кога, ујемчити, ујемчити се, јемство, јемственик; — а према ј-ѣмьць = ѥмьць имамо само: јамачно, ујамчитити, ујамчити се, ујамак.“ — Кад се каже, имамо само: јамачно, ујамчити, ујамак, онда из тога излази, да се не може казати и јамац, јамчење, јамство и т. д. Ја мислим по ст.

словенским облицима, да је све једно јемац или јамац, јемство или јамство, јемчити или јамчити. И једни и други су облици правилни. А да су добри, то нам показују стари словенски облици. Од свију ових речи корен је јем или јьм, па по томе имамо пріемъ и приимъ = пријьмъ. Кад је корен јем или јьм, онда је јасно, да у српском може бити јемац и јамац, јемчити и јамчити, јемање и јамање, јематва јаматва, јемати и јамати и т. д.

55. На стр. 181. исте књиге стоји: „А по лажној аналогији има само: довршетак, губитак, невитак, оритак и оријак.“ А за што по лажној аналогији? Истина има и код Миклошића тај термин, а поред тога и и неорганск и; али ја мислим, да лажна аналогија и права аналогија имају једнаку снагу у језику, за то их није потребно ни разликовати, јер данас је губитак тако исто као и добитак. То се мора признати, да су у језику два главна чиниоца, а то су закони гласовни и аналогија. Све, што бива, бива по законима гласовним и аналогији, па била то аналогија овака или онака. Није господеви неорганск облик — као што неки кажу, — него је постао по аналогији прве врсте другога раздела. Није гледим, гледећи изузетак — као што каже г. Јов. Бошковић на стр. 166. — него је то по аналогији прешло из пете врсте у други раздео треће врсте. У језику нема неправилности, него све бива, као што сам казао, по законима гласовним или по аналогији.

56. Не знам, за што пише г. Јов. Бошковић схватање на стр. 64., кад се каже схваћати. А од тога глагола не може бити друкчији супстантив него схваћање. Ја не бих писао околност, јер то ће бити немачко Umstand, кад имамо своју реч прилика.

Што сам ово неколико речи рекао, рекао сам с тога, да би и други о овом размишљавали, јер то су ситнице, које се дају и овако и онако тумачити, те за то се ове примедбе не смеју узети као мане књизи Јована Бошковића. У књизи Јована Бошковића су сама златна зрнца, и сваки, који буде њу читао, читаће је са највећим задовољством; и кад је прочита и проучи, за цело ће му бити од неисказане користи за познавање својега српскога језика. За то и желимо, да се што већма рашири по народу нашем и да други свезак што скорије угледа свет.

*

57. Неки песник наш вели на једном месту:

У десет лета живља стотину.

А на другом месту:

Запитао је, да л' се сећају
Оне сироте фамилије,
Што живља овде — давно, давно још?

Какав је то облик живља? То би требао да је имперфекат. Од живети пак гласи имперфекат живљах, живљаше, живљаше и т. д., а не живљах, живља, живља и т. д. Овде је песник осакатио имперфекат од жи-

вети само да му слогови изиду на број. Али ја мислим, да licentia poetica не сме тако далеко ићи. И слобода, коју песник ужива при грађењу стихова, има своје границе. Најбоље је, кад песник песничку слободу никако и не употребљава. Бранку Радичевићу није била потребна слобода песничка, ал' за то је Бранко и био песник, за то Бранка по савршенству језика не можемо ни данас да достигнемо. Кад год сам узео перо у руке, да пишем „Бранич српскога језика", увек сам се на самога себе једио. Ја не бих никад замочио свога пера, да пишем о оваким стварима, да ме не нагоните неки моји пријатељи. Они веле, да је то потребно, јер се греши, што се тиче језика, доста. Ја сам увек мислио, за што после Вука, Даничића, Бранка, после таких савршених учитеља да се греши у језику? Али кад сам хладно размислио, имају моји пријатељи нешто и право. Не можемо сви бити Вук, Даничић и Бранко. Мора неко и грешити. Па на послетку и сам погрешим поред свега својега позивања на стари словенски језик. За то мислим, да ми не ће нико замерити, што сам казао, да је овај или онај погрешио овде или онде. То сам чинио из чисте намере, „без зла срца, не дирајући у лице и образ мушки". Ако сам споменуо кад год име г. *, то није ништа, јер сам се држао само ствари.

Ја сам о имперфекту, као што га је скројио песник, размишљавао, би ли се могао како растумачити, па сам дошао до тога

уверења, да таки имперфекат не ваља ни по што ни у стиховима употребљавати, јер га народ никад не говори. Да га народ иоле употребљава, ми би га могли и бранити, а то је да је постао по аналогији аориста. Ја знам само један имперфекат у старом словенском језику са наставцима аориста и то је бѣхъ, бѣ, бѣ, бѣховѣ, бѣста, бѣсте, бѣхомъ, бѣсте, бѣшѧ. Овај исти имперфекат има и у српском језику, али је у српском језику правилнији, него у ст. словенском језику, јер има наставке за имперфекат и гласи: бјех, бјеше, бјеше, бјесмо, бјесте, бјеху. Ја сам у својим белешкама нашао један имперфекат, који је по аналогији аориста постао, и који није забележен ни у „Облицима српским“ од Ђ. Даничића. Тај се имперфекат налази у „Српским народним пјесмама из Херцеговине“ од Вука Караџића, На стр. 25. тих песама стоји:

Кад је био с цуром близу двора,
Угледа их Иброва кадуна,
Нареси се што м о г а најлепше.

На стр. 98. стоји:

Он не иде, да лова улови,
Но да види Иванову сеју,
Је ли дивна, колико је фале.
Лов ловио три бијела дана,
Он не м о г а ни виђет' ђевојке.

Дакле само на ова два места мени је познат имперфекат са наставцима аориста, или другим речима, који је постао по аналогији аориста, а то је од моћи: м о г а х, м о г а, м о г а, које иначе правилно са наставцима имперфекта гласи: м о г а х, м о г а ш е, м о г а ш е. По

овом једном једитом имперфекту са наставцима аориста не сме нам бити слободно да градимо оваке облике и од других глагола. Не сме то чинити ни сам песник поред све своје слободе песничке, на коју има право. Г. Миклошић мисли у својој синтакси словенских језика на стр. 789., да су у ова два примера мога аористи. Од моћи не може никад бити аорист мога, него је то имперфекат по аналогији аориста, с наставцима аориста начињен, прем да би се могло иа послетку тумачити, да је могах, мога, мога аорист, па јс постао по аналогији а-врсте: писах, писа, писа, али мислим, да је у оним стиховима приличнији по синтакси имперфекат, него аорист. Ко мисли, да није овако, нека покуша друкчије нротумачити. Знам, да ће се наћи међу Србима, који ће помислити у себи: Шта си се ти подигао, уштво! на Миклошића, који нѣси достониѫ іемоу сапогѫ понести. Ја велим тима већ у напред: И нѣсмь достоинѫ іемоу сапогѫ понести и ево овде казујем највећу захвалност њему, своме учитељу некадашњем, од којега сам научио све, што данас знам.

58. Г. * вели у својој књизи, II., стр. 261.: „Сви грађани и савезници искали су Помпеја за војсковођу у митридатском рату“, а на стр. 339. вели: Митридатски Mithridaticus. Ја мислим, да не ће бити добро „у митридатском рату“, јер кад придев замењује други падеж за припадање одређеној именици, онда му не може бити наставак ски, него

ов, ин. ј. Ја мислим, да ће боље бити у рату Митридатову или у рату против Митридата. Истина могу наставци за придеве, који замењују други падеж посесивни одређеним именицама да се замене наставцима за придеве, који замењују други падеж посесивни одређеним именицама н. пр. Београдска капија, али то не бива код имена људских. Вук каже: „За времена Карађорђијна рата. За Пасманцијна времена“. Придев Карађорђин долази од именице Карађорђија. Овде ће бити добро нас помснути, је ли добро како пише Вук Карађорђијн и Пасманцијн. Ја мислим, да овако писање ових речи није добро. Карађорђин је адјектив посесиван са наставком ин. Тај наставак ин долази на основу од именице Карађорђија, која гласи Карађорђиј. Дакле добијамо Карађорђијин и овако управо ваља и да гласи тај облик. Али у оваким се облицима радо ији слива у и, по што ј испадне, те онда од Карађорђијин гласи контрахован облик Карађорђин, а не би никако требало писати Карађорђијн, као што је Вук писао. Кад би добро било Карађорђијн, онда би добро било и сјајн место сјајан, гојн место гојан, достојн место достојан. По што се не може изговорити сјајн, то се умеће а међу два крајња конзонанта у номинативу, те гласи сјајан (основа сјајн, ген. сјајна). Тако исто и Карађорђијн не може се изговорити и морало би се уметнути а међу ј

и н. кад би таково писање добро било. Ја мислим дакле, да ваља писати те контраховане облике овако: Караџорџин, Илин, Марин, а не Караџорџијн, Илијн, Маријн. Ја бих се радо позвао и овде на стари словенски језик, што се овога тиче, али ту нам он баш случајно у овом питању не може ништа помоћи. У старим словенским оваким оваким облицима научници се разилазе у писању. Тако Миклошић пише Мариїнъ сѧдинъ, а Лескин Мариинъ. Прво би било Мариінъ, а друго Мариіинъ. Али из Марнінъ не можемо ништа извадити за свој српски облик, јер у старом словенском облику има на крају вокал ъ и по томе се у старом словенском може изговорити мариінъ, као и у српском што се може изговорити ген. маријна, али се ном. не може никако изговорити маријн, као што се не може ни сјајн од ген. сјајна изговорити. Дакле облик стари словенски мариінъ не помаже нам ништа, а други мариинъ имамо и ми, а то је неконтраховаи Маријин. На стари словенски језик за овај случај не може се позивати, али је са свим јасно из закона гласовних српскога језика, да се не може писати Караџорџијн, Илијн, Маријн, него Караџорџин, Илин, Марин или неконтрахованн облик Маријин.

59. Неки песник пише: „и исте ноге нек те грувају“. У књижевном језику особито у песмама не треба писати грувају, него грухају. Истина ми говоримо овде у нашем крају грувати, изгрувати, грунути,

али на југу говоре грухати, изгрухати, грухнути. А да су приличнији ови облици за књижеван језик, види се из ових облика: грушити (туцкати со), прогрушити (испробијати н. пр. лед), угрушити zerstossen, грушкати, грушкање. У свима овим речима ово ш могло је постати само од х у грухнути, а никако од в у грувају. Из овога се дакле јасно види, да треба писати грухнути, грухати и т. д.

60. Неки књижевник наш, који врло добро пише српски, пише у „Стражилову" од год. 1886. сијнути. Да се овај глагол пише са ј, ушло је у обичај тако, да су ретки они, који га не пишу са ј. Али у сијнути нема места овом ј. Да нема места том ј, показује нам стари словенски облик синѫти. Корен гласи си, и на њега долази нѫ, да се добије глагол друге врсте. Шта би нас сад нагонило, да уметнемо ј између и и н. Ја не знам никаквога закона, по којем би се могло у овој прилици уметнути ј. Дакле нема му места у синути. Што се пише сијати са ј, то иде на другу страну. Ту има места оном ј по закону гласовном, који се зове зев. Сијати од корена си, кад му се дода наставак а, може ићи у пету врсту; дакле си-а-ти. Овде се јасно види, да се између два вокала зев избећи мора уметањем ј, дакле си-ј-а-ти. А у синути нема места ј, као што нам сведочи и стари словенски облик синѫти.

61. Још један пут о сложеним речима.*) Г. * у својој књизи, I. и II. делу, употреб-

*) В. 1., 2., 32.

љава сложену реч земљокруг за orbis terrarum. Ја мислим, да не ће бити добра ова сложена реч, и гледаћу, да то и докажем.

Одмах морам овде казати, да ми није јасно, за што ватрогасац није добра сложена реч, и одговор г. Т. Маретића у 6. броју „Vienca“ није ме о томе задовољио. Морам признати, да су те наше сложене речи врло тешка ствар и то с тога, што несу похватани закони, по којима постају. О овоме је писао Миклошић; а Дничић у својим „Основама“ није писао засебно о сложеним речима, него је сложене и просте речи заједно по наставцима њиховим расправљао. На стр. 7. својих „Основа“ вели Даничић: „За сложене ријечи нијесам оставио особита дијела у овој књизи, него сам их разредио међу ријечи, међу које припадају наставцима, којим постају, једно за то, што без њих много којешта знатно не би било освијетљено онолико колико треба, а друго — и највише за то, што је у њихову постајању главно наставак, јер их без њега не би ни било. Што би у њих могло бити особито мимо остале ријечи, то је само састављање дијелова њихових, па се и то готово све по себи разумије и излази из онога, што је већ речено, нити се само у сложенијем ријечима јавља, него и осим њих — у другим приликама — бива.“ Ја мислим, да би боље било, да је Ђура Даничић засебно обрадио сложене речи, па би нам онда из гомиле примера била и јаснија правила, која је он истакао на стр. 6. својих „Основа“. Овако ево при

свем том не знамо, је ли добра реч сложена ватрогасац и хоће ли бити добра земљокруг, коју употребљава г. *. Ђура Даничић је мислио, да ће нам сложене речи бити јасне и онако како је написао, али ево мени се чини, да нам није та ствар баш са свим јасна.

За то мислим, да не ће бити излишно, ако о овој ствари опет неколико речи речем с том намером, не бих ли дошао до каквих сталних закона, по којима постају сложене речи. Ако случајно ово мени не би изашло за рукои, онда мислим. да ћу бар изазвати овим редовима вештијега од себе, који ће нам ово разјаснити, а то је по мом тврдом уверењу Јован Бошковић.

Пишући о овој ствари не ћемо се моћи ни мало осврта ти на стари словенски језик, јер он је, рекао бих, много стварао сложене речи по грчким обрасцима. Ми се морамо, што се тиче ове ствари, ставити на чисто српско земљиште, па с тога, ако нам буде могуће, гледаћемо, да похватамо законе, по којима постају сложене речи.

Сложене речи деле се на праве сложене и на недовршене сложене речи, н. п. права сложена је реч плавоока, а недовршена је сложена реч бимбер-грожђе, бугар-кабаница. — Овде ће бити говора само о правим сложеним речима.

По своме постању деле се праве сложене речи на четир врсте, као што их је поделио Миклошић.

I. Врста.

У ову врсту иду оне сложене речи, где прва реч саставља своје значењем друге речи. Таких речи има мало н. п. Србавлаш, драгољуб, злеудно, стармали, галобела. По што ових речи има мало, то се не ћемо с њима даље ни бавити, јер нам не ће бити ни потребе, да такове кујемо.

II. Врста. Детерминативни композити.

Миклошић вели у својој Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen на стр. 379. за ове композите ово: Das erste Glied steht in seiner thematischen form; das zweite b,-wahrt seine form, па казује ове примере: белограб, црнограб, танкопреља, хитропреља. Ово правило није за нас довољно, који хоћемо и да кујемо речи, кад су нам потребне. Кад би се држали само овога, што овде каже Миклошић, онда би могли лако пасти у погрешке при ковању нових речи. Кад би нам било довољно горње правило, онда би по њему била добра реч и велевласт, коју Хрвати не могу да прегоре. Али велевласт је наказна реч, као што је споменуо г. Маретић у „Viencu“ и као што сам ја доказао у „Стражилову“.*)

Главно је, да реч сложена у српском језику мора имати свој самосталан наставак. У сложеној речи друга реч не може бити уједно и проста самостал-

*) Погледај напред 7 у овој књизи код бројева 1. и 2.

на реч. За то и јесте наказна реч велевласт, што у њој друга реч власт постоји као и проста реч. То јепрво главно правило код сложених речи по мојему мишљењу.

Друго је правило: Ако у сложеној речи друга реч постоји и као самостална реч, онда се не саставља значење прве речи са значењем друге речи, него така сложена реч значи име нечему. Тако: белограб не значи бели граб, него значи неку врсту граба; белојабука не значи бела јабука, него значи врсту јабуке; Миловук не значи мили вук, него значи име људско, Добровук не значи добри вук, него значи име људско; те по томе и велевласт не би могла значити велика власт, него име нечему, кад би ту реч говорио народ.

Шта су то детерминативна композита? Детерминативна су композита, у којима је прва реч, која је управо основа с наставком **0**, допуна или додатак другој речи, или, ко што би г. * казао hochdeutsch „ближи опредељај". У сложеној речи белојабука допуњује бело реч јабука, у танкопреља допуњује танко реч преља. Тако би се од прилике морало тумачити по Миклошићу, али ја видим разлику између белојабука и танкопреља. Белојабука би се растумачило са бела јабука и онда је овде бела атрибут речи јабука, а танкопреља не значи танка преља, него која танко

преде. Дакле у белојабука било би бело при тумачењу атрибут или на послетку и предикат, а у танкопреља танко не сме се као атрибут узети, него као додатак прироку. У танко прести додатак је танко прироку и рести, и од танко прести долази танкопреља. Дакле по моме мишљењу детерминативних композита има две врсте. Запамти примере за прву врсту: белограб, црнограб, белојуг, Добровук, Миловук, галовран, модрокос, пустођак, пустосват, слаткогрм, Суводол, белојабука, белошљива, дивокоза. Ево примера за другу врсту: брзолов, брзоплет, брзорек, танкопреља, хитропреља, злопреља, злоткаља, самоник, самораст, самоток, самоук, самохран.

III. Врста. Зависна композита.

За ову трећу врсту композита вели Миклошић: Eas erste glied steht in seiner thematischen form; das zweite hat seine wortform. Ein grosser teil jener nomina, die als zweite glieder in abhängigkeitscomposita auftretten, kommt sonst nicht vor, was der festigkeit der verbindung nur förderlich sein kann. Али ја мислим за српски језик код ових композита, не само ein grosser teil jener nomina, die als zweite glieder in abhängigkeitscomposita auftretten, kommt sonst nicht vor, него друга реч у овим композитима у опће не сме као само-

стална реч бити, за то баш и није добра реч сложена земљокруг, коју г. * употребљава. Из примера, што ћу их сада споменути, видеће се јасно ово што тврдим: богородица, братучед, бременоша, винобер, винопија, ветрогоња, ветромет, водојажа, водоноша, водопија, володер, вукодржица, гласоноша, богоносац, грабоносац, домородац душогубац, и т. д. У свима овим копозитима друга реч не може бити самостална, проста реч. Тако несу самосталне речи родица, чед, наша, бер, пија, гоња и т. д.

Сложене речи ове врсте морају имати своје самосталне наставке, којима постају као и просте речи, и друга реч не сме бити самостална проста реч. Настави, којима постају сложене речи ове врсте, ови су: 1.) ъ као примарни наставак долази на корен, н. п. винобер, ветромет, коловоз, коломаз, козодер, козомор, котлокрп, мишомор, мироков рукопис, трнокоп, хлебождер, чорболок, шакопис, Богољуб, костолом, добротвор. 2.) Сложена реч постаје секундарним наставком ъ н. п. братучед (ъ). Од ове речи друга реч као проста гласи чедо. 3.) Сложена реч постаје наставком ја, н. п. гласоноша, ветрогоња, водоваља, калогажа козопаша, костобоља, сенокоша. 4.) Сложена реч постаје поставком ац, н. п. богоносац, домородац, душогубац, чудотворац, штеточинац, добро-

чинац, злочинац. Кад се ове сложене речи с наставком ац узму на око и с њима испореди реч ватрогасац, онда не могу бити доста паметан, за што ватрогасац није била Даничићу добра сложена реч. Што г. Маретић у 6. броју „Vienca“ против, ватрогасац говори, није ми довољно. Из његових речи ја бих закључио, да се може казати и ватрогасац и ватрогаша, и то је истина; али да је ватрогасац лакоумно скована реч поред чисто народних речи: грабоносац, доморoдац, душогубац, штеточинац, доброчинац, злочинац, то не могу да схватим. Овим наставком постају и детерминативна композита и овај наставак има велику улогу при грађењу сложених речи. Тако од Нови Пазар долази сложена реч Новопазарац, од Света гора Светогорац од од Фрушка гора Фрушкогорац, од Црна гора Црногорац, брзоловац, Белопољац, божогробац, горњоземац, једноглавац и оваких речи има множина. Наставци су за сложене речи разноврсни, и ја видим, да наставак ац има исту ту улогу као и наставак ја и никако ми не иде у рачун, да је ватрогасац лакоуна скована реч. 5.) И наставком ије постају сложене речи ове врсте, н. пр. крижопуће, рукодаће. Где које сложене речи с овим наставком изгледају, као да им је друга реч и сама за себе самостална, н. п. костоломљење. Код ове речи јесте друга реч ломљење и као засебна реч. Али овде ваљ знати, да косто-

ломљење долази од глагола костоломити, и костоломљење је онда начињена реч од костоломити, као што је ломљење од ломити. 6.) Сложене речи треће врсте с наставком ка: костоловка. 7.) Сложене речи треће врсте с наставком ик: рукодавник. 8.) Сложене речи треће врсте с наставком а: богоматера. 9.) Сложене речи треће врсте с наставком ица: богородица, вукодржица, коњозобица, коњокрадица, кравосица, сокодржица, мироносница. 10.) Има сложених речи ове врсте, у којима друга реч јесте и самостална реч, али онда такове речи значе име нечему н. п. гороцвет не значи у гори цвет, горски цвет, него је име цвету, који се зове немачки Frühlingsadonis. Тако и земљокруг, што употребљава г. *, не би могао значити круг земљи, него морао би значити име нечему, кад би ту реч говорио народ. Реч домазет, кад би била права сложена реч, припадала би овој трећој врсти, зависним композитима, а не детерминативним композитима, којима ју је прибрао Стојан Новаковић у својим „Основама“; али домазет је, као што се види по облику саме речи, недовршена сложена реч.

Овде се има на послетку још приметити за композите ове врсте, да при тумачењу њихову прва реч према другој стоји као генитив објективан и то код велике већине ових речи.

Врста. Посесивни композити.

Посесивни су композити адјектива и постају секундарним наставком о, н. пр. белобрк, који има беле бркове, белогрла, која има бело грло, белолик, који има бело лице, и за то, што се овако тумаче, зову се посесивни. Али могу се тумачити и генитивом каквоће, н. пр. голобрадац, човек голе браде, головрат. човек гола врата и т. д, Ове су сложене речи лаке, те лако се могу и нове градити по њима, за то о њима и немамо никаквих примедаба.

*
* *

Јесам ли ја овим кратким потезима принео које зрнце за разјашњење сложених речи српских, то нека суде они, који се разумеју у оваким стварима. Међу тим г. * може и даље употребљавати земљокруг, ако му је вољна, јер можда ће се наћи когод, који ће му га одбранити, што бих му ја желео.

62. Преда мном је „Приложак српској синтаски“ од Свет. Вуловића. У том се „прилошку“ бране стихови исправљени у новом државном издању Вукових дела књ. I. Ти стихови по новом државном издању гласе:

А висе јој змије од дојаках —
Ето јој их, секо, од дојаках —

По Вукову издању гласе ти стихови:

А висе јој змије о дојаках —
Ето јој их, секо, о дојаках —

Ове стихове по Вукову издању брани А.

Николић и осуђује горње стихове по новом државном издању. Позван с неке стране, да кажем, како мислим о овој ствари, гледаћу, да ово изложим без „лицезрѣнїѧ“ онако, како мислим, како знам. Вук је нама прибележио стихове:

А висе јој змије о дојаках —
Ето јој их, секо, о дојаках

и ми треба да гледамо, ако је иоле могуће, да те стихове одбранимо, ма да нам изгледају, да су по језику неправилни.

Не треба одмах исправљати, ако нам се што учини. да није са свим по граматици коректно, јер осим закона гласовних у језику влада још језиком аналогија, која је тако јак чинилац у језику, као што су и закони гласовни.

Вук Караџић је бележио верно народне песме онако, како их је чуо у народу. Има једна песма у његовој трећој књизи српских народних песама, којој је натпис „Хасанаганица“. Ту је песму наштампао Вук по Фортису од год. 1774., јер је није могао у народу чути ни којом приликом. Штампајући Вук ту песму погрешио је, што је неке облике поправљао, мислећи, да су погрешни. Тако по Фортису гласи трећи стих:

Da-su snjezi, vech-bi okopnuli,
Да-су сњези, већ-би окопнули.

А Вук је овај стих исправио овако:

Да је снијег, већ би окопнио,

По Фортису гласи 7. стих:

On boluje u ranami gliutimi.
Он болује у ранами љутими.

А Вук је овај стих исправио овако:

Он болује од љутијех рана.

По Фортису гласи 40. стих:

S' gnome grede u dvoru bjelomu.
С њоме греде у двору бјелому

А Вук је исправио овај стих овако:

С њоме греде двору бијеломе и т. д.

Знам, да ће сваки, који ово ушчита, мислити, да су исправци Вукови на свом месту, јер онако, како је те стихове Фортис прибележио, изгледа, да су неправилни. Али чујте, шта каже Миклошић за ово у своме делу Ueder Göthe's „Klagesang von der edlen Frauen des Asan aga стр. 8. der Vuksene Text beruht auf dem von Fortis, von dem er sich durch eine nicht geringe Anzahl von grossentheils unberechtigten Änderungen unterscheidet. Истина Миклошић не каже, за што су ови исправци Вукови unberechtigt, што сам их ја овде споменуо; за то ћу ја покушати, да Фортисов текст одбраним.

Ја сам споменуо, да у језику владају закони гласовни, по којима постају облици. Али по што је језик у непрестаном развикту, то му облици не могу остати увек једнаки, непроменљиви. У развитку језика мењају се облици, а најглавнији и најснажнији чинилац у том развитку јесте аналогија. Ја ћу ово гледати да примерима потврдним. Познат је сваком глагол м и с л и т и, који одговара ст. слов. мѣслити потпуно, али по југозапад крајевима нашега народа говори се м и ш љ е т и:

Стаде мишљет' Сарајлија Мујо:
Ал' ће љубит' булу удовицу,
Али ону под прстен ђевојку —
Стадох мишљет' и размишљат' — (Вуков речн.)

Смемо ли ми казати, да глагол мишљети не ваља, кад се говори по југозападноме крају? Ја мислим, да не смемо, кад знамо онога силног чиниоца у развитку језика, који се зове аналогија. Глагол мишљети помешао се међу глаголе треће врсте, као што је видјети, трпјети. Глагол мишљети дакле добио је облик по аналогији треће врсте. У Вукову речнику има реч сједилац и никако друкчије, јер га народ само тако говори; а та би реч требала по правилу да гласи сједјелац. А сме ли ко казати, да сједилац не ваља, кад зна, да је постала по аналогији речи, као што је носилац. Од дуг гласи компаратив дужи, али по западним крајевима говори се од дуг компаратив дугљи. Сме ли ко казати, да тај компаратив не ваља, кад зна, да је постао по аналогији као и компаратив грубљи. Вокатив једн. од Милош гласи по правилу према ст. слов. Милошу, али се говори по неким крајевимаии Милоше, које је постало по аналогији прве врсте првога раздела. као: човече, Јоване, Стеване, Би ли дакле било умесно, да се у „Горском Вијенцу“ исправи стих, који гласи: „О Милоше! ко ти не завиди? Би ли било умесно, да се исправи стих у народним песмама: „Чујеш мене, краље од Будима“, где је краље

постало по аналогији прве врсте првога разредала? Би ли било умесно, да је Вук у „Херцеговачким песмама“ на стр. 33. „Ја ти виђох Владиславу сина“ поправио овако: „Ја ти виђех Владиславу сина“. Ја мислим, да не би, јер Вук Врчевић је чуо од повача виђох, а не виђех. Виђох је постало по аналогији прве врсте, као што је плетох. Из ових примера види се, какав је силан чинилац аналогија у језику, за то мислим, да је и Вук могао оставити оне стихове по Фортису онаке, каки су, јер су поједине речи у њима постале по аналогији као окопнули (по аналогији П. врсте), или по субјективном схваћању онога, који је песму испевао, као: „С њоме греде у двору бјелому!“ Други пример да наведем. Може се казати: дошао сам њему или дошао сам к њему, или дошао сам до њега. Које је најбоље речено од тога трога? Добро је све троје речено, само стоји до субјективнога схваћања онога, који говори, шта ће у потребити њему, или к њему или до њега, јер датив њему значи друго нешто, к њему друго нешто, а до њега друго нешто.

Кад ово последње узмемо на око, онда мислим, да нема са свим право г. А. Николић, да је „предлог од немогућан“ у стиху: „А висе јој змије од дојаках“. Да ли треба у том стиху предлог о или од да стоји, то зависи од субјективнога схваћања. Ово што сам казао, то стоји, али одмах морам признати, да је приличније,

(као што би се и сам Вук изразио и као што се изражавао у оваким приликама) да стоји у том стиху предлог о, дакле: „А висе јој змије о дојаках“. Морам признати, да је г. С. Вуловић обрану исправљенога стиха: „А висе јој змије од дојаках“ врло оштроумно написао; али по крај свега тога мислим, да не стоји оно, што тврди, и по томе да није било потребе, да се споменути стих неправи. Морам даље приметити, да у г. С. Вуловића књижици има доста примера, који иду баш у прилог томе, да није требао споменути стих Вуков исправити. Осим тога г. С. Вуловић мисли, да су све оно погрешке, што није по правилима граматичким, која су углављена за књижеван језик српски. Тако вели на стр. 12. своје књижице: „Неке су се од ових погрешака тако одомаћиле и учврстиле у нар. говору, да би их готово могли назвати правилне погрешке или правило у грешењу. То су: а.) acc. тоји место loc. и обрнути; и б.) acc. стоји место instr. и обрнуто. Вук о овом појаву вели: „У Црној Гори и у Боци тешко је друкчије и чути да се говори него тако.“ Па навађа примере ове:

Ја у Ц р н у стојат' нећу г о р у. —
У к о л и б у ноћих Милоњића. —
У к у л у је хиљада сватовах. —
Сувэ саме скачу на о ч и м а. —
Кад сам доша' у с в о м е н а р о д у.
Шњом удари о к а м е н у станцу. —

Ја пак не сматрам ове акузативе и локале у овим примерима за погрешне, као што мисли г. Вуловић, него мислим, као што се мо-

же један облик заменити другим по аналогији, да тако и овде замењују се примицање мирним бивањем или бављењем, а бављење примицањем. Педлови су били првобитно адвербија и падеж не зависи од предлога, него од глагола, за то и видимо, да се један исти предлог слаже са више падежа. У примеру: „Ја у Црну стојат' нећу гору“ по своме субјективном схваћању замењује Црногорац бављење на месту примицањем, а напротив у примеру: „Кад сам доша' у своме народу“ замењује опет по своме субјективном схваћању примицање бављењем на месту. У Црној се Гори дакле замењује примицање бављењем и бављење примицањем, и ја мислим, да је погрешно мишљење оних, који мисле, да су ово погрешке у језику. У језику нема ништа погрешнога. Све што бива у језику, бива по законима гласовним и по аналогији, а ово замењивање, што смо на послетку споменули, ништа друго није него аналогија. Тако мислим, да је погрешно и оно, како мисли г. С. Вуловић на стр. 15. и 16., где вели: „И сијече по Бањанах Турке“. По Бањанах не може бити стари pl. loc. А тако исто ни:

И по Куча турише телале —
Оно бију по таборах Турке —
По крајинах али по градовах —

Овај последњи пример баца прилично светлости и на оно крајње х у примерима старога pl. loc. под 1. в. По градовах је поуздано pl. gen. с предлогом по (онако као и у по таборах, по Куча, Бањанах) и

онда је врло вероватно, да је и оно по Крајинах у истом стиху (које би се иначе, на другом месту, узело за pl. loc.) такође pl. gen. с предлогом по. И онда су, можда, и сви они под 1. в. наведени примери с крајњим х такође pl. gen. с предлогом по, коме да је у оним крајевима са свим померено значење, тврди и овај занимљив пример:

Кад се удрим умом по памећу."

Г. Св. Вуловић доказује овде, да по Бањанах, по Куча, по таборах, по градовах несу локали, него генитиви и вели изреком „по Бањанах не може бити стари plur. loc." и „по градовах је поуздано pl. gen. с предлогом по". На ово опет могу ја рећи још с већом поузданошћу, да по бањанах, по Куча, по таборах, по градовах, несу генитиви, него стари локали. Г. Св. Вуловић није доказао, да су то генитиви, него је само казао, али ја ћу гледати, да докажем да су локали. Предлог се по слаже са акуз. и локалом, и ја несам могао наћи примера, да је залутао у своме слагању, те да се слаже и са генитивом. Колико је мени позната књижетност, мени није познат ни један пример, из којега бих могао видети, да се предлог по слаже с генитивом. Да има примера за други падеж с предлогом по, то би пре приметио Ђуро Даничић, него ја и ми сви, који мислимо, да се у овом послу разумевамо. Али то се у Ђуре Даничића синтакси не налази. Кад се дакле тако што у синтакси Ђуре Даничића, каквом се

не може подичити ни један словенски народ осим Срба, не налази, онда можемо бити спокојни, да у чисто народном српском језику нема генитива с предлогом по. Али сад ме може ко запитати: па зар су то локали по Бањанах, по таборах, по градовах? Зар ти не знаш, да ти локали морају гласити по правилу по Бањанијех, по таборијех, по градовијех? Знам ја врло добро, да ти локали морају гласити по градовијех и т. д., али знаш ли ти, шта је аналогија? Знаш ли ти, да је аналогија велики господар у језику? Знаш ли ти, да су облици по Бањанах, таборах, градовах постали по аналогији крајинах т. ј. Бањанах, градовах, таборах прешли су по локалу плурала из прве врсте у трећу. Знаш ли ти, да је та трећа врста велики јунак? Знаш ли ти, да су се сви локали илурала из свију врста у руском језику изједначили са локалом плурала треће врсте по силном том закону, који се зове аналогија. Тако у руском језику гласи локал у I. врсти: рабахъ, коняхъ по аналогији треће врсте рыбахъ. А тако исто по аналогијм III. врсте гласе локали у II. врсти: селахъ, поляхъ, у петој врсти: костяхъ, у VI. врсти: именахъ, чудесахъ, жеребятахъ, матеряхъ, а ти су локали гласили по врстама у ст. слов. језику овако: рабѣхъ, конхъ, селѣхъ, полихъ, костьхъ, именьхъ, чоудесьхъ, жребѧтьхъ, матерьхъ. Кад се ово зна, онда мислим, да нема сумње, да су по таборах, по градовах локали. Врло су рет-

ки примери, из којих би видели, да се падеж померио у слагању са својим предлогом, као што је онај пример:

Кад се удри умом по памећу,

па и овде морам приметити, да не ће бити истина, као што каже г. Вуловић, да је у овом примеру предлог по померио своје значење, него се падеж померио у слагању са својим предлогом по, а значење му је остало исто, као да је и с локалом. Ово ваља запамтити, јер узмимо тај случај, да се у о дојаках померио падеж у слагању са својим предлогом, ипак је значење предлога о остало исто, као да је и с локалом. По што дакле нема ни једнога примера у нашем језику, (колико је мени познато,) да се по слаже с генитавом, то мислим, да је моје доказивање основано, да су по Бањанах, по градовах локали, где је трећа врста у борби надвладала прву врсту, као што се то види јасно и из рускога језика; а и у обичном говору чини ми се, да у нашим крајевима трећа врста надвлађује у локалу у обичном говору. Тако се може чути у срцама, по селама, по пољама, где се гори.

Да видимо сада, шта је наставак ген. плурала, а шта је наставак локала плурала. Наставак је за ген. плурала ат, који се развио у старом словенском језику у ъ, н. п. рабъ, мѣстъ, сынъ, рыбъ. У српском језику ъ отпада, јер га нема, па се онда генитив подмладио новим вокалом а. дакле: места, риба и т. д. Дакле наставак је прави за генитив

плурала ъ, а у српском а. Наставак је за лок. плурала su, који гласи у ст. словенском хъ, н. п. рыба-хъ, пѫть-хъ, кость-хъ, сынъ-хъ. У првој и другој врсти крајњи глас од основе ъ и о мења се на ѣ, н. п. рабѣ-хъ, мѣстѣ-хъ. Према томе од Бањани гласи loc. plur. Бањанѣ-хъ = Бањаније-х, од табор таборије-х, од град градовијех. Шта видимо овде, кад нам дођу облици: Бањанах, градовах? Видимо, да се основе мешају са трећом врстом, а наставак за локал остаје исти, јер је у свима врстама један исти наставак за локал плурала. То мешање основа видимо ми већ и у старом словенском језику. Тако лок. плур. долазе: жидохь, грѣхохь, образохь, хльмохь, којима се основе помешале међу основе IV. врсте т. ј. ти су локали постали по аналогији четврте врсте.

На послетку, кад испоредимо наставак лок. плур. хъ са наставком ген. плур. ъ, онда видимо, да се генитив плурала у Црној Гори помешао са лок. плурала, Из најстаријих премена има примера, где се ген. замењивао локалом, као: одь старихъ временехъ; у старих писаца дубровачких: од чланцијех, од осталих намисницијех и т. д. Овде видимо локал са својим правим основама, а у црногорским генитивима видимо локал са основама треће врсте, као што смо видели горе и код локала. Црногорски генитиви изједначили су се са лок. плурала, као што се и у опће датив и локал плурала с новим наставцима изједначио са инструмен-

талом плурала; а код гдекојих је генитива црногорских наставак локала дошао на готов генитив. Свакоко су дакле генитиви црногорски морали постати аналогијом локала. При свем том не смеју се сматрати за генитиве по Бањанах, по таборах, по градовах, јер се предлог по слаже са локалом и што смо напред казали, да нема ни једнога примера, где би јасно видели, да се по слаже и са генитивом.

Та то ме баш и задржава, да не могу усвојити мишљење Миклошића да је х у црногорском генитиву продрло из прономинале или сложне деклинације: ихъ, добръихъ. Кад би г. Вуловић могао доказати јасним примерима из црногорскога дијалекта, да се по слаже са генитивом, онда бих ја морао признати, да су по Бањанах, по градовах генитиви, и онда би ово моје мишљење пропало. Дотле ћу пак ја мислити, да су то локали плурала, којима је основа по аналогији треће врсте постала. Како са формалне стране, тако и по слагању предлога по са локалом не иде нам никако у рачун, да су по Бањанах, по градовах генитиви. Формално се ген. плурала црногорски разликује од локала плурала само код оних речи, којима се основа свршује на два сугласна слова, н. пр. дојаках је ген., дојках лок., јер сам горе показао, да су се у лок. плур. изједначиле све основе са основама с наставком а.

Кад се дакле ген. изједначио са локалом,

онда није чудо, да је и онаки генитив, који се истина изједначио са локалом, али који је неко обележје задржао и од генитива, могао заузети место потпунога локала, а то је у оном стиху: „А висе јој змије о дојаках.“ С формалне стране дојаках је и локал и генитив, јер има и од овога и онога обележја. Није дакле чудо, што се помео певач „Огњене Марије у паклу“, кад је казао: „А висе јој змије о дојаках.“

Кад све ово саберемо, што сам досад казао, онда мислим, да не ће бити погрешка у овом стиху, него га је морао баш добро чути сам Вук онако, као што га је и прибележио. Да сам ово о дојаках морао овако тумачити, те да ово не треба заменити предлогом од: од дојаках, гонило ме је моје субјективно мишљење о схваћању овога стиха. Ја мислим по своме субјективном схваћању, да ту треба предлог о и да је свакако овде приличнији по синтакси, него предлог од. Да се ово моје мишљење обори, потребно је г. С. Вуловићу да докаже, да по Бањанах, по градовах несу локали, него генитиви и да Црногорци замењује по значењу предлог о предлогом од. Докле се ово не докаже, мислим, да ваља стих: А висе јој змије о дојаках оставити овако, како га је Вук прибележио.

64. Јамац или јемац. — Ја сам у 11. бр. „Стражилова“ приказао прву свеску Јована Бошковића „О српском језику.“ На стр. 161. ове Бошковићеве књиге своји: „Према

стареме ѣмьць ми данас кажемо: јемац, јемчење, јемчити, јемчите се, јемство, јемственик; — а према ј-ѣмьць=ꙗмьць имамо само: јамачно, ујамчити, ујамчити се, ујамак.“ На ово сам ја у 11. бр. бр. „Стражилова“ казао: „Кад се каже имамо само: јамачно, ујамчити, ујамак, онда из тога излази, да се не може казати ни јамац, јамчење, јамство и т. д. Ја мислим по старим словенским облицима, да је све једно јемац или јамац, јемство или јамство, јемчити или јамчити. И једни и други су облици иравилни. А да су добри, то нам показују стари словенски облици Од свију ових речи корен је јем или јьм, па по томе имамо пријемъ и приимъ=пријьмъ. Кад је корен јем или јьм, онда је јасно, да у српском може бити јемац и јамац, јемчити и јамчити, јемање и јамање, јематва и јаматва, јемати и јамати и т. д.“ Међу тим изашла је и критика од од В. Јагића на исто дело Јована Бошковића у Archiv-у für slavische Philologie. Zehnter Band. Erstes und zweites Heft. У тој критици вели г. В. Јагић на стр. 322.: „Nicht consequent geht man vor, indem man in der Sprache јемац. јемчити und doch јамачно, ујамчити billigt. Was Prof. Bošković von ѣмьць spricht, beruht auf Selbsttäuschung; wenn es je ein ѣмьць gegeben hätte, so müssten wir heute dafür ein ијемац (ikavisch имац) besitzen. Das altserbische (in lex Dušani und sonst, Wort ꙗмьць beruht auf јьмьць (vergl. altslov. приимъ

und приемъ statt приѣмъ) dessen nationale Form ѥмѣць in den ragusinischen Denkmälern sich erhalten hat. Die Form jёмац ist also nur zur Hälfte serbisch, zur andern Hälfte aber kirchenslavisch.“ Шта видимо из овога? Видимо да је Јовану Бошковићу добро јемац, а В. Јагићу опет јамац, по што му је јемац zur andern Hälfte kirchenslavisch. Као што сам у свом приказу „О српском језику“ казао, тако и сад исто мислим, да је јемац тако исто чист, српски облик, као и јамац, и да јемац није zur anderen Hälfte kirchenslavisch, гледаћу овде да докажем. У најчистијим старим словенским споменицима, као што су Глаголита Клочев, супрасалским кодекс, Асеманово јеваиђелије, Марино јеванђелије долази од глагола ѥти корен јьм и јем. Тако у Глаголити Клочеву на стр. 2,: приемлѫ прѣжде елико отъ Бога власть приемъше. Супрас. код: нѫнѣ въземи 223; и свѧтаго писаніѧ въземи 263; и свѧтаго комканиѧ въземи; онъ же въ прьвоіе въземъ въжьженѫ свѣштѫ. 18. Асеманово јеванђ.: и емъше дѣлателе рабы іего ового вишѧ стр. 62., и емъше и извѣсѧ вонъ из винограда стр. 63., онъ же приемъше сребро 142. Марино јеванђелије (Codex Marianus): емъше же дѣлателе рабы его ового вишѧ; и емъше и извѣсѧ вонъ изъ винограда; они же приемъше сръебро сътворишѧ. У овим примерима, што сам их навео, долазе у истим споменицима и облици имъше, поимъ, възьмъ и т. д. У српско-словенским споменицима такође долазе ови облици са е. Никољско јеванђелије: и емьше дѣлателые ра-

би его, ово бише; и емьше изведоше и вьнь изь винограда; они же приемше сребро, творише тако. Осим овога од истог корена имамо у старом словенском језику и: приималиште и приемалиште, приимание и приеманіе, приимательнъ и приематель нъ приимительнъ и приемительнъ, приимъ и приемъ, приимьникъ и приемьникъ, приимьница и приемьница, приимьнирьство и приемьничьство, приимьнъ и приемьнъ, приимьць и приемьць. Осим свега овога још имамо да споменемо глагол имати, који има по петој врсти другога раздела садашње време увек іемлѭ, а никад имлѭ. Кад све ово саберемо, онда видимо, да од глагола ѩти и имати гласи корен јьм и јем. Кад у најчистијим ст. словенским споменицима и у српско-словенским долазе корени јьм и јем, онда без сваке сумње не можемо мислити, да су облици у Глаголити Клочеву, Асеманову јеванђелију, Марином јеванђелију, као: приемъше, въземи, емъше порушени или kirchenslavisch. Да су то чисти стари словенски облици, мислим, да нема сумње. А ако су то чисти стари словенски облици, онда и без сваке сумње мора бити чиста српска реч и јемац, а никако zur andern Hälfte kirchenslavisch. Кад би се могло доказати, да су облици у Глаголити Клочеву, Асеманову јеванђелију и т. д. емъши, въземи, приемъше русизми, онда наравно и српско јемац било би у пола руска реч. Али то не мисли ни сам г. Јагић, колико ја знам и коликс су ми његова дела нозната, што их је писао у Archiv-у, за то и не могу

да се довијем, за што је г. Јагићу јемац у пола руска реч.

Миклошић каже за овај случај у Vergleichende Wortbildungslehre der slavischen, 1876. стр. 104.: ь kann ausfallen oder in е übergehen: възми und въземи. У својој Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen, која је доцније 1879. г. изашла, говори опет друкчије на спр. 25. На овој страни наваћа die ь und е enthaltenden formen и вели, да је јьм aus јем постало. Али мени се чини, да је најбоље оно, где се прономен и испоређује са кореном им. Као што се прономен и састоји из јъ тако и корен им састоји се из јьм. Мени се дакле чини, да је јем по закону асимилације постало од јьм. Као год што јього не може тако гласити, него по закону асимилације мора гласити јего, тако исто и корен јьм мора гласити по закону асимилације јем или им, кад од њега имамо реч. Узели ми сад тумачење овако или онако, доста је, да поред корена јьм=им постоји и јем у старом словенском језику. А кад постоји јьм и јем, онда је јасно, да у српском језику од јьм мора гласити јамац, а од јем мора гласити јемац, дакле да је правилна и чисто српска реч и јамац и јемац.

Кад ово знамо, онда не смемо ни часа посумњати, да је Вук у своме речнику добро прибележио реч јемац der Bürge sponsor, чувши је из народних уста. Тако је исто добро прибележио Вук у своме речнику ове речи, које је чуо у Дубровнику, као: јемање das Lesen, јематва die Lese, јемати н. пр.

грожђе lesen, јемач=берач, јемачица=берачица, јемачки н. пр- кош (берачки). Тако ја добро прибележио Вук у свом речнику и јемчити 1.) Zur Bürgschaft auffordern н. пр. сељаке једнога за другога 2.) Кад хоће што да се шије, па се најпре ујемчи (т. ј. концем раздалеко прихвати.) Па све су ове речи прибележене у Вукову речнику и овако: јамац, јамање, јаматва, јамати, јамчити. Кад се ово испореди, како је Вук чуо ове речи, да се говоре у народу овако и онако, са старим словевским коренима јьм и јем и са старим словенским речима приимьникъ и приемьникъ, наимьникъ, и наемьникъ и другима, које смо мало час споменули, онда нема сумње, да је и јемац као и јамац чист, српски облик и да јемац никако није zur andern Helfte kirchenslavisch. За већу потврду, да је је јемац чист, српски облик, споменућу још и стихове из народне једне песме, коју је Вук са поља Косова добио, где је најмање могао утицати руски језик на српски. Та је песма „Мајстор Манојло“ из треће књиге Вукове:

Изгуби се пашина јабука
У Будиму граду бијеломе.
Пушта паша лакога телала,
Телал виче по Будиму граду,
Да се један за другога јемчи;
За којега јемац не изиде,
Хоће њега паша погубити.
Све се један за другога јемчи,
Све богати те за богатога,
Сиромаси један за другога.
За је нога јемац не изиде,
За јунака мајстора Манојла.

65.) Пре некога времена добио сам писмо овога садржаја: „Према 17. ставку ваших чланака: Бранич српскога језика у 42 бр. Стражилова од прошле године слободан сам да вас упозорим на речи: пословица, услов, богослов, богословија, које по горњем ставку такође не ваљају, те би свакоме, који се год интересује за чистоту српскога језика велику услугу учинили, кад бисте у доцнијем наставку чланака под горњим натписом навели оне речи, којима би се поменуте четир могле заменити, или их можда каквим правилом санкционисали.

Један од пажљивих читалаца Бранича српског језика.

На ово питање ево краткога одговора. Ја сам казао у 42. бр. „Стражилова“, 1886.*) да наслов није српска реч, него место ње ваља нам употребљавати српску реч натпис, јер данас немамо глагола слути, који у презенсу гласи слоѥм, нити значи данас слово λόγος, него der Buchstabe. По томе и услов није српска реч и место ње ваља употребљавати погодба. Богослов и Богословија такође несу српске речи, али су ушле из цркве у народ и добиле право грађанства, као што су и богојављеније, васкресе. није и т. д., те не би било паметно замењивати их другим каквим, новим речима српским. Пословица је српска реч и не долази од слово λογος, него од слово der Buchstabe и значи Eine Art Sillabirsprache, deren die

*) Овде је то по реду под бројем 21.

Bauern zweierlei, die grosse und die kleine haben, н. пр. добродонашенесловиси ведоводебреде т. ј. донеси воде. Види се дакле јасно, да пословица долази од слово der Buchstabe, па је доцније узела на се значење и за немачко Sprichwort. Тако исто празнослов изгледа да није српска реч, али кад се зна, шта значи, онда се види јасно, да долази од слово der Buchstabe, те да је чиста српска реч са значењем: „који изоставља слово кад пише, Ein Schreiber, der Buchstaben auslässt (види: речн. Вуков), а не значи онога, који лудо говори, који празне речи говори.

66.) Ево ме опет са сложеним речима.*) Ја сам се с њима прилично намучио. Али ми није жао муке, кад видим, да се колико бољи од мене и то људи на гласу спотичу о њих. Дошла ми је до руке „Homerova Odysseja," коју је превео г. Т. Маретић. Ја ћу можда други пут о овој красној књизи, која је с великим трудом и знањем преведена, говорити и то о њезином руху. За сад ћемо само извадити из ње једну реч и то сложену, коју је сам г. Маретић сковао на своме наковању. Та је реч милогост, којом је превео грчку реч ξεῖνος, Али кад је г. Маретић ковао ту реч, види се, да му је ваљао чекић и наковањ, али му је рука била неудесна. Истина, тежак му је био чекић, којим је сабио две речи у једну, али каква му је корист одатле, кад му је посао испод чекића изашао

*) Види напред број 61.

наказан. Шта? Зар је милогост добра сложена реч српска? Ако је милогост добро сложена реч српска, онда је и велевласт добра. Али г. Маретић, вели, да је велевласт наказна сложена реч, као што је Даничић још пре њега то исто рекао за ту реч у „Књижевнику“ од год. 1866. при оцењивању Будманијеве граматике. А ја мислим, кад не ваља велевласт, онда не ваља ни милогост. Г. Маретић вели за милогост ово: „Та је ријеч начињена прама народним ријеч има: милодух т. ј. милй дух, мирис и Милобрат, које је мушко име.“ Г. је Маретић истина начинио ту реч према речима милодух и Милобрат, али забадава, кад не ваља. А не ваља из оних разлога, шта сам их споменуо у 17. бр. „Стражилова“ од ове године. Није лака ствар говорити о сложеним речима српским. Ја морам признати, да сам се доста мучио, док сам она правила о сложеним речима српским у 17. бр. „Стражилова“ од ове године сковао. Па за то мислим, што је ова ствар тешка, да не ћу бити на досади читаоцима „Стражилова“, ако је опет подгрејем. Ко хоће да ме боље разуме, нека прочита још један пут, што сам писао о сложеним речима у 17. бр. „Стражилова“ од ове године. Милогост требао би да буде детерминативан композит, као што су речи: Милодух, Милобрат, Добровук, Миловук, белограб, црнограб, белојуг, модрокос, пустођак, пустосват, слатко-

грм Суводол, белојабука, белошљива, дивокоза, или као што су речи: брзолов, брзоплет, танкопреља, хитропреља, злопреља, злоткаља, самоник, самораст, самоток, самоук, самохран. Кад добро погледамо у ове речи, онда видимо, да прва реч допуњује другу, да је прва реч допуна или додатак другој, као што је атрибут према своме супстантиву. Можда ће ко помислити: Па то је лако правити сложене речи. Сложи само адјектив са својим супстантивом, па готов посао. Н. пр. узми од мили гост основу мило, па је сложи са гост, у једну реч, па је готова сложена реч милогост.“ Али није то тако. Милогост не значи у српском језику ништа, јер је наказно сложена реч, као што не значи у српском језику ни велевласт ништа. Колико сам ја ову ствар прокухао код ових детерминативних композита, ваља на ово двоје пазити: а) Друга реч у сложеној речи мора имати свој самосталан наставак, те мора долазити од глагола, а прва реч при тумачењу мора бити том глаголу као прироку додатак. Не сме дакле бити прва реч при тумачењу другој речи атрибут, н. пр. брзолов не значи „брзи лов“, неко „који брзо лови“; брзоплет не значи „брзи плет“, него „који брзо плете“, а то је човек, који не пази шта ради; танкопреља не значи „танка преља“, него „која тако преде“. б) Друга реч у сложеној речи постоји и као самостална реч, а прва реч јој је при тумачењу истина атрибут, али не саставља своје

значење са значењем друге речи, него тако сложена реч значи име нечему. Тако н. пр. белошљива не значи „бела шљива“, нега значи врсту шљиве; белограб не значи „бели граб“, него значи врсту граба; белојуг не значи „бели југ“, него јужни ветар без кише; модрокос не значи „модри кос“, него значи врсту птице; Добровук не значи „добри вук“, него значи име људско: Миловук не значи „мили вук“, него значи име људско; па тако исто и Милобрат не значи „мили брат“, него значи име људско; па на послетку и милодух не значи „мили дух“ или „мирис“, као што каже г. Маретић, него значи биљку, коју зову селен ligusticum levisticum. Па по томе не може ни милогост, као што хоће г. Маретић, значити никад „мили гост“, него кад би било те речи у народу, морала би значити име људско, као што значе и Миловук, Добровук, Милобрат, а ξεῖνος ваљда не значи име људско! На што дакле градити сложену реч за ξεῖνος кад ми дочекујемо своје миле госте одмах с врата овако: „Ево нам милих гостију“. — Ја мислим, да није излишно, што сам ову ствар поновио, а мислим, да не ће бити излишно, ако је и још који пут поновим. Знам, да ће г. И. Руварац, наш највећи повесничар српски, кад буде ово читао, узвикнути: „Гледај хајдука! Што ти је хајдук, та гуја присојкиња, па удара сад и на таквога јунака.

На коме је кршно одијело,
Сјају му се токе кроз бркове,

Као мјесец кроз јелове гране;
Преко крила дуга пафталија,
Све у срми и у суву злату;
За појасом двије Даницкиње,
Међу њима ножи и синџири;
А на глави калпак и челенке.“

Знам, да би волео г. Руварац, да сам само још један стих „навео“, те би се слатко насмејао.

67. Жртавник. Знам да би г. архим. Руварац хтео да замахнем „јаничарски“ на навѣтьника, али ми је додијало већ

Врат ломити, по гори ходити,
По хајдуци, по лошу занату.

За сад ћу да изаберем реч из „Летописа“ Матице Српске и о њој ћу говорити. Не ћу казати име пишчево и тешко ће се ко довити кога се тиче, само се бојим свога побратима Сандића, да ме не ода, јер он је морао бости очи своје са рукописом пишчевим. У „Летопису“ — не ћу да кажем у којој свесци — долази реч жртавник. Онај, који је ову реч употребио, заиста је мислио да је жртвеник руска реч, те ју је хтео да посрби жртвеником. Али се љуто писац преварио. Реч жртвеник гласи у словенском језику жрѣтвьникъ. Овај супстантив долази од адјектива жрѣтвьнь, а овај адјектив од супстантива жрѣтва. У старом српском језику од адјектива жрьтвьнь кад се начини супстантив жрьтвьникь онда се оно ь после в није изговарало, као што се и данас код овакових речи не изговара, н. пр. од адјектива тежатан гласи супстантив тежатник. дакле а испада. По што је у старом српском језику

тешко било изговорити три конзонанта твн, то се између т и в умећало а или ь, које се као а изговарало. Дакле место жртвник изговарали су наши стари жртавник. Тако и служьбьникь изговарали су наши служабник, прем да у овој речи у старом српском језику има ь између ж и б. Али у данашњем српском језику стојимо са овим речима другачије. Као што сам више пута казао, тако ево и сад велим, да је језик у непрестаном развитку, а главни чинилац, којим бива тај развитак у језику, јесте аналогија. Тако је по аналогији адјектива, којима је наставак ен, постао данас код нас адјектив жртвен. Не говори се данас жртвен према старом словенском жрѣтвьнъ, него жртвен по аналогији адјектива, као што су зелен, црвен, студен, шарен. Тако су многа адјектива данас код нас постала по аналогији адјектива, која имају наставак ен, а у старо време имали су наставак ьнъ, н. пр. жетвену ст. слов. жѧтвьнъ, иглени у ст. слов игльнъ, клетвени у ст. слов. клѧтвьнъ, ланен у ст. слов. льньнъ, маслен у ст. слов масльнъ, меден у ст. слов. медьнъ, молитвени у ст. слов. молитвьнъ, оцтени у ст. слов. оцьтьнъ. Кад од оваковога адјектива начинимо супстантив са наставком ик, н. пр. на молитвен кад додамо ик, онда ћемо добити молитвеник, а не молитавник. Кад на клетвен додамо ик, онда ћемо добити клетвеник, а не клетавник. Кад на службен додамо ик, онда ћемо добити службеник, а не служабник.

Па тако кад и на жртвен додамо ик, морамо добити жртвеник, а не жртавник. Ако је у ст. српском језику долазило жрьтавникь, данас у то овом случају више не приличи, нити је добро, него се мора говорити и писати по данашњим законима нашега језика жртвеник.

68. Истриописац. А шта ћемо са историописцем? Кад видим ову реч наштампану, одметнуо бих се одмах опет у хајдуке, па бих јавно на друму напао на онога, који ову реч употребљава. Та ено је наопако у најновијој књизи српскога „Летописа". Али не ћу нападати ни на писца ни на критичара, ни на уредника „Летописа", јер сам већ казао, да ми је додијало хајдуковање, него ћу мирно гледати да докажем, да реч историописац није добро сложена реч. Ја сам пре говорио о речи милогост да не ваља и која би требала да је детерминативан композит, и доказао сам, да не може значити мили гост ξεῖνος, него име људско, те првом приликом кад будем крстио чије дете, ја ћу му наденути име Милогост, јер заиста само то може значити, а име ће бити ново и лепо, па ће се сваком допасти.

Историописац пак требало би да је зависан композит, да је случајно добро сложена реч, али није добра, јер да је зависан композит добар, мора се пазити на ово двоје: 1.) Друга реч у зависном композиту не сме бити засебна, самостална реч, него само са својом предњом

речју сачињава реч својим наставком. н. пр. винобер, ветромет, коломаз, козодер, козомор, котлокрп, мишомор, мироков, рукопис, сенокос, трнокоп, хлебождер, чорболок, шакопис, Богољуб, добротвор, гласоноша, ветрогоња, водоваља, калогажа, костобоља, сенокоша, богоносац, грабоносац, домородац, душогубац, костоловка, богоматара богородица, вукодржица, коњозобица, сокодржица. При тумачењу ових речи сложених прва реч стоји према другој као генитив објективан. 2.) Има ових композита, којима друга реч постоји и као самостална реч, али онда прва реч не саставља свога значења са другом речју, него заједно једна с другом значе име нечему, н. пр. гороцвет*) незначи

*) Ево да извадим једну песму из треће књиге народних песама од М. С. Милојевића, у којој долази реч гороцвет. Ова је песма из нахије привренске и гласи, како ју је прибележио г. Милојевић. овако:

Струк ружице црвене.
Под њу расте гороцвет,
Па говори гороцвет:
„Авај мене што сам леп?
Још да имам мирис твој;
Бих се виаа, савиаа,
Момчадима за капак,
Девојкама за косе,
Невеслама у руке,
А женама у недра.“
Струк ружица румена,
Овгор расте на горе,
А по њоме гороцвет,
Струк ружице говори:
„Авај, мене до бога!
Какав имам мирис ја,
Још да имам лепоту
Како ти ми гороцвет,
Виаа бих се виа,

горски цвет, него је име цвету, који се зове немачки Frühlingsadonis; црвописак не значи писак црва, него народ јадан, сиротињу, која пишти као црв; зимолист не значи управо свако биљку, у којој је зими лист, него значи одређену врсту биљке, те зимолист је име некој биљци. Кад испоредимо реч историописац са првим и другим правилом — а више правила за ове композите нема — онда видимо, да та реч, не ваља, да је наказа, те да се не сме ни употребљавати у наше језику. Не ваља пак за то, што друга реч у тој сложеној речи писац постоји и као засебна, самостална реч.

69. Чески. У истом „Летопису“ пише се чески место чешки. Пред ь наставком мењају се грлена у непчана у српском језику као и у старом словенском језику н. пр. чл ов-

---

Јунацима за калпак,
Девојкама за зулуф,
Невестама у руке,
А женама у недра,
Старим бабам под главе“

Штета што је г, Милојевић ове песме доста аљкаво прибележио, што се језика тиче. Види се из предговора и из пишчевих примедаба у књизи, да се мало пазило на језик, па за то и мислим да несу ни песме доста верно прибележене. Па онда кад ове песме, што их је г. Милојевић скупио, испоредимо са песмама из истих нахија, што их је скупио г. Јастребов, онда видимо, да се где где у језику не подударају. што је знак, да их је г. Милојевић аљкаво бележио. Г. Јастебов је погрешио, што је многе песме, што их је скупио, из својега зборника избацио с тога, што их је нашао већ штампане у г. Милојевића збирци Нека г. Јастребов испореди добро своје песме у рукопису са песмама г. Милојевића, па ће јамачно наћи, да се које где у језику не подударају. Ја не ћу казати, да је г. Милојевић хотимице што мењао у песмама, него му је где што из аљкавости и неатости при бележењу непотпуно испало. Иначе се песме г. Милојевића слажу са песмама г. Јастребова у главном по језику.

ѣчьскꙑй срп. човечки, грѣчьскꙑй срп. грчки, божьскꙑй срп. божански, мѫиншьскꙑй од мѫинхъ, влашки од Влах, сиромашки од сиромах. У чешком пак језику мењају се грлена у овом случају пред наставком ь у писква, дакле: чловѣчьскꙑй чешк. člověcky грѣчьскꙑй чеш. hrecky божьскꙑй чеш. bosky мѫиншьскꙑй чешк. mnisky, дакле и од и од Чех česky. Чешки овај облик česky морао је ући у наш језик преко Чеха, као што се и данас говори у Граници облик немецки, који је од авдитора Чеха ушао у наш језик. Дакле ст. слов. чешьскꙑй, срп. чешки, чешк. česky.

70. Сујетан. У истом „Летопису“ долази реч сујетан, која није српска, него стара словенска, Суй значи vanus μάταιος, leer, nichtig, eitel, а суета vanitas, и те речи у српском језику нема, него су је унели књижевници у нашу књижевност. У старом словенском језику има још једна реч, која је по значењу сродна са овим и то је тѫшть, која значи vacuus, па после и vanus. Тој речи одговара српска реч ташт и значи као и словенска тѫшть празан, н. пр. на таште, наште срца — на празан стомак. Али код нас може значити ташт као у ст. словенском језику vanus, те ју ваља употребљавати место сујетан. Тако и таштина значи и Eitelkeit.

Тер се гизда, тер се дичи
Таштом славом од јунака
Вас у виду и у ричи
А у створу ништа пака.

Гунд, „Осман“.

Ах! чијем си се сахвалила
Таштa људска охоласти!
Све што више стереш крила,
Све ћеш пака ниже пасти.

Гунд. „Осман“.

71. Разбивојска. У „Homerovoj Odysseji“ преведена је реч ῥηξήνωρ речју разбивојска. Ту је реч разбивојска сам преводилац сковао. У четвртој песми у стиху петом Odysseje долази ова реч:

Сину разбивојске Ахилеја спремаше кћер си

Из овога стиха и из стиха 228. у седмој песми Илијаде види се, да је реч ῥηξήνωρ прирок Ахилу. Та је реч разбивојска добро начињена, а и таке речи, као што је ова, није тешко сковати. Али при свем том ја мислим, да та реч не приличи да буде прирок Ахилу. Ахил је највећи јунак у Грка, као што је Краљевић Марко највећи јунак у Срба, и таком јунаку приличи озбиљан прирок, озбиљнији од речи разбивојска. Ја мислим, да није потребно свугде ковати сложене речи, него песник преводилац треба да се зна помоћи и друкчије како. Н. п. у нашим народним песмама долазе два стиха, која значе што и разбивојска:

Још остаде Бошко Југовићу,
Крсташ му се по Коосову вија;
Још разгони Турке на буљуке
Као соко тице голубове. — II. 294.

Али сад да видимо, за што није разбивојска доста озбиљан прирок за Ахила. Речи, као што је разбивојска, јесу недовршене сложене речи. Прва је реч у овој сложној речи императив, а друга је првој субјекат или објекат. 1.) Којима је друга реч првој субјекат: смрди-

врана, смрдипоток, смрдибуба, скочивук, летипас, скочидевојка, пламтивук. 2.) Којима је друга реч првој објекат: чистикућа, деригуша, дражиташка, газиблато, гладибрк, грабикапа, хлапимуха, издерилијеска, изједипогача, испичутура, кесизуб, купикраставчић, крадикоза, крпигуз, молибог, музикрава, набигузица, надрикњига палигорка, пецирен, пириватра, прдизвек, пришипетља, пржибаба, распикућа. смичиклас, сврзибрада, сврзигаће, сврзимантија сврзислово, вуцибатина, заврћкола, дериклуша, мамиаспра, Мочивуна, палипушка, Пушибрк. Кад ове речи узмемо добро на око, онда ћемо видети, да народ употребљава ове речи из шале и подсмеха Врло је добро опазио г. Миклошић у својим „Основама“, на стр. 365. Dergleichen wortgebilde sind im slavischen zahlreich sie sind jedoch von der schriftsprache fast ganz ausgeschlossen und haben in der volkssprache einen humoristischen beigeschmack. Узмимо коју од споменутих речи, па ћемо видети. да се ни једна не употретљава у озбиљном мислу, н. п. за молибог каже Вук у речнику: komicsh in der Anekdote von der Türkin, die den serbischen Mönch so bezeichnet statt богомољац; за хлапимуха каже Вук у речнику: каже се човјеку вјетрењаку, који много ланда језиком (и мисли се на пса, кад хвата мухе), das Klatschmaul; за музикрава каже Вук:

der Khumelker (als Schimpfname für einen Mann, der sich mit Melken abgiebt); за газиблато каже Вук: Komische Benennung eines geringen Beamten, der sich wichtig maht; за пришипетљу каже Вук: који пристане за ким, der Nachtretter, das Anhängsel (verächtlich); прдизвек такође у комичном смислу значи крупан грах. Па тако исто и презимена Пецирен, Мочивуна, Пушибрк постала су од надимака из подсмеха. Кад све ово узмемо на ум, онда не можемо ни речи разбивојска узети у озбиљном смислу. И ја мислим, да такав прирок не приличи никако Ахилу, највећем јунаку у Грка.

72. Толмачити, толковати. Г. Св. Мл. Бајић каже у 36. броју „Стражилова", 1887. да је тумачити „преокренуто од толмачити, а ово је опет постало од туђинске речи Dolmetsch, dolmetschen; напротив толковати јесте коренита српска реч и постала из сложених толико-колико. Наши књижевници дакле без оправданог узрока мрзе на њу, јер то није, као што многи мисле, славенска, него чисто-српска реч. Вук је има у речнику, а налази се и у народним песмама, н. н. Оп јој иде санак толковати; сан талкује Кружићева Јела. И Вук је испрва свуд писао толковати, а не тумачити, али зашто је касније (н. п. Речнику, 1852., стр. 81. заменио ту реч са тумачити, не могу никако да се домислим, осим ако то није посао доцнинијих сурадника и помагача му." Г. Св. Бајић

нема право и криво суди, кад мисли, да је толковати чиста српска реч. Толковати је из рускога језика преко наших књижевника ушла у наш језик. А да је та реч рускога облика, то се види из ст. словенскога језика, у којем долази речи: тлъковати interpretari, тлъкователь interpres, тлъковьникъ interpres, тлъкь interpres, тлъкованиіе interpretatio. Све ове речи у руско-словенском језику гласе толковати, толкователь, толковникъ, толкованиіе, теу српском језику, кад би их хтели употребити, морали би их према законима српскога језика преокренути на туковати, туковник, и т. д. Не треба се дакле чудити, што није хтео Вук доцније употребљавати ту реч толковати, него ју је заменио речју тумачити. Види се, да је Вук доцније осетио, да је толковати реч рускога облика, за то ју је и заменио речју тумачити. У Вукову речнику има и тумачити и толмачити. Што је Вук доцније волео писати тумачити. долази отуда, што је увидео, да је у толмачити оно ол ушло из туђега језика (Dolmetsch), а тумачити има чист српски облик, као што нам сведоче стари глаголски споменици, у којима долази тлъмачити interpretari, тлъмачь interpres. Ко зна тумачити испоредити сатлъмачити, томе ће бити јасно, да је тумачити чист облик српски. Што каже г. Бајић, да је толковати постало од толико-колико, то нема никаквога смисла.

73. У истом броју „Сражилова“ долази: „Достојевскова прича“. И ово није добро. Презиме гласи Достојевски и то је презиме већ по себи придев, те га не треба опет претварати у придев, него ваља писати „Достојевскога прича“. Тако се исто неки буне, те пишу Мушицкове песме место Мушицкога песме или Мушићскога песме.

74. У једним нашим политичким новинама наишао сам пре кратког времена на ову реченицу: „Сутра ће се покушати, да се битисању народне слободоумне странке ископа гроб.“ Онај, који је ово написао, мислио је, да је битисање што и биће ст. слов. бѫтиѥ, али није тако, јер битисати значи vergehen, н. п.: било и битисало, т. ј.: било и прошло. Миклошић каже у својој књизи Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen, да битисати долази од турске речи bitmek, што значи: zu Ende gehen. Дакле битисање је турска реч и не значи биће ст. слов. бѫтиѥ, него значи Vergehen.

75.) С неке стране дошло ми је питање, да кажем, шта је то коњункција е и како се употребљава. Е има свој постанак од демонстративне заменице и долази сложено са другим заменицама, н. п. ево, ено, Из демонстративнога е развило се релативно іеже, у којем се ж променило на р, те имамо данас јере или (без крајњега е) јер. У Херцегови-

ни више се употребљава само е без ре или р=ст. слов. же, које чини реч релативном; а у другим крајевима опет употребљава се више јере или јер, које одговара потпуно ст· ст. словенском іеже. Е дакле ништа друго није, него јер, које одговара ст. слов. іеже: и као што јер има више значења, тако исто има и е, које ништа друго није, него јер.

Прво, јер значи што и да, латински ut, грчки: ὅτι, немачки: dass, н. п.

Ја сам чуо, кажевали су ми,
Јере нмаш младу попадију,
Која пије с делијама вино. Вук. речн.)

У истом је значењу и само е без ре, н. п. Не бих те трпљео, да бих знао, е ћу сокола извести из тебе. (Вук. речн.) — Збори млада, е их дома нема. (Вук. речн.) — Она мисли, е јој иде бего. (Херц. пјесме, — 70.)

Друго је значење овоме е (као што је и јер-у): ὅτι, quod, quia, т. ј. е веже реченице, од којих је једна другој узрок. За ово значење ја сам нашао шеснаест примера у Херц. песмама од Вука Караџића, Ја ћу их овде све споменути:

Не излази љуба Богићева,
Е је млада скоро доведена. — 41.
А још љепше опреми Росанду.
Е ће брзо по њу свати доћи. — 77.
Пушти мене у род у матере,
Е сам жељна рода и матере. — 92.
Јеђ'те коњи, ђетелину траву,
Е имате брзо путоваги. — 154.
Зете Перо не долази често,
Е је нама нестануло спензе. — 213.
Жалост чини Кончић алајбего,
Е је њему преминула љуба. — 224.

Мен' је мајка заклела,
Кад ме овам' спремила,
Да се чувам момчета,
Е су момци врагови. — 225.
Камен мосте, не цибај се,
Е про тебе војска иде. — 263., 264.
Немој мати много стати,
Е су сада дуге ноћи. — 283.
Мени јесте голема невоља,
Е ја раним седам слијепаца
И сувише девет нијемаца, — 316.
Не вез' платно, лијепа ђевојко,
Не вез' веска у свету нећељу,
Е је тебе рухо азурано. — 319.
Божја мајка суве рони.
Е јој сина уграбише
И на крсту разапеше. — 329.
Мир је божи, е се Ристост роди. — 336.
Рек'о сам ти, мајко моја!
Да се не ћу оженити,
Е сам Богу вјеру дао,
Но ћу божја слуга бити. — 344.
Не буди ми Јова мога,
Е је трудан и умчран,
Е је сву ноћ препјевао. — 347.

По јужним се крајевима у јер замењује р и л-ом, па онда гласи јер и ел. (Види примера за ово у Вукову речнику.) Ја сам напред споменуо, да јер гласи и јере, које потпуно одговара ст. слов. еіже. Према томе нашао сам и један пример, где се р заменило л-ом, н. п.

Дај ми поћи роду у матере,
Еле сам се ужељела мајке. — 92.

Е има дакле ова два значења, а јер значи још и: cur warum?

76.) У истом писму пише пријатељ мој и ово: „Не знам, који пут већ дође ми, да употребим реч неисказано, али ми се некако не да, да је напишем, е видим да не ваља. Овај час сам требао да напишем

нека неисказана жеља. Како би било, да нам о томе рекнете што у Стражилову?“ Кад се узме неисказана као part. praet. pass., да богме да онда не ваља „Неисказна жеља“, али кад се узме „неисказана“ као придев, онда мислим, да ће бити добро, те би онда значило немачки unausсprechlich, што се не може исказати, а не што није исказано. Ако не ћемо да описујемо таке речи, онда морамо така партиципија (бар тако изгледају) за придеве узимати. А да можемо тако чинити, имамо потврде у самом језику свом. Тако у небројено благо не значи небројено nicht gezählt, него значи unzählbar, innumerabilis, тако незабрањенн друг не ће значити: који није заборављен, него кога не можемо заборавити. Из овога се види, да ова партиципија praet. pass. несу по значењу партиципија, него придеви. А кад су придеви по значењу, онда би требало да се и по обличју разликују од part. praet. pass.; и ја мислим, да су се и по обличју некад и разликовали од партиципија, али су се временом изједначили с овима. Ја мисмим, да су придеви небројен, незаборављен морали некад гласити небројенан=небро-іеньнъ, незаборављенан=незаборавлієньнъ. Овде имамо наставак ьнъ. који гласи српски ан, којим постају придеви и којим постају споменута партиципија придеви. Небројенан имало би у генитиву сингулара небројенна =небројена па по аналогији генитива изведен је доцније и номинатив небројен. Ово

је тако исто, као што је од придева санан (сѫньнъ) основа санн, па је некад гласио генитив санна (сѫньна)=са̏на, те се по аналогији овога генитива изводи и говори данас номинатив са̏н. — Према томе моћи ће мој пријатељ по моме мишљењу писати и неисказана жеља, јер ја мислим, да овде неисказана није партицип, него адјектив, те морамо замислити, да је некад гласио неисказанан (неисказаньнъ), па се вековима наставак његов изгладио аналогијом, као што сам већ напред споменуо. По моме дакле мишљењу може мој пријатељ писати неисказана жеља, ако се не би когод нашао, да овоме, што тврдим, побије цену. К овоме имамо још и ово да додамо. Имамо још примера, из којих се види, да се партиципија praet. pass. не могу увек схватити у свом правом значењу. Ево дакле још примера за размишљавање: рођена мајка die leibliche Mutter, крштени кум, крштено писмо, опроштена молитва, побушени понедељник.

*

77. Oblici hrvatskoga jezika, za srednje škole napisao Mirko Divković, ravnatelj kr. gimnazije zagrebačke. Izdanje drugo. Zagreb. Tisak dioničke tiskare. 1897.

Искрено поздрављам ову красну шкоску књигу, од које ће ученици хрватских гимназија имати без сваке сумње велике користи. Ово је данас најбоља књига школска у Хрвата и све досадашње књиге од оваке руке оставља

далеко за собом, јер је прицепљена на здравој, правој и истинитој науци, коју је основао Миклошић и Даничић. Ово је знак, како наша браћа Хрвати лепо напредују у језику и све се мало по мало приближују нама Србима, тако да ће на послетку сваке разлике међу нама нестати. А тако и треба. Ја не ћу спомињати, какав је језик у граматикама и другим школским књигама хрватским него ћу само напоменути с радошћу, како је ова књига, о којој ћу сада говорити, далеко отишла напред од друга својих, што се тиче језика. То долази отуда, што је писац њезин човек од науке, човек, који напредује у науци, те је кадар био увидети, шта је прави језик народни, на ком су основали науку о језику Даничић и Миклошић. За то и поздрављам ову књигу искрено и желим писцу, да му треће издање надмаши ово, као што је ово надмашило прво. Ја ћу казати неколико примедаба на ову књигу, по којима би се имало исправити треће издање ове књиге, али одмах морам казати, да те примедбе целини овога дела не обаљују цене ни мало.

На стр. 4. стоји: „Самогласник у често бива пред самогласником ов, што се зове јачање самогласника; н. п. од ку-а бива ковати; од бан-у бановати.“ Овде није казано колико би требало, шта је јачање код самогласника, јер није примерима довољно ова ствар исцрпена. Не ће бити да је ов постало јачање од у, него је у и ов поста-

ло јачањем од ъ, као: дѫхнѫти: доухъ, рѣіти: ровъ, крѣіти: крѣіти: кровъ, бѫдѣти: боудити. А осим тога ваљало је споменути друге врсте јачања, као: тећи: ток, нести: принос; бити: бој; блѣснѫти: блијесак: блијештити, цвѣтѫ (цвисти): цвијет.

78. На стр. 5. стоји: „и се претвара у ју садашњем времену V. р. 2. раздјела; н. п. вики-ем, викј-ем, вичем; мици-ем, мицј-ем, мичем; ори-ем, орј-ем, орем и т. д.“ И ово није истина да се и претвара у ј у овим примерима. Да ово није истина, показује нам стари словенски језик и развитак облика у том језику. Тако у старом слов. језику долазе облици као што су: приемыѭ, отнемыѭ, поставыенъ, оуловыенъ. Ови су облици постали од приемиѭ, отнемиѭ, поставиенъ, оуловиенъ, по што је и ослабило у ь, па доцније је ь отпало, те се онда дошло по закону асимилације до облика, као што су: приемлѭ, поставиенъ, оуловленъ. Тако исто и вичем постало је од викие-м по што је ј умегнуто између два вокала ради зева, дакле викијем, после је и ослабило у ь: викьјем, па је онда тек испало ь: викјем=вичем. Да је овај процес морао овако тећи, показују нам споменути облици стари словенски: приемыѭ и приемлѭ, поставыенъ и поставленъ. Кад ово знамо, онда да богме да није добро ни оно, што се каже на истој стр. 5., да се и претвара у ј „у глаголском придјеву трпном IV. разреда, н. п. возиен, возјен, во-

жен и т. д.“, него возиен=возијен=возљен=восјен=вожен.

79. На стр. 25. стоји: У дат. множине „риечи на непчане сугласнике имају по §. 17. наставак ем место ом; н. п. змајем, пријатељем, мачем, ножем и т. д. У народном говору има тај падеш наставак има, а по том гласи, н. п. јеленима, орачима.“ Па за шта је онда пријатељем, кад је пријатељима по народном говору? За што писац не пише облике по народном говору и за што народне облике није ставио за обрасце? Па какви су ти облици пријатељем и т. д.? Ти су облици били такође некад народни, али су данас скоро изумрли, па за што ти облици онда да се употребљавају и за обрасце служе, којих је скоро у језику нестало?! Ја мислим, да се требао писац граматике раскрстити већ и с тим облицима, те их је требао споменути у примедби, а за образац је требао употребити оне облике, који су у бујној снази у језику, који су у борби надвладали оне облике, којих данас скоро у језику и нема. Тако исто писац вели и за инструментал и локал множине јеленима, орачима, да су по народном говору, мислећи можда, да јелени и јелених несу. Ако тако мисли, онда нема право, јер инструментал јелени и локал јелених још су у снази у народном говору, али ипак нови облици јеленима за инструм. и лок. множине надвлађују старе споменуте облике, те за што онда не би се употребљавали они

облици у књижевности, који су у бујнијој снази? И кад је већ писац волео старије облике употребити, за што није употребио за обрасце локале гријесијех, језицијех, кад су ови облици по јужном говору и кад му је граматика по том говору написана и кад ти облици одговарају потпуно старим словенским облицима грѣсѣхъ, ꙗзыцѣхъ. Ја мислим, да ће и овај несигурни бедем пасти, а срушиће га речник, што га издаје југославенска академија.

80. На стр. 36. стоји: „Његда је у дативу и локалу једнине било на крају ѣ мјесто данашњега и, а по том се данас говоре гдешто ови падежи на е: мене, тебе, себе; н. п. ако ли мене не верујеш; ходи к мене дивски старешина.“ Овај закључак није добар, јер није истина, да у јужном говору долази е, где је у старом словенском ѣ. Г. Дивковић се повео за Даничићем, али ја мислим, да ни Даничић није добро протумачио ову ствар. Даничић каже о овој ствари у својим „Облицима“ овако: „Трећи је и седми пад. једн. имао у старо вријеме на крају ѣ мјесто садашњега и; за то се и сада говори и мене, тебе, себе и то не само по источном говору него и по јужном.“ Ово би тумечење могло бити добро само за источни говор, али за јужни не може бити. јер по овом говору ваљало би мење, тебје, себје да гласе облици, који би одговарали стар. слов. мѧнѣ, тебѣ, себѣ. Ја мислим, да се овде датив и локал како у јужном тако и у источном го-

вору изједначио по аналогији са акузативом, који је управо генитив мене, тебе, себе, као што се изјепначио датив и локал са акузативом код заменице и, ја, је, и. п.

Те ју поче стадо растериват, III. 176. н. пес., место јој. — У подруме, где ју стоји вино, III. 180., место јој. — Не даде ју више дати гласа, III. 184., место јој. — Те ју тврдо завезао уста, III. 184., место јој.

81. На стр. 38. стоји: „Инстр. једнине, ген. дат. локат. и инструм. множие имао је пред наставци м, х, ма његда ѣ, које по јужном говору гласи ие, према тому се говоре ти падежи: самием, самиех, самием, самиех, самиема.“ Па за што није госп. Дивковић узео те облике за облике за образац, кад се говоре на југу и кад су правилнији од оних, које он има за обрасце, јер одговарају ст. словенским облицима самѣхъ, самѣмъ и т. д.?

82. На стр. 48. стоји: „Ном. и акуз. бројева: два, оба, обадва, три и четир имају предмет, који се броји, ако је мушкога рода, у ном. или ак. двојине; н. п. два свједока, трп дворанина, четири човјека. За имени мушкога рода повели се самоставници средњега рода, н. п. два пилета, два дјетета.“ Ја мислим, да се именице средњега рода несу повеле за именицама мушкога рода јер у два пилета није пилета дуал, него плурал. Мени је познат дуал само у једне именице средњега рода, а та је сто; н. п. двје сти.

83. На стр. 54. стоји: „Глагол, којему је основа нес, има, кад је сложен с предлогом, поред правилних облика, а такви су: до-из-по-за-нести, јоште и облике до-из-по-за-нијети, који су обичнији од оних. Ови су облици постали према аористу: донијех и т. д.“ Ја мислим баш напротив, да је овај аорист постао од инфинитива или боље још од инфинитивне основе.

84. На стр. 56. стоји: „4. раздио, основе на к, г, х, који се по §, 30. II. 2. само пред през. е претварају у ч, ж, ш.“ Није потпуно правило, јер се претварају и пред е, кад је уметак. као: жежен, печен.

85. На стр. 60 стоји: „Овамо припадају глаголи с једносложним кориеном на сугласник: бр, гн, пр, зв. Ти глаголи шире основу през. примајући међу два сугласника е, по том гласи през., основа бер-е, жен-е.“ Не ће ни ово бити добро, јер Миклошић у својим „Гласовима“ вели на стр. 23.: Wurzelhaftes e ist häufig zu ь geschwächt und schliesslich ausgestossen. Aus ber enfstand bьr, manchmal mindergenau вьr geschrieben: bьrati, bъrati, brati.

86. На стр. 61. стоји: „Глагол гнати, кад је сложен, умеће кадшто радо д међу ж-е; н. п. прожденем.“ Како се ово д има тумачити види Archiv für slav. Phil. I. 59. Ту је Лескин ову ствар врло лепо протумачио.

87. На стр. 61. вели г. Дивковић, да давати иде у трећи раздео пете врсте. Ја мислим. да овај глагол иде у други раздео

пете врсте, као што се види из императива, који гласи дајн, а да иде у трећи раздео, гласио би дај

88. На стр. 63. стоји, да глагол пљети има презенат. пљевем, а ја бих рекао да има плијевем.

89. На стр. 66. мисли г. Дивковић, да глаголи другога раздела треће врсте праве имперфекат од инфинитивне основе, те тумачи виђах од видје-ах=видје-ј-ах=види-ј-ах=видјах=виђах. Истина и Миклошић мисли, да се код ових глагола у српском језику прави имперфекат као и у старом словенском језику од инфинитивне основе, али ја бих рекао, да имперфекат у српском језику постаје од презенатске основе. Некад се правио и у српском језику од инфинитивне основе, као што нам показују облици: горијах, седијах, грмијах, али таки су облици ретки. Обичнији су облици виђах, сеђах, грмљах, који су постали од презенатске основе. А да су ови облици постали по аналогији презенатске основе, гони ме да верујем други глаголски придев: виђен који очевидно постаје од презенатске основе. И овај је други глаголски придев долазио од инфинитивне основе некад, као што нам показује данас само још један једини облик: трпен (у источном говору.) Па као год што други глаголски придев постаје од презенатске основе, тако исто мислим и имперфекат да постаје од презенатске основе. И овде има своју улогу аналогија.

90. На стр. 70. вели г. Дивковић, да имперфекат „постаје од презентске основе наставком жељнога начина и, које с презентским е слиевало у ѣ, а ово бива на крају и.“ Па после тумачио овако: плети = плете-и = плетѣ = плети, али не каже, како је постало и од ѣ у плетимо, плетите, кад је и овде у стар. слов. ѣ: плетѣмъ, плетѣте. Ја мислим, да је у српском императиву: плетимо оно и продрло из сингулара по аналогији.

91. На стр. 78. не каже писац, од куда оно а у плетав, плетавши, рекавши. Ја мислим, да је и ово а продрло из пете врсте по аналогији, као што је делавши, писавши.

92. На стр. 82. вели писац, да глаголи перфективни значе у презенту футур, кад су у споредној реченици, а ја мислим, да значе fut. exactum, н. п. „кад те опанке подереш, ја ћу ти купити друге“ могло би се казати и „кад будеш подерао те опанке, ја ћу ти купити друге.“

93. На стр. 83 стоји за fut. exactum ово: „За ово се времене говори, ако и риедко, партицип praet. activa и футур од бити, н. п. страх је мене биће погинуо.“ Оваки се fut. exactum употребљава врло ретко у српском језику, и то кад се се не зна, да ли се што заиста догодило, као што се из споменутога примера може јасно видети, али прави fut. exactum у српском језику прави се од презента будем и part. praet. act. II., н. п.

Ако мени судњи данак дође,
те ти будем, побро погинуо,
ради мене осветити л'јепо. —
Ако буде Милош преш'о Дрину,
Милоша ћу на мејдан зазвати. —

94. На послетку још једну примедбу. На стр. 17. долази јелена за обазац. Та реч служи за образац и у Даничићевим облицима и у мојој малој српској граматици. Да богме. да та реч није добра, да служи за образац у ъ-врсти, јер не иде у старом словенском језику у ъ-врсту, него у конзонанатску врсту и мењала се овако: ном. ѥлень, ген. ѥлене, дат, ѥлени и т. д. У српском је језику истина та именица по аналогији из конзонанатске врсте прешла у ъ-врсту, али је смешно у граматици је српској или хрватској видети за образац, који ваљ потпуно да одговара старом словенском обрасцу, јер је јеленъ лажан облик, који не постоји у старом словенском језику.

У осталом ова је граматика, као што сам већ напред казао, на здравом темељу основана и ја желим писцу, да нас што скорије обрадује и трећим издањем.

*

95.) У Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, што га издаје југославенска академија, а у свеску петом, што га је обрадио г. М. Ваљавац, стоји на стр. 67.: „oblik čovječi postao je ili tako da je ispadši i megju č i j ispalo i j iza č, ili tako da se iji saželo na i“, па се навађа и пример из типика св. Саве: чло-

вѣче ради немошти. Овде се, дакле, мисли, да је у чловѣче наставак ији, што мислим да не ће бити добро. Ја мислим, да је у овом облику чловѣче наставак јъ, јер у старом српском језику од речи чловѣкь и нема придева са наставком ији. Придев од човек са наставком ији долази у народном говору и у свом зачетку помешао се одмах тај наставак ији са наставком јъ, само што овај долази у сложеном облику ји. Тако имамо човечији и човечји. Овај последњи облик надвладао је први. Али у примеру: чловѣче ради немошти у придеву чловѣче наставак је првобитан јъ, и тешко ће бити да му је наставак ији, који би постао сажимањем у и, јер мислим, да од човек у српско-словенском језику нема придева чловѣчий=човечији.

96. Даље у горњој реченици употребљава се облик ispadši, којега данас нема у српском језику. Ово ми мирише на Курелца, који је био истина велики познавалац српскога и других словенских језика, али је ударио неприродним путем, уносећи у српски језик такове облике, које он нема. Тим је хтео, да наш језик још класичнији учини. Али све, што је против природе, мора само по себи пасти. Тако је и Курелац остао усамљен са својим језиком, и данас нема ни једнога присталице, који би се ачио неприродним његовим језиком. Облик испадши истина изгледа класичан, кад се испореди се са старим словенским обликом испадъ ген. ис-

падъша; али је све то забадава, кад га нема данас у српском језику. У новом словенском језику таки облици живе, као: ispaddši, spletši, ogrebsši, raspenši, umrši,*) и писац се можда помео те му је случајно испао из пера словеначки облик место српскога. Истина и у српском језику живели су такови облици у пређашњим вековима и одржали су се до краја седамнаестога века, као н. пр. у старих писаца: вргши, врхши, пожекши, извукши, обукши, изрекши, притекши; али од шеснаестога века почеше се ширити већ и онаки облици, какви се данас говоре, као н. п. у старих писаца: уљезавши, вргавши, извргавши, сажегавши, помогавши, повукавши, и до конца седамнаестога века одржаше победу над првима. Дакле облици су извргавши, сажегавши, помогавши доцнијега постанка и постали су на српском земљишту, јер не стоје ни у каквој свези са старим словенеким облицима. Сад је питање, како су ти облици постали? Од куда оно а у њима? Даничић у „Историји облика српскога или хрватскога језика,“ на стр. 383. вели, да се „између задњега сугласнога од основе и првога од наставка умећа а, као и у другим приликама, кад се стече више сугласних.“ Тако исто и у „Облицима српскога језика“, на стр. 59., 60., вели: „Којима се глаголима основа свршује на сугласно, у

*) Вид. Slovenska slovenica, za srednje šole spisal J. Šuman, c. k. professor na ak. gymn. Dunajskem. V. Celovci 1884.

њих у овом облику, кад до основе добију његов наставак долазе сугласна једно до другога, која се не могу заједно изговорити, за то се умеће а између основе и наставка, н. п. од основе плет бива плет-а-в, плет-а-в, плет-а-вши.“ Ја се не могу никако слагати са овим тумачењем Даничићевим, јер прво, као што се види из ст. словенскога језика и из српскога језика пређашњих векова, није наставак за овај партицип вши, као што каже Даничић, него ъш, а у српском у прошлим вековима наравно само ш без ъ, н. п. ст. слов. плетъ, ген. плетъша, а српски је овај обкик гласио у шеснаестом веку плетши. Јасно се дакле види из овога примера, а из других, које смо већ напред споменули, да је наставак за овај партицип у српском језику само ш, а не вш као што каже Даничић. Сад је питање, од куда да добију ови облици, као што су плетши, обукши, изрекши, притекши, наставак вш и још пред њега а? Да ово потпуно разјасним, морам споменути, да како у ст. словенском језику тако исто и у српском глаголи, којима се инфинитивна основа свршује на вокал, добијају у овом партиципу ради зева између основе и наставка в, н. п. дѣла-в-ъ, ген: дѣла-въша, па по томе и српски дела-в, дела-в-ши. Тако је писа-в, писа-в-ши, бра-в, брав-вши и т. д.

Сад се пита, од куда облици, као што су обукши, изрекши, притекши, који су већ у језику живели, да добију од

шеснаестога века наставак в ш и и пред њиме а, кад им није по законима гласовним потребно ни в ни а, јер нити је у тим облицима било зева, нити нагомиланих сугласних слова, која би правила тешкоћу у изговору. Ја мислим, да овде очевидно свој посао чини аналогија. Ништа друго није овде, него су се облици п л е т ш и, о б у к ш и, и з р е к ш и, п р и т е к ш и почели од шеснаестога века мешати са облицима, као што су д е л а в ш и, п и с а в ш и, б р а в ш и, те су и они таки постали: п л е т а в ш и, о б у к а в ш и, и з р е к а в ш и, п р и т е к а в ш и, Другим речима п л е т а в ш и, о б у к а в ш и, и з р е к а в ш и постали су по аналогији облика д е л а в ш и, писавши, бравши и никако друкчије. Уз законе који владају језиком, други је моћан чинилац у језику аналогија и у развитку је језика најмоћнији чинилац, јер силне промене, што бивају вековима у језику, бивају тим моћним чиниоцем, аналогијом. Аналогија се може испоредити са прилогођивањем у Дарвиновој теорији. Као код што бивају полагане промене у животињском свету и у биља прилагођивањем, тако исто бивају вековима промене у облицима једнога језика аналогијом. Аналогијом веће врсте у језику привлаче мање врсте, те се ове изједначују са онима. Тим су начином многи језици изгубили своје многе облике и остали без падежа; тим је начином изгубио и српски језик многе своје старинске облике, па тим је

начином изгубљен и облик испадши, те му данас ý српском језику нема места.

97. У „Орлу“ за год. 1888. има чланак пчеларски од мене. У том чланку долази наштампано на једном месту за тили час. Ја сам пак написао у рукопису за тиљи час, али исправљач код штанпарије мислио је за цело, да сам ја погрешио, па ме је хтео да поправи, мислећи, да треба за тили час писати, јер се тако у овим нашим крајевима говори. То је тако исто, као да сам ја написао много у рукопису, а исправљач код штампарије де је наштампао много. Ма да се говори и једно и друго, ипак ми пишемо много. јер смо стали на историјско земљиште у књижевном језику, на којем изгледа наш језик класичнији према старом словенском и са кога земљишта сви ће нас Словени боље разумети, него да смо стали на оно земљиште, на којем би се већма удалили од друге браће своје Словена! Ово треба један пут разумети и исправљачи наши треба да знају, шта спада у круг њихове радње, те да се не пачају у оно, што њима не припада. Сваки дакле нека се држи својега посла и нека не ступа у круг туђе радње. — Такође на послетку молим, да се исправи исправљачева погрешка у 43. бр. „Стражилова“ у чланку „Бранич српскога језика“, где је ударен акценат кратак на са̀н (санан), место да је врло кратак са̀н.

98.) У Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, што на свет издаје југословенска ака-

демија, у петом свеску, и то у оном делу, што га је обрадио г. П. Будмани, пише исти г. Будмани на стр. 215.: Ne dolazi u nijednoga pisca; на стр.: 219.: Dolazi u naše vrijeme a nije u nijednom rječniku; на стр. 239.: samo u naše vrijeme a nije u nijednom rječniku. Ја мислим, да овде ово u nijednom погрешно употребљава г. Будмани. Госп. Будманија је по свој прилици помео Ђ. Даничић у овој ствари. Ђ. Даничић је заплео ову ствар тако, да ко добро не пази, како он ово каже, може се лако спотаћи Он каже у Rječniku, што га је он обрадио, на стр. 30., под Acar: Dolazi XVI. vijeka, u rječniku ni jednom. Овако, како овде каже Даничић, без сваке је сумње добро. Али ко се превари, па те речи поремети те ни једном метне пред речнику, онда не ће остати у ни једном речнику, него ни у једном речнику. На Даничића се мора добро пазити, јер што он каже, то је све на длаку измерено.

Кад дође пред неодређену заменицу ко са ни сложену предлог, онда се тај предлог ставља између ни и ко. А као што вреди ово правило за нико, тако исто вреди и за ништа, никакав, никакви, никуда, никоји. — Ово правило вредило је и за стари словенски језик у најстаријим споменицима. Миклошић каже у своме старом словенском речнику на стр. 448. Ни praepositione dividitur a pronomine: ни отъ когоже; ни къ комоу; ни на когоже; ни надь

кымьже; ни сь кымже; ни въ чьто бываіетъ; ни въ чьтоже; ни отъ чесогоже; ни на чесомьже; ни оу чемь; ни о чемьже. — Тако и за српско-словенски вреди то исто правило, н. п.: ни за чию волю, — Данич. речн. из књ. старина: да се ни оу чемь не потвори. — Дан. речн.; вса мира сего слава ни вь чьтоже ми вьменена бысть; ни на комь. — Дан. реч.; ни оть когожде, — Дан. реч.; ни оть когаре, — Дан. реч.; ни одь когарь; не боје се ни одь когарь зла, — Дан. речн. — Ево примера из живога српскога језика:

О мало се браћа завадише,
Да око шта, веће ни око шта:
Око врана коња и сокола.

Срп. нар. пес., II. 627.

У све подруме можеш ићи, али у дванаести не иди ни по што, — Срп. припов. од В. Карац., 20.; Кад дорасте до удаје рекне оцу, да не ће ни за кога поћи, који њене белеге не погоди, — Срп. прип. од В. К., 255.; Он ѓ јој одговори: „Ни за што, само онако,“ — Срп. прип. 13.; Несретни зет царев сједећи на плочи морској живљаше о травици, која бјеше при плочи прирасла, вас бјеше већ поцрнио, аљне на њему изагњиле, па се не могаше познати, и ни од куда живе душе, која би га избавила, — Срп. прив. од В. К., 252.; Онда она пише свом оцу и каже му, да она ни за кога другог не ће но за оног јунака, који цилитом бедепе њиног града пребаци, — Срп. прип., 270.; Али они не смедну ни по што, него он сам

остане тако да спава, — Срп. прип., 42.; А ја јадан ни на кога немам, — Хер. пес., 216.; Нијесам се ни с ким загледала, — Срп. нар., пес. од Петран., 151.; Ако би рекли: ходи с нама да вребамо крв, да засједамо правоме ни за што, — Ст. Завјет. Данич., стр. 536.; Не свађај се ни с ким без узрока, ако ти није учинио зла, — Ст. Зав. Дан., 538.

Број један може да се изједначи по значењу са неодређеном заменицом неки, н. п.: Ишавши он задуго дође у један царски двор па уђе у башчу, — Срп. прип. од В. К., 264.; Био један цар, па имао три сина и једну кћер, коју је у кафесу хранио и чувао као очи у глави, — Срп. прип. од В. К., 7.; Био један цар па имао три сина и пред двором златну јабуку, — Срп. Прип. од В. К., 15.; Био један сиромах човек, па се прибије у некаква богата човека да служи без погодбе, — Срп. Прип., 40 По што пак један узима значење неодређене заменице то кад је сложен са ни, па пред таки облик кад дође предлог, онда се врши правило на њиме онако исто, какво смо видели код неодређених сложених са ни прономина. Ово је правило исто и и у старом словенском језику. ни о іединомьже словесе. lex Mlkl.. — Па тако је и у старом српском језику: ни оу іедномь селѣ, — Дан. речн.; ни за іедань ини оузрокь, — Дан. речн. — Па тако је и у данашњем језику српском: Да таке лепоте није било ни у једнога цара, — Срп. прип.; Кад се то разгласи по свету,

стану је просити многи царева и краљеви, али она није хтета поћи ни за једнога, јер ни један није могао погодити њезиних белега, — Срп. прип. од В. К. 255.

На послетку има се споменути још, да, кад ни са заменицом не показује само порицање, него кад ни са заменицом показује противан појам од исте заменице кад је без ни, онда се ни од заменице не одваја предлогом, него предлог долази пред заменицу нераздвојену од ни, н. п. Онда он опет прода свој брод и трговину, и откупи све похватане селаке, па се опет врати кући без ништа.

Кад све ово саберемо, што смо до сад споменули, онда да богме излази, да не ће добро бити, што се пише у југославенском речнику u nijednoga pisca, u nijednom rječniku.

99.) У Rječnikn hrvatskoga ili srpskoga jezika, у шестом свеску, што га је обрадио г. П. Будмани, стоји на стр. 264.: Daneški od narodnoga imena Danež ili Danez, kojemu nema potvrde. И овде бих рекао, да се не може придев данешки доводити од Данез, него само од Данеж. За Данеж има потврде, а за Данез нема, као што каже и сам г. Будмани. Данеж долази од талијан. Данезе. Да видимо дакле, може ли се доводити данешки од Данез?

Пискава слова ц, з, с не стоје међу собом наједнако, што се тиче њихова претварања у непчана ч, ж, ш, као што међу со-

бом стоје наједнако грлена к, г, х, што се тиче њихова претварања у ч, ж, ш, — Тако се ц мења на ч у свима оним случајевима, у којима се и к мења на ч, н. п.: оче од отац, магарче од магарац, старче од старац, немачки, срдачан, отачанство, светачац, старачац од старац, и т. д. — Што се тиче з, ту ваља разликовати, као што каже Миклошић, з, које је младога постанка, које је поникло на словенском земљишту, и з, које је праславенско или боље предсловенско (vorslavisch). Од млађега постанка имамо у српском језику две речи, а то су кнез и витез, које имају у вок. једине кнеже, витеже. С променом з на ж долазе још ови облици: кнежев, кнежење, кнежина, кнежити, кнежити се, кнештво, витештво, витешки. Као што се, дакле, г мења на ж у одређеним приликама, тако се исто и у овим речима з мења на ж, а тим открива своје порекло од г. И заиста у старом слов. језику каже се и кнѧгъ место кънѧзь; а у српском језику имамо облик кнегиња. За то, што је у овим речима з постало од г, за то се и мења у одређеним приликама з на ж, као што се и г мења на ж. Тако исто и витез доводи своје з од г. Šafarik führt витѧзь auf den dem Trebellius Pollio als Vittingui und dem Sidonius Apollinaris so wie dem Aurelius Victor als Vithungi bekannten, nach seiner Ansicht gothischen, Stamm zurück, welcher, von der Küste des balthischen Meeres in Verbindung mit andern deutschen

Stämmen im J. 269. einen Zug ins römische Reih unternahm. Man kann auch auch an die Wittinge denken, die vom 13. Jahrh. an — sie werden zuerst in einer Urkunde von 1299. erwähnt — als vornehmste eingeborene Edle des Samlandes, als Freie und als Dienstleute des deutschen Ordens in Preussen vorkommen. Das späte Auftretten des Wortes витѧзь in der slavischen scheint für die letztere, die allgemeine Verbreitung desselben für die erstere Zusammenstellung zu sprechen. (Вид.: Fremdwörter од Миклошића, стр. 64.). Дакле види се и у овој речи, да је з постало од г, за то се и мења у одређеним приликама у ж: витеже, витештво (витѧжьство), витешки. Али праславенско з не мења се на ж у оваким приликама, осим кад дође пред прејотован вокал, за то се каже угурсузе вок. једнине од угурсуз, двиз-ац, брз-ац, воз-ац, где се з не мења на ж, као што се мења г на ж у овим речима: незнабож-ац, двонож-ац, рож-ац, ковчеж-ац; за то се не мења з на ж ни у овим приликама: париски, француски, енглески, сресни. Хрвати, дакле, греше, што пишу: паришки, кад доводе ту реч од Париз. Па на послетку мислим, да је погрешно доводити и данешки од Данез, кад све ово знамо, што смо напред казали. — Што се тиче с, то је оно најбоље задржало свој прасловенски значај, јер се у оваким приликама не претвара у ш, осим ако за њим не долази прејотован вокал. Тако имамо: спасе вокатив једнине од спас

и т. д., доносац, лис-ац, нос-ац прас-ац, квас-ац, богонос-ац, пис-ац, па онда паски од пас, небески, Арбанаски, потиски, руски пруски; чудество (ст. слов. чоудесьство).

Из свега овога видимо, да је ц најдоцнијега постанка, да има свој постанак од к, за то се и слаже у законима гласовним са к са свим. — З имамо двојако: доцнијега постанка, где постаје од г, за то се и слаже у гласовним законима у споменутим приликама са г, иначе, кад је прастарога постанка, не претвара се у споменутим приликама ни у шта. — С је само старијега постанка, за то се не претвара никад у ш, осим кад за њим долази прејотован вокал, као: носити: ношах, месити: мешати.

100. У Rječniku krvatskoga ili srpskoga jezika, што га издаје југославенска академија, а обрађује г. П. Будмани, долази под данак ова реченица: „Дан значи вријеме, кад је сунце на небу, и обично с већим обзиром на свјетлост него на дуљину.“ Ја мислим, да је у овој реченици „с обзиром на свјетлост“ с обзиром немачко Rücksicht, Bezug, Beziehung, bezüglich. С обзиром на свјетлост то је немачко mit Rücksicht auf das Licht, in Bezug auf das Licht, bezüglich des Lichtes. Ја мислим, да би српскија била та реченица, кад би гласила овако: „Дан значи вријеме, кад је сунце на небу, и то обично више по свјетлости него по дуљини.“ Наш предлог по служи просто ту

исту службу, што и немачко заплетено mit Rücksicht, in Bezug, bezüglich. Каква нам је невоља, да ми од својега простог језика градимо заплетен језик, као што је немачки, који је прошао кроз сито и решето филозофско. Ја ћу овде показати примерима, како наш предлог по лепо служи службу као и немачко in Bezug. Вук у „Ковчежићу“, на стр. 2., вели: „У поменутијем овдје мјестима биће најмање око пет милиона душа народа, који говоре једнијем језиком, али се по закону (религији) дијеле на троје“. Да је Вук био окужен немачким језиком, по свој прилици би и он казао овде: „али се с обзиром на закон, с обзиром на религију (in Bežug auf die Religion) дијеле на троје.“/ Ја ћу овде још неколико примера споменути из синтаксе нашега незаборављеног и неумрлога Ђуре Даничића.

„Немој, сине, говорити криво
Ни по бабу ни по стричевима,
Већ по правди бога истинога.“

Нар. пјес., II. 34.

Како би овде било ружно казати с обзиром на баба, с обзиром на стричеве, с обзиром на правду. — „Она је (песма) по садржању и по дужини налик на јуначке пјесме.“ В. Караџић, нар. пјес., I. 128. Овај је пример са свим налик на пример, који претресамо и који гласи: с обзиром на светлост и дужину.

Да прославим моје крсно име
По закону и по обичају. — II., 62.

Ако ћу је напит по старјештву,
Напићу је старом Југ-Богдану;
Ако ћу је напит по госпоству,
Напићу је Вуку Бранковићу;
Ако ћу је напит по јунаштву,
Напићу је војводи Милошу. — П., 50.

Сваки ће примити своју плату по својему труду. Вук. — Нека читалац у овим примерима замени предлог по са локалом речима с обзром, па ће одмах осетити, да је по немачком и да није лепо српски.

101. У 46. броју „Стражилова“ пр. г. вели г. Светозар Мл. Бајић ово: „Да ли је добро од речи примедба други падеж множине писати примедаба као што се то налази у „Стражилову“ о. г. на стр. 271.540. и 699? Граматичко правило вели: Тврдо слово, кад у једној речи дође пред меко, претвара се у меко, а тако исто и мека слова пред тврдима претварају се у тврда, н. пр. у речима: примедба, косидба, свадба, женидба сведоџба, и т. д. Које пак речи женскога рода, пред последњим **а** имају два сугласна слова једно до другога, оне у другом падежу мн. добијају **а** међу она два сугласна, те би било (као што многи и пишу:) примедаба, косидба, свадба, женидба, сведоџба. Али ово није добро, јер у др. пад. мн. нема таких слова једно до другога да се изједначују (пошто је **а** пало међу њих), него се на томе месту претворено слово враћа на свој коренити глас и по томе горње речи треба писати; приметаба,

коситаба, сватаба, женитаба, сведочаба. За боље уверење ево нека послуже ове три речи свеска, скаска и цетка, које су постале од глагола везати, казати и цедити. Код прве две з је умекшано у с, а код треће д у т, и та су слова у свима падежима једнине и множине верно задржана, изузевши др. пад. мн., који гласи свезака, сказака, цедака, а никако свесака, скасака, цетака. Мислим дакле, да неваља писати ни примедаба него приметаба.“

Г. Димитрије Руварац, парох, да ово спада у његову струку, просуо би неколико оштрих речи на писца ових неумесних примедаба, па би га тим оправио. Али ја мислим, кад су већ ове примедбе ушле у „Стражилово,“ да ваља на њих и одговорити, а тим радије на ове примедбе одговарам, што ћу и овом приликом показати, да у језику поред закона, што владају њиме, влада још и аналогија. Деветнаестога марта прошле године прошло је двадесет година, како је Јован Бошковић, достојни заменик Даничићев, написао изврсну расправицу у „Вили“ баш о овом генитиву примедаба. И онда (пре двадесет година) се нашао неко, који је Јовану Бошковићу замерао, што пише примедаба, и доказивао по „правилу,“ као и сад г. Бајић, да треба писати приметаба. Наравно да је је Јован Бошковић у споменутој изврсној расправици доказао научно и јасно, да је та примедба неумесна. У тој расправи вели г. Јован Бошковић: „Језик

неје дело разума или воље кога човека, него је дело природе човечијег рада. Цела природа ради по вечним законима; од туда су и језику закони. А у природи је рода човечијег и слобода, и од туда су и у језику закони. А у природи је рода човечијег и слобода и од туда су језику неправилности. Што и правилности и неправилности у језику долазе од природе човечијег рода, за то изузеци у језику вреде колико и неправилности.

Ја бих ово данас овако казао: Језик је дело природе рода човечјега и као што природом владају вечни закони, тако исто владају закони и језиком. У језику нема никаквих неправилности. Оно, што нам се чини, да је неправилно у језику, то долази од туда, што је језик у вечитом развитку, што се језик мења, као што се мењају и сви организми у природи; те за то оно, што се временом изменило и променило у језику, па постало друкчије, није неправилно него је постало опет по законима, који владају вечно језиком. По мом, дакле, мишљењу у језику нема неправилности. Али језиком не влада један закон него их има више, а међу њима је и аналогија, без које се не би могао развијати језик. Без аналогије не би могло бити развитка у језику. Аналогијом су добили многи језици вековима са свим други облик, него што су га кад год имали. Ко не зна ово, тај може лако погрешити, као и г. Бајић, који мисли, да све мора ићи по једном калупу у језику. Он мисли, ако свеска има у ген. множ. свезака, скаска сказака,

цетка цедака, да онда мора имати и примедба приметаба. То је тако исто, кад бих ја овај лажни закључак казао: По-што свеска има у ген. множ. свезака, сказка: сказака, цетка: цедака, то мора онда имати и масло: мазала, весло: везала, гусле: гудала, јасле: јадала, усне: устана, ротква: роткава, бреска: бресква. Као год што је овај закључак лажан, тако је исто и г. Бајића. Из овога може видети г. Бајић, колико вреди његово правило, које смо одмах у почетку споменули. Ја ћу овде казати неколико примера, из којих ће се видети, како облици постају по аналогији, а тим ће нам се разјаснити, како је то, да приповетка има лепо у ген. мн. приповедака, а гусле опет гусала а не гудала. Глагол хотети има у тр. лиц. мн. садашњега времена хоте, које ооговара потпуно ст. словенсвом облику Хотѧтъ али таки правилан облик говори се само у Црној Гори. У осталим крајевима српскога народа говори се хоће и тај се облик употребљава данас у књижевности, ма да не одговара ст. словенском облику Хотѧтъ и ма да је хоте правилнији од њега. Како је, дакле, тај облико постао? Постао је по аналогији осталих лица у презенту. По што у свима осталима лицима долази ћ (хоћу, хоћеш, хоће, хоћемо, хоћете,) то се ћ увукло и у треће лице множ. по аналогији те гласи хоће. Гроздан, мастан, постан, санан имају нам. једнине и грозан (грозна винограда),

масан, посан, сан, и ти су номинативи постали по аналогији других падежа, у којима је основа грозн, масн, посн, сан: грозна, масна, посна, сана. Босиљак има у ген. једн. босиљка, али у народним песмама има и босиока. Од куда дакле босиока? Отуда што се облик босиока помешао по аналогији међу облике пратиоца, кудиоца. Глагол, који гласи у срп. језику у инф. имати, има инф. имѣти у старом словенском језику. Од куда да гласи имати, кад би требао да гласи и у српском имети? Отуда што му се инфинитивна основа име помешала са презенатском основом имае. Пошто презенат од глагола имѣти гласи имам, имаш, има, то му се та основа по аналогији увукла у инфинитив, те данас никако друкчије не гласи него имати. Нокат долази од нога и у старом словенском гласи ногъть, дакле пребао би да гласи и у срп. језику ногат. А за што не гласи ногат него нокат? За то што је нокат постао по аналогији осталих падежа, у којима долази по закону асимилације н пред т: нокта, нокту, нокту, ноктом, нокти ноктима, и т. д., и т. д. Па тако исто имају весло, масло, гусле, јасле, усна по аналогији ном. једн. и ген. множ. весала, гусала, јасала, усана и никако друкчије. Па тако имају и све речи у а — врсти, којима се основа свршује на д б као премедба по аналогији номинатива једнине у ген. мн. примедаба према свадба: свадаба (вид.: „Вила,“ 1865.,

стр. 195.). Из свега овога види се, да језик није сталан, непроменљив, него је у вечитом развитку, а оно, што га у развитку потпомаже, то је тај закон аналогија.

102. Изашла је књига са натписом „Praktična gramatika ruskoga jezika, za samouke napisao Prof. Pero Budmani, član jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. 1888. Naklada akademijske knjižare L. Hartamana.“ Што јест јест, ал ову сам књигу прочитао у меден кус. Колико се из књиге може научити живи језик какав, то се из ове књиге, као што је ова нашега ученога академика, заиста може много научити. Најтеже је у руском језику научити акцентовати речи, па и то нам је г. Будмани олакшао једним својим правилом, да. му морамо за то особито бити захвални. Ја ћу овде споменути ово правило, да би они Срби који знају руски, видели, како је овим правилом за Србе добивено много за темељито изучавање рускога акцента. То правило гласи: „Ruske riješi uopće imaju na istom slogu akcenat, na kojem ga imaju i naše u čakovskom govoru; za štokavski govor vrijedi pravilo: gdje je naš jaki akcenat (’’ i ^), tu je i ruski, n. p. бра́та, ру́ку; a gdje je u nas slabi (’ i ’), tu je u ruskom akcenat jedan slog dalje od početka, n. p. рука́ ру́ка времена́, vremèna.“ Овим је правилом изречено, што, је најглавније. Да богме да осим њега има још доста других правила, која се морају знати, ако хоћеш, да се упознаш са акцентом руским. Спомињући ово узгред

препоручујем ову красну књигу свакоме. који хоће да учи руски језик. — У овој књизи зове г. Будмани на стр. 73. руску реч пароходъ паробродом. Ја сам у „Стражилову“ од год. 1886 и 1887. више пута писао о сложеним речима и истакао нека правила, на која би ваљало пазити при склапању сложених речи. Јесу ли ова моја правила (особито у 17. бр. „Стражилова“ од год. 1887.) добра, то нека суде они, који се разумеју у овом послу. Ја пак засад мислим, да су добра, и по њима судим, да не ће бити добро склопљена реч ни пароброд, за то ју не треба ни употребљавати. Још гогине 1873. у XXIII. Radu jugoslavenske akademije написао је Фран Курелац, велики познавалац свију свију словенских језика, нешто о речи пароброд у својим чланцима: „Муљ говора неспретна и неподобна нанешен на на обале нашега језика, или о барбаризмих.“ У овим чланцима рекао је Курелац за пароброд ово: „Кад већ слажемо рѣчи, то нам је и на ухо чтогод одбит, ако смо ради језику умиљату. Всатко ми без муке призна, да је слађе парóплов него пароброд. И покојни Вук оту ми је рѣч одобрио, као и парогон la locomotive, ну му је гоњача још слађа била, према ватрењачи, что ју он око Мухача зачуо.“ Оде нам Курелац не каже, за што не ваља пароброд, него вели, да му не звони у уху као што треба, а то по свој прилици за то, што је та реч муљ, који је

вода нанела из стране земље, другом речју што је пароброд Dampfschiff. Али ја мислим, да то не чини ништа, што се слаже наша реч која са страном речју, и таква реч да не мора бити од мах муљ нанесен са стране. Може се наша реч потпуно слагати са страном речју и у једно добра бити, т. ј. одговарати законима нашега језика. За то ја мислим, да та реч пароброд није за то рђава, што не одговара захтевима законским нашега језика. Пароброд требао би да је зависан композит, као што су: богородица, бременоша, винобер, ветрогоња, ветромет, водојажа, водоноша, водопија, володер, гласоноша, богоносац, коломаз, коловоз, козодер, козомор, трнокоп, хлебождер чорболок; али ја сам казао у 17. бр. „Стражилова“ од 1887. године, да у зависним композитима не сме друга реч бити у једно и самостална реч као што се види из споменутих композита, у којима на другом месту речи родица, ноша, бер, нога, дер нису самосталне. Истина има зависних композита, у којима је друга реч у једно и самостална реч, али онда такав композит не саставља значење прве речи са значењем друге речи, него значи име нечему. Тако гороцвет не значи горе цвет, у гори цвет, него је име цвету, који се зове немачки Frühlingsadonis. Тако црвописак не значи писак црва, него народ, који пишти као црв,

сиротињу die Bedrängten, miseri: „Црвописак на душу узео.“ Зимолист не значи зимни лист, лист, који се и зими зелени, него значи неки цвет. herbae genus. Житород не значи род жита, него значи fertilitas, кад у опће храна роди. „Код нас је ове године добар житород:“ das Getreide steht schön. (Вук. речн.). Тако исто и пароброд, који је скројен по немачком Dampfschiff, не може значити брод, који пара тера, него морао би значити име нечему, као што се види из примера, што смо их сада споменули. Да би читалац ово још боље схватио, нека прочита у 17. бр. лањскога „Стражилова“ чланак мој о „сложеним речима.“ Ја дакле мислим, да пароброд није само муљ, који је панела бујица из стране земље на наше земљиште, него је она још к тому и такова сложена реч, која не одговара захтевима законским нашега језика, за то јој не би требало дати места у нашој књижевности. Да би пак пароплов протумачили, потребно нам је још неколико да кажемо речи о зависним композитима. При тумачењу зависних композита већином стоји прва реч у генитиву објективном, који зависи од друге речи а друга реч сама за себе не значи ништа, него је постала од глаголскога корена или основе примарним наставком и у заједници са предњом речју има она своје обличје и своје значење, н. п. испореди бременоша са бреме носити, водоноша са воду носити, вратолом са врат ломити, володер са

волове дерати, (володер зову се нека брда у Хрватској и јасно нам је, за што се тако зову, кад знамо, да володер значи boves excorians), дрводеља са дрво дељати, душогубац са душу губити, коловођа са коло водити, коњокрадица са коње красти, коњомора са коње морити и т. д. Али има зависних композита, који се не могу овако тумачити, н. п. водопој не може се тумачити воду појити, него место где се стока поји водом. Дакле прва реч не може се генитивом тумачити, него другим којим падежем. Па тако је говновољ, scarabeus stercorarius, али управо значи in caeno se volutans, домородац. крајобер, рукодрж (на крај ралице оно што се за њ држи руком), сунцокрет, (што се окреће за сунцем), ухолажа (што улази у ухо, der Ohrwurm). Оваких зависних композита има мало, у којима прва реч при тумачењу дозази у који други падеж, а не у генитив. Међу ове композите може ући и пароплов, што значи: оно што паром плови, т. ј. што пара тера. Али по што оваких композита има мало, то се на њих не смемо много угледати. Ја мислим, да је обичније појиште, појило, него водопој, па по томе биће удеснија и боља реч проста вàтрењача него пароплов.

103. У Вукову речнику глагол односити значи 1.) wegtragen 2.) seitwärts neigen: односи главу као свирац од прдаљке. Кад додамо се на односити, онда имамо пасив,

н. п. односи се од њега то и то. Није ми познато, да се може глагол односити се употребити, као што је у овакој реченици: „у главној реченици буде каштo ријеч, на коју се односи да.“ (Вид. Rječnik jugoslovenske akademije св. 5., стр. 170.), или „нема у главној реченици ријечи на коју би се да особито односило.“ (Вид. Rječnik jugoslavenske akademije св. 5. стр. 183.) Ја мислим, да је у овим реченицама односити се немачко sich beziehen; „на коју се односи дȁ auf welches sich da bezieht, и мислим, да би Даничић казао ове реченице овако: „у главној реченици буде каштo ријеч, за коју је привезано да“; „нема у главној реченици ријечи, за коју би да особито било привезано.“ Из овога се види, како човек не може доста да се напази, те да не погреши у свом језику рођеном.

104. **Нај**. — Госп. М. В. Веселиновић у свом органу „Српство,“ бр. 4., год. 1888., вели, да је некад питао Даничића, за што се не пише нај одвојено од компаратива, па му је Даничић на то одговорио овако: „Такав је склоп и значај речи у српском језику, те се природно и уобичајило, да се у нас не раздваја; али код придева, који се почињу са ј, ваља одвојено писати, јер би једно ј морало испасти, кад би се уједно писало. И ја сам мишљења, да се одвојено пише нај испред придева, који се с ј почињу.“ Али при свем том вели г. Веселиновић на крају свога чланка овако: „Молио бих знаоце српскога језика, да ову ствар потврде или изне-

су противно мишљење, те да се не дешавају више препирке и да се једном подједнако пише, а не тројако као сада: нај јаснији, најјаснији и најаснији.“ Ја мислим, да се може повести реч не само о оваким компаративима, који почињу са ј, да ли треба нај одвојено писати од њих, кад значе суперлатив, него и у опће да ли треба нај одвојати од компаратива, кад значе суперлатив, или не. Даничић је спајао нај са компаративом, а одвојено је писао нај само онда кад придев почиње са ј као: нај јаснији: Али може ко казати: кад се може писати нај јаснији одвојено, за што се не би могло писати онда и код свију суперлатива то нај одвојено, као: нај млађи, нај лепши. Може ко казати: или ваља код свију суперлатива нај састављено писати са придевом или одвојено од придева, и да богме, да би се онда, кад се нај пише састављено, морало писати суперлатив од јасан са једно ј, т. ј. најаснији. Али мени се чини, да се у говору чују оба ј у нај јаснији, за то их оба ваља и писати. А кад се оба напишу, онда се мора нај од јаснији раставити јер кад би били састављени, онда би морало једно ј испасти по закону гласовном у српском језику. А кад би писали најаснији, онда мислим, да то не би било онако, како у истини по изговору гласи, за то ће бити боље писати нај јаснији. А ко пише нај јаснији, а овамо најлепши, томе се може опет пребацити, да је инконзеквентан. Треба

ли, дакле, нај одвојено писати од компаратива, кад значе суперлатив, или састављено? Ја мислим, да се може по науци боље бранити оно мишљење, по коме ваља писати нај с компаративом састављено, и то за то, што ја н. п. најмлађи схваћам као недовршен композит, као што га схваћа Миклошић и као што га је морао схватити и Даничић. А кад га као недовршен композит схватимо, онда се мора нај са компаративом заједно писати, као што се речи у опће у недовршеним композитима морају заједно писати, као: наглух, накрив, натруо. Речи наглух, накрив, натруо јесу сложене речи, те се пишу заједно, јер стоје у заједници под једним акцентом: на́глух, на́крив, на́труо, а кад су без на, онда имају свој други акценат: глȳх, крӣв, трȕо. Тако исто и нај, кад је сложен са компаративом, стоји с њиме у заједници под једним акцентом, т. ј. нај са компаративом ваља изговорити као једну реч. На пример позитив млад гласи с акцентом мла̑д, компаратив млА̏ђӣ а суперлатив на̑јмлађӣ. Компаратив млА̏ђи, кад се споји са на̑ј, изгубио је свој акценат и ступио је под заједнички акцетат речи на̑ј, те гласи на̑јмлађӣ. На̑јмлађӣ ваља, дакле, изговорити као једну реч, јер има један заједнички акценат. Кад дакле схватимо суперлатив као недовршен композит, као што су наглух, накрив, натруо, онда га ваља писати са нај заједно, а не растављено. Али други могу можда то нај у суперлати-

ву и друкчије схватити. Да сам почео о овом мислити, покренуо ме сам Вук, који је иначе писао нај са компаративом састављено. Он у свом „српском рјечнику“ од год. 1818. вели на стр. 46: „Кад се сравнителноме степену дода спријед нај, онда постане степен превосходни, н. п. богатији, најбогатији, бољи, најбољи, и т. д. Може бити да би ово нај требало писати само за себе: нај богатији, нај бољи и т. д. као што чине и други ђекоји Славенски народи.“ У истом речнику вели Вук код ријечи нај, да значи та реч am (um den Superlativ zu bilden), најбољи, am besten, der Beste, maxime, super omnes.“ Овде пише Вук нај бољи растављено. Али у „српском рјечнику“ од год. 1852. пише нај с компаративом састављено и у опће писао је нај увек с компаративом састављено. Вук је дакле по свој прилици схваћао доцније суперлатив као недовршен композит, за то је и писао нај са компаративом заједно.

Да видимо, шта значи то нај?

Копитар у Клочеву Глаголити вели: Videturgue haec нај particula nata ex надъ (supra), ut adeo найскорѣе sit quasi supra citius, aut germ. am (i. e. an dem) schnellsten (стр. 58). Шлајхер вели о овоме у Formenlehre der Kirchenslavischen Sprache стр. 180. ово: Kopitar und Schafarik leiten es von der praep. надъ super ab, was sich dadurch empfiehlt, dass auch die praep. пре in ähnlicher function erscheint, freilich ist mir ein zweiter fall

eines lautwechsels d zu u nicht bekannt. Миккошић у Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen на стр. 359. вели о овоме: Ob das zur steigerung verwendete na, wofür meist naj, im westen des nsl. sprachgebietes n a r d. i. na že, mit der partikl na identisch ist, ist zweifelhaft. Али при свем том, кад се узме на ум, да у новом словенском језику долази и на место наj, као намлајши, а и у руском језику долази на кад кад и за суперлатив, као: напервый allererste, настаршій allerältester, онда се може узети, да се наj развило из на, од куда је послало и над. Али можда ће ко год казати: Било како му драго, долазило наj од на, из којега се и над развило, или не, свакако наше наj одговара немачкоме am, латинскоме maxime, рускоме самый н. п. am besten, am schnellsten, maxime idoneus, самыйбогатый человѣкъ. Кад се узме на ум, да се у свима овим језицима am, maxime, самый пишу одвојено од адјектива, онда можемо се запитати, за што не би и ми писали своје наj одвојено од адјектива, тим пре што је већ Даничић завео, да се пише наj јаснији одвојено. А кад се може писати наj јаснији одвојено, онда конзеквенција иште, да и све друге суперлативе тако пишемо, као наj лепши. Можда ће ко помислити, кад се наj лепши испореди са am besten онда не мора бити наj лепши недовршен композит, ма да лепши стоји са наj под једним заједничким акцентом, као н. п. и предлог са сво-

јим супстантивом што стоји под заједничким акцентом, па ипак несу недовршени композити, нити се пишу заједно н. п. Дȕнав, нȁ Дунав, ȍд Дунава; Бȕдȋм, ȕ Будȋм, ȉз Будȋма; Зȅмȕн, ȕ Земȕн, ȉз Земȕна; војска, нȁ вȍјску; Мȉтровица, ȉз Митровицȅ, ȕ Митровицу, ȕ Митровици. Могу дакле други рећи: И ови предлози твоје са овим супстантивима под заједничким акцентом, па ипак их не пишемо заједно, нити мислимо, да сачињавају са својим супстантивима недовршен композит. Ја мислим, да су ови докази привидни. Кад се ова ствар добро узме на око, онда мислим, да се не може наше н а ј са нем. am, лат. maxime, руска самый испоредити. У овим језицма је очевидно, да am, maxime, самый не сачињава са својим адјективом недовршен кампозит, докле у српском језику не може се н а ј са својим компаративом дручкије схватити, него као недовршен композит. Ја га бар не могу друкчије схватити. Друго је нешто am besten, maxime idoneus, самый богатый, а друго је наше нȁјмлађȋ. Онамо видимо, да су am, maxime, самый према својим адјективима самосталне речи и да се не могу заједно писати, докле напротив у српском језику н а ј и нема самосталнога облика у овом значењу, него се појављује само у заједници са компаративом, да покажу суперлатив. Ми смо мало час видели, да се управо и не зна, шта је то н а ј; и ми знамо за н а ј само, кад у заједници са компаративом под заједничким акцентом, да

значи суперлатив. Нај значи нешто само онда, кад је у заједници са компаративом, а am, maxime, самый имају значење и као самосталне речи Нај, дакле, са компаративом сачињава недовршен композит. То се види по сталном заједничком акценту: млā̏д, млā̏ђӣ, нāјмлађӣ. Што смо пак смоменули, да и предлози са својим супстантивима стоје кад кад под заједничким акцентом, то се не може испоредити са недовршеним композитима. Предлог кад кад стоји са својим супстантивом под заједничким акцентом, али не под сталним заједничким акцентом, за то се и предлог са својим супстантивом и не може схватити као недовршен композит, н. п. каже се Зе̏мӯн, ӯ Земӯн, а овамо опет у Зему́ну, во́јска, на̏ во̄јску, а овамо опет на во́јсци и што супстантив са својим предлогом стоји само у одређеном падежу, а не може с њиме остати кроз све падеже, које има супстантив. Дакле, види се, да предлог са својим супстантивом не стоји под сталним заједничким акцентом, за то са својим супстантивом и не чини недовршен композит, докле нај са својим компаративом стоји под сталним заједничким акцентом у сваком облику, као: нāјмлађӣ, нāјмлађе̄га, нāјмлађе̄му, нāјмлађӣм, нāјмлађӣм, нāјмлађе̄м. и т. д., што је јасан знак, да је нај са својим компаративом недовршен композит. А кад је недовршен композит, онда се не може друкчије писати него заједно, као што се пише и наглух, накрив̀, натруо.

Има у српском језику речца пре, која са придевом у позитиву чини ту исту службу као нај са компаративом, н. пр. прекрасан, прелеп, преисподњи infimus. Па тако је и у српско-словенском језику: прѣблагъ optimus, прѣбогатьнь ditissimus, прѣволий maximus. Хоће ли коме пасти на памет, да пише пре одвојено од адјектива. Ја мислим, да не ће, јер је сваком јасно, да је прелеп, преисподњи недовршен композит. А кад прелеп са најлепши испоредимо, онда се можемо запитати, за што у најлепши да нај одвајамо од лепши, а у прелеп пре од леп да не одвајамо, кад је очевидно да пре са леп ту исту чини службу што нај са лепши? Пре са леп стоји под сталним заједничким акцентом прѐлѐп, исто тако као и нај са лепши: на̑јлепшӣ, те по томе кад је прелеп недовршен компосит, онда је и најлепши недовршен композит и треба да се пише заједно као и прелеп. Осим тога най се пише и у старом словенском заједно са својим придевом, као: найпаче, найвѣште, найлѣпъ. Писало се и у старом српском језику заједно: найвеке, най брьже, наймлађи, найвећју печать (вид. Дан. реч.) Писало се нај и пише и данас и у српском језику заједно јер се осећало, да нај са компаративом чини недовршен композит. Бугари и Словенци пишу нај заједно, као што се види из Миклошићевих дела.[1]) Чеси пишу nej састављено са компа-

[1]) J. Шуман у Slovenskoj slovnici za srednje šole пише час састављено, час растављено.

ративом: nejsilnêjši, nejstarši, nej krasnêjši, nejsvêtjêjši.[2]) Као што је у српском нај са компаративом недовршен композит, тако је и код других Словена, који имају то нај. Кад је, дакле, у старом слов. језику, у српско-словенском, српском, и у другим словенским језицима то нај са компаративом недовршен композит, онда је јасно, да се нај мора писати заједно.

Можда ће ко год запитати, за што сам о овај ствари толико развео, кад није о том говор, треба ли у опће нај од компаратива растављати. Ја не бих о овој ствари толико развео, да није преда мном Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, што га издаје југославенска akademija, а обрађује П. Будмани: Покојни Ђуро Даничић писао је нај састављено с компаративом у Rječniku, а после смрти његове настављачи Rječnika, г Вањавац и Будмани, у 5. свеску писали су такође састављено. У 6. свеску пише г. Будмани, који је примио обрађивање Rječnika сам, састављено нај са компаративом. У 7. свеску пише и састављено и растављено, а у 8. и 9. свеску увек растављено. Ја мислим, да није потребно ово примерима потврђивати. Ко хоће да се увери, нека отвори ове свеске Rječnika, па ће се уверити о овом. Ми би имали приметити, да је г. Будмани требао пре, него што је почео обрађивање Rječnika, обележити с разлозима све оне тачке, којима се удаљио

[2]) Вид. Böhmische Schulgrammatik für deutsche Mittelschulen und Lehrerbildungsanstalten von Josef Masačik.

од Ђ. Данчића, да и ми други знамо, на чему смо. Да је г. Будмани, обележио све тачке, којима се удаљује од Ђ. Даничића, онда би ваљда у 5. 6. и 7. свеску дошло нај са компаративом растављено и тако би се боље пазило и конзеквентно би ушло растављање нај од компаратива у све свеске, а друго изнели би се и разлози, из којих би се видело, за што смо ово питање у опће покренули. Како га не би покренули, кад видимо, да се растављено нај од компаратива пише у Rječniku, на који су упрте свију нас очи. Али и кад се буду кад год изнели разлози, за што се у Rječniku пише нај растављено од компаратива, мислим, да не ће бити тако снажни да ће нас убедити о овом. Грдна је штета само, што нам није Даничић где које питање оставио разложено онако, како је он знао разложити. Што се тиче овога питања, ја мислим, да су Даничићу били ти исти разлози пред очима, које сам и ја напред споменуо. Из споменутих, дакле разлога мислим, да се нај треба са компаративом заједно писати, и само нас онда приморавају закони нашега језика, да једно од другога растављамо, кад се компаратив почиње са ј. Да је Даничић писао компаратив са нај састављено, може се сваки уверити, који отвори ма коју његову књигу. А да је пред компаритивом, који почиње са ј нај растављао, то можда није сваком упало у очи, за то ћу споменути неколико примера о овом, н. п. Кад умире безбожник, пропада надање, и

нај јаче уздање пропада. (Приче Соломунове 11. 7.); Лав, нај јачи између звјерова, који не узмиче ни пред ким. (Приче Солом. 30. 30.) Ја мислим, да ово правило и са изузетком боље одговара својству српскога језика, него оно правило, које би гласило, да се нај од компаратива у опће раставља, кад значи суперлатив.

105. Да л' бадњак или јелка? У 24. бр. „Невена" има на стр. 379. песма „Јелка" од нашега највећега песника Др. Јована Јовановића, уредника „Невена". У овој песми назива нам велики песник бадњак јелком Колико се сећам, чини ми се, још лане је неко у „Невену" назвао бадњак јелком и предложио да се од сада бадњак јелком зове, мислећи, да је бадњак проста цепаница, а да јелку представља зелена грана искићена свећицама и другим којекаквим лепим стварима. Јелком зову танку китњасту грану Руси, коју на бадњи дан у собу унесу, запале на њој свећице, те представља то исто на бадњи дан, што и код нас бадњак. Онај који је предложио, да се од сад бадњак замени речју јелком, за цело држи, да је бадњак нешто друго, а јелка опет нешто друго, по што су по облику различити. Али ми ћемо видети, да су бадњак код Срба и јелка код Руса једно исто и да се како бадњаком тако и јелком представља светлост у рођењу Исуса Христа, спасителя човечанскога: **восіѧ мірови свѣтъ разѹма — солнце правды.** Горењем дакле бадњака или горењем свећица на јелци пред-

ставља се у светлости наука Христова, ослобођење од мрака, који је многим неправдама обузимао свет, док се није појавила светлост науке Христове, истине, правде и љубави.

*
* * *

По значају, унутрашњој садржини јелка представља то исто што и бадњак. А како стоје по спољашњем облику, свом једно према другом? И по спољашњем облику види се, да су једног порекла, да потичу из једног извора. Ево, како Вук Врчевић описује бадњак у својој књизи, која се зове, „Три глане народне свечаности“:

„Домаћица набавила ловорике или маслине, те с малим гранчицама окити најприје икону, па стожер, па комостре над ватром, а најпосле појату, јањило, торину и коше жита над ватром. Сад ће све бадњаке обмотати по сриједи црвеном, непрепреденом свилом, за којом затакне по једну гранчицу ловорике или маслине, а ако од ово двоје нема, онда с гранчицама зрнатога брштана. Само нек је зелено.“ Кад се ово испореди са јелком, која се састоји из самих гранчица, онда видимо, да се у главном и по спољашњем облику доста слаже бадњак са јелком. Бадњак једино разликује се од јелке начином, којим даје светлост од себе. На јелци се запале свећице, те тако светли, а како бадњак распростире светлост своју, нека говори Вук Врчевић, после Вука Караџића највећи познавалац народних обичаја: „У први сутон

вријеме је, да се уносе бадњаци и налажу на огњиште. Домаћин с кутњег прага мође из пушке и зове све мушке: „Камо вас, ђецо! ајте у добри час и сваки свој бадњак као ја мога.“ Он најпрви прифати најдебљега, преметне придавак про лијеве руке, а с десном за доњи крај, па с десном ногом крочи укућу велећи: „Добро вам вече, и на здравље ви бадњи дан! „Домаћица га справна чека на кутња врата с једним ваганом шенице, или јечма. у кому има један слатки или љути шипак. Поспе га у три маха заособ и одговори: „Добра ти срећа и с тобом у здрављу!“ За домаћином раде ово исто сви мушки редимице, и свакога посипље мајка житом. Ако је мушке главе у кући још у колијевци или прем малахно, те не може свој редњи бадњак унијети, онда у мјесто њега уноси најмлађи његов брат, послије свога. Домаћин над големом ватром остави бадњак окренувши придавак спрам истока, а доњи пут запада, а сви други про домаћинова у накрст. Пошто се бадњаци наложе, домаћин их преспе шеницом, да му, бајаги, оне године роди жито, па прелије у накрст вином и напије му како ко зна и како је оног мјеста обичај, па зове: „Дајте ракију и да се са срећом сједа за вечером.“ Сва кутња чељад на около сламне трпезе. Кад се сваки ракијом обредио, прекрсте се и помоле Богу, па једу. Свијећа им ни зубља не требује код божитње ватре.“

Шта видимо, дакле, из овога? видимо, да бадњак другачије гори, а јелка опет друк-

чије. Бадњак гори цео, а на јелци горе свећице. У Херцеговини, Црној гори, Босни и у Србији прилике се несу измениле, те за то Србима у тим крајевима није ни потребе да бадњак замењују јелком. У њиховим кућама и данас нека гори бадњак, јер им се несу измениле прилике, као наше у Австро-Угарској. Код њих лако може горети бадњак, кад су им куће за то удесне. Да добијемо појма о њиховим кућама, ево како их Вук Врчевић описује: „У праскозорје сва су кутња чељад на ногама. Ватра гори, курњави дим по кући, од кога се ни кутње шљеме, ни стожер на сред куће, нити пунани коши жита ни петар не виде. Пастрва над ватром већ сува. Ћетко и Мрђен попели се на петар, те сву пастрву изнад ватре дижу и у једном великом љесковом кошу слажу.“ У овакој кући може горети бадњак, али ми овде у Австро-Угарској, који имамо удесније куће, у којима су собе друкчије удешене, није нам могуће тако сагоревати бадњаке као наша браћа у Херцеговини и у Црној гори. Ми смо принуђени према својим приликама, да унашамо бадњаке у своје собе у облицима, онима, као што чине наша браћа Руси, који их називају јелкама. Ово су, дакле, прилике изазвале, да је наш бадњак у овим крајевима морао добити други облик. Али и ако је добио у нечем и други облик, то ипак не сме добити друго име, и они, који су га почели називати јелком, врло су погрешили

и огреши се љуто о схваћање бадњака код нашега народа. Реч бадњак не сме ишчезнути из језика српскога народа. Он се мора тако звати и од сада као и до сада, докле траје српскога народа, макар што му морамо облик да изменимо према приликама својим, јер он показује бистар ум нашега народа и духовно схваћање онога дана, кад се светлост појавила целом свету рођењем избавитеља нашега Исуса Христа.

*
* * *

Ни један народ велике заједнице словенске нема речи бадњи дан, бадње вече, бадњак осим Срба. Само се Срби могу поносити тим речима, које показују велики дар њихов по узвишеном схваћању. Шта дакле, значи бадњи дан, бадње вече, бадњак? Бадњи долази од корена бъд, који се види у ст. словенском глаголу бъдѣти, што значи αγρυπνεῖν vigilare. Од тога корена имамо ове речи: бадар, бадњи, бадњак, бадњачица, па онда будан, будити се. Глагол бъдѣти значи будан бити. Неки књижевници наши употребљавају и сам глагол бдети. Корену ст. словенском бъд одговара српско „бад.“ Кад се на „бад“ дода наставак. њи, онда добијамо адјектив бадњи. Бадње вече значи, дакле вече у које „бдимо“ у које смо будни, у које не спавамо, у које смо при себи, треввени, у које пазимо. А бадњак постало је од адјектива бадњи наставком ак, који наставак супстантивује

адјектив бадњи, по чему, дакле, бадњак, не значи ништа друго него оно, које даје светлост, те поред чега се „бди“, поред чега је човек будан, поред чега пази. По ономе, како себи Срби бадњак граде, он значи Weihnachtsblock. Али и то видимо, да, кад бадњаку и изменимо облик, ипак може се и мора се звати бадњак, као што смо по науци о основама ову реч растумачнли. Подајмо бадњаку и облик јелке, опет и јелка по српском је схваћању бадњак. Каква нас дакле невоља гони, да ми називамо бадњак јелком, која значи просто шумско дрво (Die Tanne). Је ли дакле умесно уводити руску реч јелку поред нашег бадњака, који показује узвишено схваћање бадњега дана, кад се поред бадњака „бди“, кад је човек будан, трезвен, јер он даје сјајну светлост, која раотерује мрак. Ја мислим, да то не ће више ником пасти на ум, да бадњак замењује безначајном речју јелком. Треба, дакле, знати, шта значи бадњак, какво је узвишено значење његово и како му Срби наздрављају, па ће се онда видети, како су ее љуто огрешили о српски народни обичај и о српски језик, који хтедоше му име променити. То више не сме бити, бадњак се не сме више називати јелком.

При завршетку ових мојих неколико речи чујте, драги читаоци, како Љубомир Ненадовић пише у својој књизи о Црногорцима о бадњаку, па ћете видети, шта је бадњак, како се њему наздравља; па кад ово прочи-

тате, знам, да не ће више ником пасти на ум, да незнатном речју јелком замењује узвишени по своме значењу бадњак. Ево, шта пише у књизи „О Црногорцима“ Љубомир Ненадовић на стр. 61: „Године 1857. на бадњи дан, био сам у двору кнеза Данила, кад су се налагали бадњаци на ватру. То је лепа свечаност. Било је преко педесет војвода и главара. Кнез Данило погледа по свима, па онда ману руком на Стевана Перкова, да он први бадњак говором поздрави и на ватру положи. Сви смо устали на ноге. Стеван узе бадњак, зави га у струку и принесе огњишту. Кнегиња Даринка кропила је вином бадњак и бацала жито и лаврово лишће по њему. Стеван Перков држи бадњак и с њиме чудесно разговара; пита га: зна ли где је никао и где је порастао? пита га, је ли видео и упамтио, како се муче и гину Црногорци, да одбране овај аманет Српства. Казао му је, да ће сада на јуначком огњишту куће Петровића у славу Христова рођења изгорети; па онда рече: „Твој ће дим у небо да се дигне, и када сјутра код сунца буде нека му каже: да се и оно, у својој борби са помрчином, сваке ноћи одмара, а Црна Гора нигда!“ — Па онда благосиљајући Србе, а проклињући Турке, спусти бадњак на ватру и викну: „Црногорци, да бог да сјутра чули, да је Дервиш-паша са свом турском војском кренуо на Црну Гору! — Та његова жеља брзо се испунила. После четири месеца по свој Цр-

ној Гори славила се велика победа на Граховцу, где је турска војска сва уништена.“

„Глас Истине“ 1884. на бадњи дан.

106. У Rječnikn hrvatskoga ili srpskoga jezika, што га издаје југославенска академија а обрађује П. Будмани, у 6. свеску стр. 274. каже г. Будмани: „и оно, што још ко даје пригодом вјенчања“ и на страни истој мало даље: „што се даје пригодом нове године.“ Ја мислим да ће у овим реченицама бити пригодом по немачком bei Gelegenheit, gelegentlich: пригодом вјенчања bei Gelegenheit der Trauung, пригодом нове године bei Gelegenheit des neuen Jahres, gelegentlich des neuen Jahres. По мом мишљењу ово пригодом српскије ће бити предлогом о казати: „И оно, што ко још даје о свадби о вјенчању“, „што се даја „о новој години.“ Нека читалац и ове примере испореди, које вадим из синтаксе нашега неумрлога Даничића: О васкрсенију нити ће се женити ни удавати. Мат. 22. 30., Да се не осрамотимо пред њим о његову доласку. Јов. 2. 28.: Да су се о потопу брда нагомилала Е. Јанковића физ. 15.; О мијени бјесни. Мат. 17. 15.; То бијаше око поноћи о уштапу. Прит. 226.; Који не купује капе, кад му треба, него чека о вашару да је купи В. С. Кар. Посл. 147. Код дјевојачке је куће о свадби доста весело. В. С. Кар. Ковч. 64. о прохиној жетви. Посл.

107. У истом Rječniku у истом свеску на

страни 267. стоји: „Даниште постаје од основе дан (не имена дан него глагола данити) суфиксом иште“. На стр. 269. стоји: Дановиште постаје од данов, које је схваћано као основа глагола дановат суфиксом иште.“ Ја мислим баш да долази даниште и дановиште од основе именске дан, а не од основе глагола данити и дановати. Основа од глагола данити или је инфинитивна дани или је презенатска дание, а никако не гласи дан, као што стоји у Rječniku. А друго ја видим из речи са наставком иште да долазе од основе, које се налазе само у супстантива, а не од глаголских основа. Тако је од вашариште основа у вашар и значи место, где је вашар; од зобиште је основа у зоб и значи место, где се зоб сејао; од воденичиште је основа воденица и значи место, где је била воденица; а тако су и од конопљиште, кртолиште, кудељиште, кукурузиште, купусиште, кућиште, ланиште, лубеничиште, мухариште, намастириште основе у супстантив конопље, кртола, кудеља, кукуруз, купус, кућа, лан, лубеница, мухар, намастир. Па тако долази и игриште од именице игра и значи место за игру; збориште од именице збор и значи место, где се збор држи; судиште од судија и значи место за судије, па онда отуда место, где се суди. Да судиште долази од судија, види се из старога словенскога облика сѫдиште, које је постало од сѫди(й) с наставком иште,

дакле сждиште. Даље летиште долази од лето и значи место, где је стока преко лета; пландиште од пладне = по дне и значи место, где се стока одмара у подне; па тако исто и даниште долази од именице дан и значи место, где се ко задржава преко дана locus morae per diem. А и дановиште не долази од дановати, него од именске основе дан, кад се на њу дода наставак ов, па онда тек наставак иште: дан-ов-иште, као и мак-ов-иште што долази од именске основе мак са наставком ов па онда иште, и значи место, где је био мак, као и спас-ов-иште што долази од именске основе спас с наставком ов па онда иште и значи der Ort der Kirchweihe am Himmelfahrtstage.

108. У истом Rječniku у 6. свеску, на стр. 258. стоји: „за човечији живот“, а у свеску 5. на стр. 218. стоји: „има се у мисли дар божији“, а мало даље стоји: „изријеком стоји божја дађа“. Овде ја видим инконзеквенцију, кад се један пут пише божији, а други пут божја. Или ваља писати божији, божија или божји, божја. Или пиши човјечији, човјечија или човјечји, човјечја. Истина говори се божији и божји, али је ипак данас обичнији облик божји него божији. У Rječniku југославенском у I. делу, што га је обрадио неумрли Ђура Даничић, долази божији. Али се под том речју не расправља ништа, него се одмах вели: види божји, и под овом се речју расправља све, што се имало расправ-

љати о једној и другој. Ту се каже, да се говори и божији, али да је данас обличнији облик божји. Па се онда каже, како је од божији постало божји т. ј. да је у божији испало и између ж и ј, па се тако добило божји. Тако исто по Даничићу и г. Ваљавац тумачи, да је у човечији између ч и ј испало и, па је тако постало човјечји. Могуће је да је и тако постало, јер видим, да у старом словенском језику долазе облицн, као што је дивьіеіе тѣло поред дивиіеіе тѣло. Из овога се види, како је могао тај процес тећи, т. ј. како је из дивији дивји, дивји постало дивљи. Али кад погледамо у прошле векове нашега језика, видећемо, да су се мање врсте мешале са већим врстама и с њима се изједначивале. Тако знамо из прошлости нашега језика, да је била четврта врста у номиналној деклинацији, а данас се по аналогији све речи те врсте помешале са првом врстом, те данас нема ни гласа ни трага од облика четврте врсте, као што су н. п. били сынъ, ген. сыновѹ, дат. сынови и т. д. У седамнаестом веку живео је код нас још вокатив једнине по овој врсти:

Владиславе, пољачкога
Славна краља славни сину,
Чијем тва пуни слава многа
Свега света величину.

„Осман“ Гунд.

Данас пак нема више ни једнога облика самосталнога из четврте врсте у животу, јер су се сви помешали по аналогији са првом врстом. Остатак ове врсте види се још у ова-

ким сложеним речима: полусестра, полубрат, полуока, полугодишњица. Тако се н. пр. и у трећој врсти номиналне деклинације трећи падеж једнине из првог раздела по аналогији помешао са другим разделом, не мареći за законе гласовне. Тако данас гласи датив једнине жени, слузи и вољи, жељи, а у старом словенском језику гласили су ти облици женѣ, слоѹзѣ и волѝ, желѝ. У српском језику види се јасно, да се у трећој врсти номиналне деклинације у трећем падежу једнине први раздео измешао по анашао по аналогији са другим. Па тако исто мислим да су се помешали и придеви са наетавком ијъ са придевима с наставком јъ. Нестају данас облици дивији, рибији, кравији, шаранији, морунији, па на место њихово чују се облици дивљи, сомљи, крављи, шарањи, морањи. Па по томе конзеквенција иште, да се пише и вучји, вражји, пасји, вечји, божји, врапчји, човечји, дечји, ма да се може чути и човечији, божији, врапчији и т. д. Очевидно је да су се данас придеви с наставком ијъ помешали с придевима са наставком јъ. Обичније је данас казати дивљи него дивији, сомљи него сомији. А кад је то обичније, оида мора бити обичније и човечји, божји од човечији, божији. Ја овде дакле ништа друго не видим, него да су се придеви с наставком ијъ: сомљи, дивљи, крављи, човечји, божји измешали са придевима с наставком јъ: говеђи (старо сло-

венски говѫждь), јагњећи, пилећи, псећи, прасећи, телећи. Из свега овога излази, да у књижевном језику ваља писати божји, човечји, јер ко хоће да пише божији, тај би морао по конзеквенцији писати и дивији, а дивији мислим да је необичан облик. Али још је неконзеквентније писати један пут „божији дар“, а други пут „божја дађа“, јер кад пишем божији дар, онда ваља да пишем и божија дађа. Али ја мислим из свега до сад реченога, да треба писати божји дар, па онда да богме и божја дађа.

109. У Rječniku jugoslavenskom у 5. свеску, што га обрадио г. П. Будмани, стоји на стр. 221.: Dahijnski. Г. П. Будмани пише dahijnski, а Ђ. Даничић пише у истом речнику, у оном делу, што га је он обрадио: avlinski.. Ђ. Даничић каже под овом речју: „prvo je —î— sažeto —iji— mjesto kojega pišu i ij.“ Али је сад питање, је ли добро, што се пише авлијнски, дахијнски. Ја мислим, да није добро. Ову ствар сам ја већ додирнуо у 12. броју „Стражилова“. Ја сам тамо покушао да докажем, да Вук није имао право, што је писао у: за Карађорђијна рата, за Пасманџијна времена, Карађорђијн, Пасманџијн. Кад се на основу од Карађорђија, који гласа Карађорђиј, дода наставак ин, онда добијамо Карађорђиј-ин. Али се у оваким речима ији радо слива, пошто ј испадне, те онда добијамо Карађорђин. Да Карађорђин не треба писати Карађорђијн види се, кад се овај облик испореди са облицима,

као: сјајан, ген. сјајна, бујан, ген. бујна, гојан, ген. гојна, достојан, ген. достојна. Кад би се могло изговарати Карађорђијн, онда би се могло изговарати и сјајн. гојн, бујн, достојн и не би требало оно а уметати у номинативу једнине. Али пошто се не може изговорити сјајн, бујн, гојн, достојн, то се онда не може изговорити ни Карађорђијн, него би морао облик Карађорђијн у номинативу једнине гласити Карагорђијан, кад би ономе ј било места у Карађорђијн, као и у сјајан, бујан, гојан, достојан. Што се тиче оваких облика у старом словенском језику, нека читалац види у 12. броју „Стражилова", што сам тамо казао. Ваља дакле писати Илин, Карађорђин, Марин, а не Илијн, Карађорђијн, Маријн. А кад ваља писати Илин, онда ваља писати ту исту реч тако исто и кад добије још и наставак ски, дакле илински; дахински, делински, кадински, спахински, а не илијнски, дахијнски, делијнски, кадијнски, спахијнски. А друго, кад би било места ономе ј у дахијнски, онда мислим, да се не би могло изговорити четир конзонанта једно до другога, него би се морало а уметнути између ј и н и морала би та реч гласити дахијански, као што и од Брза Паланка гласи придев брзопаланачки а не брзопаланчки, од Конавље конавоски (место конаваоски, а ово место конаваљски, где љ као да је л замењено вокалом о у облику конаваоски) а не

конављски, од Јајце јајачки, а не јајчки од земља земаљски, а не земљски. За што је Даничић писао авлински, спахински кадински, ја не знам, али мислим, да их је писао из истих разлога, које и ја овде спомињем и са којих се не може писати авлијнски, дахијнски, спахијнски. Ја мислим дакле, да је овако писање погрешно. Из свега овога могу лако увидити и они, који пишу Илијћ, Пантелијћ, да греше, што пишу тако, место Илић, Пантелић (Илиј-ић=Или-ић=Илйћ; Пантелиј-ић =Пантели-ић=Пантѐлйћ).

110. У Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, што издаје југословенска академија а обрађује г. П. Будмани, у 6. свеску на ст. 242. стоји под Далматија: „samo u jednom primjeruu iz 19. vieka pisano ćirilskim slovima.“ Ја мислим, да је боље казати ћирилловска слова него ћирилска. На речи, које значе имена људи, не додаје се непосредно наставак ски, да се добије придев с наставком ски, него се додаје прво наставак ин или јъ или ов па онда тек наставак ски, н. п. Илински (Илиј-ин-ски) месец Илинске врућине, Митровски (Митро-ов-ски) месец, Петровски пост, Петровска недеља, Петровско цвеће. Ђурђевски месец, Ђурђевска киша, Иванњско цвеће, Никољски (Никол-ј-ски) мразови. Јованьски мраз, Јованьска мећава. У оваким речима, које значе ммена људска, додаје се прво наставак ин или ов или јъ, па онда

ски, да се добије придев с наставком ски. Мени је познат само један придев, којему је додан наставак ски непосредно на именицу, која значи име људско, а то је придев адамски у адамско колено. Кад ово узмемо добрро на ум, онда мислим, да ће бити боље ћириловска слова него ћирилска, и покојни Ђ. Даничић, ако је где ову реч употребио, онда је употребио ћириловски, а не ћирилски, само што у овај мах, кад ово пишем, не могу то потврдити, а није ми ни потребно, јер сам потпуно уверен, да је употребио облик ћириловски, ако га је где употребио.

111. Преда мном је књига: Граматика српскога језика, за народне школе написао Симеун Коњевић. Књига прва. О гласовима и речима. У Новом Саду. Издање књижаре Луке Јоцића и друга. 1888. Ово је лепа књига, која је написана по методу чувених немачких књижевника у овој струци а на здравој граматичкој основи Ђ. Даничића и Јована Бошковића. Из ове књиге ја видим. да је Симеун Коњевић озбиљан и вредан учитељ, који је и свој матерњи језик — може се рећи — врло добро проучио и ја морам само сажаљавати, да се с његовим библијским приповеткама онако десило, као што сам читао у „Јавору“. Ја ћу из ове књиге неколико речи споменути, које се криво употребљавају. Тако се на свакој скоро страни употребљава учитељевица у значењу die Lehrerin. Али учитељевица

не значи die Lehrerin, него жена учитељева uxor magistri. Кад се наставак ица дода на посесиван придев, онда добијамо супстантив, који значи оно, што припада оном, што је казано придевом посесивним. Тако је реч учитељевица што и учитељева, само што је наставком ица супстантована, те значи uxor magistri; ђаконовица што и ђаконова (жена), само је наставком ица супстантовина; бегов-ица=жена бегова; дуждевица uxor ducis Venti; банов-ица uxor bani; латовљев-ица uxor portitoris; ценераловица жена ценералова; краљевица значи управо uxor regis, краљица, ма да у Вукову речнику значи што и regina, краљица, у стиху: Ја ћу тебе краљевицу, где се реч краљевица помешала са речју краљица по аналогији, због једнакога наставка ица. Дакле учитељевица не значи die Lehrerin него uxor magistri, а Lehrerin се српски каже учитељица. Кад се наставак ица дода на супстантив мушкога рода, онда значи таква именица, што јој и основа мушког рода значи, само пренесено на женски род. Тако певачица значи што и певач, само је пресено на женски род наставком ица; берачица значи што и берач, само што је женскога рода; пиљарица значи што и пиљар, само што је женскога рода: погађачица значи, што значи и погађач. само што је женскога рода. Тако је и краљица, царица, пророчица, псовачица, пријатељица,

па тако и учитељица значи што и учитељ, само што је женскога рода.

112. У истој књизи долази реч двери, која је ушла из цркве у народ и која има облик руски, за то јој нема места у граматици српској. Кад би било потребе, да ту реч употребљавамо, онда би морала гласити у српском обличју двари.

113. Тако ваља у истој књизи снужден заменити речју невесео, јер снужден нема српскога обличја и скројена је по руском. Па и правозаступник не ваља као што сам већ више пута говорио у „Стражилову“ о оваким наказама, него баш кад хоћемо ту реч да употребимо, онда мислим, да би требало казати и писати: правни заступник. За што пак тако, нека читалац погледи у пређашње бројеве „Стражилова“. На послетку, да споменем још нешто из ове књиге. Тако у њој више пута долази: Из прочитаног чланка читаначког.“ Од речи читанка немамо придева, а није нам ни потребан, јер се може лепо казати и: „из прочитаног чланка у читанци.“ Овде је писац казао читаначког у мислима, да се не огреши о генитив посесиван, кад је без додатка. Али немамо од свакога супстантива придев с наставком ски, као што и од читанке немамо придева с наставком ски, што нам није ни потребно. Код генитива је посесивнога главно, да се увек претвара у придев, кад генитив посесиван значи лице и стоји без додатка. Осим тога има неколико придева с наставком ски, који долазе од именица, које значе животињу ме-

сто и време и које ваља многим употребљавањем утубити.

114. Изашла је пре кратког времена књижица: „Технички термани у законодавству од дра В Богишића, превео с руског писаног изворника Н. Дучић, архимандрит. (Прештампано из „Бранича“). Београд, штампарија задруге штампарских радиника. 1887.“ Ово је говор ученика дра Богишића на састанку рускога филолошког друштва у Петроградском универзитету 13. јан. 1887., који је са рускога лепо превео наш књижевник архимандрит Дучић, на чему му мора сваки захвалан бити, који зна, од какве су велике вредности дела Богошића. У овој књижици на стр. 15., стоји: „Ну шта ће да се ради с таком ријечју, као што је: дужник, која у народном језику означива и debitor и creditor? Може ли се заиста употребити та ријеч у закону у њезина оба значења, и ако јој их је дао народ? — Оба су значења именице; а у изговору ријечи, употребљавала се она у једном, или у другом значењу, нема никакве разлике; нема је ни у правопису; а правнички су: корелативе; шљедствене оне су једна другој готове сталне пратилице. Послије тога, је ли могућно увести у какав закон овако правило: „Дужник (у смислу creditor) има право искати од дужника (у мислу debitor) то и то; а овај пошљедњи (т. j. debitor) од дужника (т. j. creditor) то и то...?“ Јамачно се то не може ни помислити, јер би из тога изашла највећа забуна. Најпосле, ако

се и прими ријеч дужник само у смислу debitor-a; онда је веома потребно тражити за creditor другу. Да та ријеч може да не будне: ни вјеровник, како пишу у Загребу; ни проверилац, како говоре у Биограду: видјећемо мало даље.“ На стр. 22. стоји: „Старали смо се, да горе докажемо, да ријеч: дужник не може бити примљена ни у један закон у смислу creditor, ма да му је значење потпуно народно. Њу нијесу узели у законе: ни Нијемци, ни Чеси, ни Пољаци, ни Срби, ни Хрвати. Онису узели просто ропски пријевод ријечи: creditor (Gläubiger, vêritel, Wierzyciel. вјеровник, поверилац). Питање је у томе: може ли се проћи тога вулгарнога пријевода, којега народ не разуме, и замјенити га обликом створенијем на основу ријечи, која би одговарала у народном језику? Ја барем мислим, да је то у српском језику могућно. У Вукову рјечнику налазимо чисто народни глагол: behaupten dass einer schulde, dico mihi deberi· Пошто сваки creditor dicit sibi deberi, то по мојему мишљењу није особито мучно створити из глагола дужити са завршетком подеснијем nomen verbale, који би означило creditor-a. Тај би облик, кад би се објаснио згоднијем начином, могао имати изгледа, да ће постати свакому разумљив.“

Ја ћу овде гледати, да покажем, како је то, да у српском језику debitor и creditor значе дужник. Кад се на супстантив дуг (debitum) дода наставак ьнъ онда добијемо придев дужан (schuldig) а кад овај придев

супстантивујемо наставком икъ, онда добијамо супстантив дужник. debitor. Дакле, дужник значи онога, који је дужан, који некоме дугује што. Али у Вукову речнику има и глаголи дýжати н. п. кога, behaupten dass einer schulde, dico mihi deberi: „дужи ме стотину гроша“, па кад се на основу овога глагола дода наставак ьнъ, онда добијамо придев дужан, који није у обичају, али је у обичају супстантив, који добијамо од овога придева наставком икъ, дакле дужник. Кад знамо, шта значи глагол дýжити, онда ћемо лако појмити, да и супстантив, од њега начињен, дужник, не може ништа друго значити него онога, који кога дýжи, а то је латински creditor. У језику, дакле, српском значи дужник и debitor и creditor. Али ако ово у језику и јест тако, не сме бити пред законом, јер кад би у закону дужник значио и debitor и creditor, могла би изаћи отуда, као што каже г. Богишић, највећа забуна. Да не би, дакле, било забуне, скрпили су правници реч веровник, која ништа друго није него ропски превод латинске речи creditor, као што је и немачка реч Gläubiger. Г. Богишић, као што смо споменули, каже, да би се од глагола дýжити могла начинити боља реч, коју би народ боље разумео и којом би се могла заменити она ропски преведена реч веровник. Г. Богишић не каже, како би та реч изгледала, за то ћу је ја овде скројити и дати јој облик. Кад би на партицип

praet. pass. додали наставак икъ, онда би добили супстантив дуженик., који би имао пасивно значење и значио би опет debitor, за то не би ни ваљао. Али кад додамо на основу партиципа praet. act II. дужил (парт.: дужио, дужила, дужило) наставак ьць, онда ћемо добити супстантив дужилац, који би управо значио creditor. Дужилац значи онога, који дȳжӣ кога, као што су и друге оваке народне речи: кȕдилац, који куди кога. der Tadler, нȍсилац der Träger, прȁтилац der Beglajter, просилац der Werber, хвȁлилац der Prahler. По мом дакле мишљењу дȕжилац значи у потпуном смислу creditor. Али при свем том ја не бих ни ове речи употребио, ма да је по мом мишљењу, како сам је скројио, са свим добра, и то за то не бих, што имамо своју народну реч, која се говори у Боци (види Вуков речн.) и која гласи рукодáвалац или рукодáвац или рукȍдȃвнӣк и које све значе creditor der Gläubiger. Рукодавалац или рукодавац или рукодавник јесу речи народне и значе онога, који руку даје, па онда, ваљда, који помоћ даје, који руком даје, који из руке даје, а то је creditor.

115. У 8. свеску Rječnika, hrvatskoga ili srpskoga jezika, што га издаје југославенска академија, а обрађује г. П. Будмани, долази на стр. 729.: глагол доврвљети. Тај је глагог потврђен примером овим: Доврвје пук од свуди. J. Палмотић. Тако исто у истој свесци, на стр. 734., долази глагол доживљети, потврђен овим примерима: Сила

је доживјет да будем у труду. Ђ. Палмотић; — С славом сдружен доживјети у весељу он ће испуну, а Владислав син му узети угарску ће свету круну. П. Канавелић; — Несретне ми дане доживесмо. Нар. пјес. Вук; — Чудно ли ћеш нешто доживљети. П. Петровић.

Питање је сад, за што г. Будмани није метнуо у речник и инфинитив са обликом доживјети? И за што је све ове споменуте примере стрпао баш под инфинитив доживљети, а не под доживјети, кад у примерима долази и доживјети? Ја мислим, да је требао споменути само инфинитив доживљети, а под инфинитивом доживјети требао је расправљати оне примере. Тако исто није споменуо ни инфинитив доврвјети, него само доврвљети, а баш напротив по моме мишљењу требао је под доврвјети распављати примере, а доврвљети само споменути. Ја дакле мислим, да су југозападни облици доврвјети и доживјети правилнији, класичнији и достојнији за књижеван језик и да служе за образац, него доврвљети, доживљети, јер је оно епентеско л у доживљети доцнијега постања и то епентеско л није опће свима дијалектима. А ја мислим, да само оне речи имају право да уђу у књижеван језик и да служе у речнику за образац, у којима долази епентеско л у свима дијалектима једнако и које л стоји под истим законом, под којим стоји и у старом словенском језику. По што пак има-

мо у старом словенском језику живѣти, трѣпѣти, то ће бити и југозападно живјети, трпјети правилније, класичније, и то за то, што ти облици прво одговарају старим словенским облицима потпуно, а друго, што се и са другим словенским језицима слажу, н. пр. руски терпѣть, чешки трпети; докле јужно трпљети и живљети стоји оцепљено од старога словенскога језика, а тако исто и од других словенских језика. Види се, дакле, јасно, да је трпљети и живљетн доцнијега постања. А осим свега овога ја мислим, да је инконзеквенција писати грмљети (вид. 7. свезак Rječnika, стр. 569.), трпљети (на истој страни) и догрдјети (на истој страни). Ја мислим, ко хоће да пише догрдјети, тај мора писати и грмјети и трпјети; а ко хоће да пише трпљети и грмљети, тај мора писати онда конзекветно и догрђети, јер по истом закону, по којем је трпљети добило л, по истом закону постало је и у догрђети ђ од дј. За то у оном крају, у којем се говори трпљети, у том се крају говори и догрђети. А у ком се крају горвори трпјети, у том се крају мора говорити и догрдјети. Јужно је трпљети, догрђети, а југозападно је трпјети, догрдјети, и ово последње одговара старом словенском језику и другим словенским језицима. За то ваља да има пре места у књижевном језику и у Rječniku грмјети, трпјети, доживјети, него грмљети, трпљети, доживљети и доврљети.

II.

Особине

ресавскога или косовопољског дијалекта.

Што човјека човјеком чини, то је његов артикулисани говор, његов језик. Језиком се својим човјек узвишује над свијем животињама. Језик му је дар небески, дар Божји. Без језика, без аркулисанога говора остао би човјек животиња. Без језика нема мисли. Мисли се могу само језиком, говором оживотворити. Мисли добијају живот говором, језиком. Језик дакле чини ону непрегледну провалу, која дијели човјека од свега царства животињскога. Језиком је човјек дошао до данашњега културног напретка. „Постанак артикулисанога говора — вели Хекло — морао је највише, најблагородније и пајаче утицати на душевни живот човечји, и с тим и на мозак његов. Више диференцирање и усавршавање мозга и душевнога живота као најузвишеније функције мозга, развило је се у непосредној узајмици са узјављивањем душе кроз говор. За то су и могли с правом највећи заступници упоредне науке о језику видети у развићу људскога говора најважнији бедем, који јесте између човека и његових животињских предака.“*) У данашњој науци о језицима има два правца. Заступник је једнога правца Штајплат који каже да је језик „ganz und durchaus geistiges Wesen, ein

*) вид. Природна историја постања од Др Е. Хекла с немач. превео А. Радовановић стр. 469. —

Erzeugniss des Geistes“ и који га одваја од природних организама и „као базу му и полазну тачку поставља народуну психологију.*) Заступник и утемељитељ другога правца јесте Шлајхер и уз овога и Макс Милер, који природним наукама прибрајају науку о језицима. По назорима Шлајхеровим језици су природни организми, које не одређује воља човјечја, него који постају по одређеним закокима, расту, развијају се, старе и умиру.**) По Дарвиновој теорији не мијењају се, не развијају се и не живе само поједина индивидуа, него и саме врсте и родови према врстама имају свој живот мијењајући се и развијајући се полагано. Што су родови животиња и биља, то су племена народна, што су врсте животиња и биља, то су поједини језици, што су варијетети и расе у животиња, то су у језика поједини дијалекти и т. д. Овако примјењује Шлајхер Дарвиново учење на језике. Ми смо казали, да Дарвин учи, да се не само поједина индивидуа мијењају, развијају, живе, него и саме врсте и родови да имају свој полагани развитак, живот. Ово се још боље може видјети на језицима, којих развитак можемо пратити кроз стотине година. Тако ми можемо свој језик српски видјети како се развијао све од оне годипе како се почеше биљежити словима догађаји из живо-

*) вид. Физологија гласа и гласови српскога језика од Стојана Новаковића стр. 4.

**) вид. Die darwinische Theorie und die Sprachwjssenchaft v. Aug. Schleicher стр. 7. Ову је књижицу превео на српски Ст. Новаковић у „Матици“ од г. 1869. —

та нашега. Та је година 1189. Од те године до данас види се јасно како се језик кроз вијекове мијењао и развијао. Други народи, који су још прије почели биљежити догађаје из својега живота, они ће још више и веће промјене и развијања видјети на своме језику. Мени се чини да је у десцедентној теорији једна од најглавнијих тачака промјенљивост врста. То је главна тачка, око које се и данас окрећу распре научничке. Још и дан данас различно се схваћа шта је то врста? Линеј, Кивије, Агасиц говорили су а и данас још и други говоре да су врсте непромјенљиве. Напротив Дарвин*) учи да се врсте мијењају, развијају и живе као и појединa индивидуа. И ово је главна тачка десцендентне теорије. Ми се у ово питање не можемо даље упуштати, а није нам ни потребно јер на језицима, који одговарају врстама животињским и биљским, видимо ми без сваке сумње да се вијековима мијењају и развијају. По што су врсте животињске промјенљиве, то се о врсти потпуна дефиниција не може ни казати. То исто вриједи и за језике. И језици су промјенљиви, за то се и не може потпуна дефиниција казати о језику. Сам Шлајхер каже да још ни један лингвиста није довољно дефиновао шта је језик, а шта је дијалекат. Што једне лингвисте држе да је језик, то друге држе да је дијалекат. По томе држимо да не ће имати право г. Др. Костић што криви Ђуру Даничића у својој

*) умрьо. 7. априла ове године.

„Основи лепоте у свету“*) позивајући га, „да се врати чистој науци.“ Ђура Даничић је 1857 године друкчије мислио о хрватском језику, а друкчије данас мисли. У „Гласнику“ IX од год. 1857 написао је Ђура Даничић „раслике између језика српскога и хрватског.“ У овој расправи обиљежио је он обиљежја хрватскога језика сматрајући га дакле различним од српскога. Године 1874 у својој „Диоби словенских језика“ измијенио је Ђура Даничић своје мишљење о хрватском језику и вели да су између српскога и хрватскога језика „разлике врло мале и незнатне“, да се Срби и Хрвати „немају чим разликовати,“ да говоре истијем језику. Против овога мишљења говори Миклошић у својој упоредној граматици овако: Hier möge noch bemerkt werden, dass mir serbisch und chorwatisch als zvei Sprachen gelten, und dass ich den Ausdruck jezik srpski ili hrvatski für falsch halte**). Ја мислим ипак поред овога мишљења Миклошића да Ђури Даничићу „није могао бити разлог једино политички и то књижевно политички***), него да су га у овоме водили и разлози научни особито кад узмемо на око оно што смо мало час казали да се не да тачно одредити шта је језик, а шта је дијалекат. Ми смо напријед видјели да је сам Шлајхер казао да једне

*) вид. Српски Летопис књ. 124. стр. 23.

**) вид. Vergleichende Gramatik der slav. Sprachen. Erster Band, стр. 392. најновије издање. —

***) вид Српски летопис. књ. 124 стр. 22,

лингвисте мисле о једном језику да је јез
докле друге мисле о истом језику да је ди
лекат. Што г. Л. Костић каже; „Сваки пр
ви родољуб, или Србин или Хрват, а још
пре ако је књижевник, а понај и најпре ис-
питивач језика мора с болом и стидом гле-
дати на неприродну поцепаност у књижевно-
сти једног истог језика, која је народу на
срамоту и поругу, а непријатељима му на
радост и подсмех,“ на то ћемо одговорити
ријечима Ђуре Даничића да нам ту невољу
ваља јуначки сносити докле ју не укинемо,
а која се не укида никаквим расправама, него
великим, историјским делима. Узгред овдје
напомињемо да се г. Л. Костић огријешио о
своју основну мисао, укрштај кад каже: „кад
би тај најсакитији од свих дуализама смат-
рали са гледишта нашега начела, онда би
морали казати, да је то са свим несмислен
укрштај; ништа се само са собом не може у-
крстити као што и у органском животу, спа-
ривање врло сродних врста или остане са
свим јалово, (или рађа богаље, те за то и
сваки таки покушај у људи изазива гнуша-
ње и поругу у гледалаца. „Ако узмемо овдје
„врло сродне врсте“ то што су и расе, као
што држим да друго што и не мисли г.
Л. Костић онда је позната ствар, да укрштај
раса врло благодатне пошљедице донаша, а
не богаље. Неукрштавањем долази се до де-
генерације. Ја мислим овдје је невоља та што
нијесмо кадри да оно што је укрштајем по-
стало да одржимо у својој новој, свјежој чи-

стоћи, те се раса ова, која је укрштајем постала, опет натраг повлачи у своје првобитне расе српско и хрватско. Да се пак каква раса, која је од двије расе укрштајем постала, одржи као културна раса ту, треба велике вјештине и доста времена да прође. За овај наш случај вала имати стрпљења а вјештина у виду великих историјских дјела извешће благодатно спојење, које се не ће моћи више раздвајати и повлачити у своје првобртне видове.

Показавши овијем своје мишљење о језику прелазимо к ствари. Језик српски дијелимо ми на три главна дијалекта. Прво на коренити хрватски или тако звани чакавски дијалекат, којим говоре Хрвати на гдјекојим обалама и на свијем острвима јадранскога мора осим онијех око Дубровника, и у жупанији шопроњској, Мошоњској и жељезној.*) Друго на српски дијалекат, који се опет дијели на три говора: јужни, источни и западни, и треће на старо-српски дијалекат, који се говори у Албанији и Мађедонији све до ријеке Струме.**) Овај пошљедњи дијалекат

*) вид. Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonskoj, и Železnoj na Ugrih skupio Fran Kurelac. Zagreb 1871. — У петнаестом шеснаестом вијеку и стари дубровачки писци писали су хрватским диялектом, а не западним као што стоји у „Летопису“ Матице Српске у књ. 125 стр. 18. — Вук Кар. код ријечи Кастела у свом рјечнику сноминье осам села између Сплета и Трогира и ньихов говор. Вук каже да доста добро говоре српски, али по ономе што велк да говоре јазик, пријати рекао бих ја да су хрвати.

**) вид. Старо-Срби написао Димитрије Алексијевић из Раосока у околини Дибре. Београд. 1878. Којој словенској грани припадају Словени у Албанији и Македонији написао Деслот Бапочић из Македоније Београд 1878. —

српски прибрајају њеки Бугарима. Тако I
дмани прибраја га бугарском језику, прем
вели да се примиче више српскоме. Ѣ се и
говара као е, мјесто ъ често се чује а, а т и
д мекшају се у ћ и ђ као у српском и у
право по чисто српском закону*). Бује и Лежан прибрајају мађедонске старе Србе Бугарима, а исто тако и Константин Јос. Јиречек у својој знаменитој књизи, која се зове Geschichte der Bulgaren. Prag 1876. прибраја Мађедонске Србе, Мијаке и Брзјаке Бугарима**). Ми пак имајући пред собом двије књижице, које су написали два човјека из Мађедонских крајева Димитрије Алексијевић из Раосока у околини Дибре и Деспот Баџовић из Мађедоније, у којима су нам обичаје и језик мађедонских Срба обиљежили, и стојећи на истој основи, на којој Ђура Даничић стоји са чакавским или хрватским дијалектом, без сваке сумње прибрајамо мађедонске Србе Србима. И као што каже Ђура Даничић да су разлике чакавскога дијалекта од српскога врло мале и незнатне, тако исто и ми смо слободни казати на основу изложенога нам језик у књижицама Алексијевића и Баџовића да су разлике између мађедонскога дијалекта и српскога мале и да мађедонски Срби прије припадају Србима него Бугарима. Уз ово подупире нас још прошлост и обичаји њихови, који су истоветни са Српскима и што је још најви-

*) вид. „Вила“ од г. 1867. стр. 538. —

**) вид. Geschichte der Bulgaren. стр. 575.

ше што и данас сви мађедонски Срби који имају свијести, диче се и поносе именом старо-ро-српским*.)

Осим овијех мађедонских Срба Срби говоре јужним, источним и западним говором. Западним говором говори се у Далмацији на сјеверу од Неретве, католици у Босни и сјеверној Херцеговини, у једном дијелу Хрватске, у Славонији и Буњевици у Бачкој**)

---

*) вид. Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и Македонији од Баповића стр. 46: „Ми сами Македонци, као што већ рекох, не зовемо се Бугарима, него сви они међу нама који имамо свести, или који се управо из Бугарске нисмо доселили, или се нисмо дали заразити бугарском пропагандом, зовемо се Старо-Срби.“ — О овој ствари такође вид. писмо од год. 1878, што је изишло у руском листу „Новое врѣмя“ од А. А. Мајкова који повлачи границу српску још даље него што је ми држимо данас да је на сјеверо-истоку по народности у истини донде: „Срби представљају себи према Бугарској своју пограничну линију, која иде од Видина на Берковац, Софију и Серез рачунајући ту и поменуте градове.“ — „Цио простор што лежи у опису наведених мјеста чисто је српско стародавно насељено добро, на њему се и сада чује већом страном српска ријеч, на њему се и сада држи обичај „славе,“ што нема у Бугара.“ — „Славе, задужбине, пјесме, предања, споменици, ј е з и к, обичаји — све су то тако живи и јаки разлови, да се не могу превидјети, јер улазе у живац и суштину народа српскога.“ —

Овдје је мјесто да споменемо у колико се обавијестио Вук још г. 1836 о српском језику у Мађедонији:

„Управо се још не зна докле Срба има у Арнаутској и у Мађедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној Гори) разговарао с разнијем људи из Дибре, који су ми казивали да онамо има много „Српскијех“ села, по којима се говори Српски онако као и они што су говорили, т. ј. између Српскога и Бугарскога, али опет ближе к Српскоме него к правоме Бугарскоме.“ (вид Ковчежић од В Караџића Беч. стр. 10. Штета што Вук није и ове називе обишао, за којима је једнако тежио и желио да их обиђе, али је ту жељу одмах са собом на они свијет, као што је сам говорио у „Ковчежићу“ да ће је однијети на они свијет.

** „Народ бошњевачки живи ли у Бачкој жупанији, и то највише у варошиј Суботици, која им је највећа оштина. Поред ових живе и варош Сомбор, и села: Бајмак, Немет-Милетић, Чоноља, Бикић, Сент-Иван, Алмаш, Кајмар, и нешто их има у Бачи. Ови су већ свој тип и народност напустили и сваки се

Јужним говором говори се у Црној Го
Боци которској, сјеверној Албанији, у А
бровнику и околици у Херцеговини, Бос
Хрватској, у једном дијелу Славоније. Источним говором говори се у Сријему, Бачкој, Банату и горе по гдје гдје у Мађарској, у данашњој сјеверној и источној Србији, у Старој Србији око поља Косова, међу Брзјацима око језера Охрида и близу Битоља, у Албанији око Драча*.)

Што се тиче источнога „говора он се дијели на два нижа говора: сријемски и ресавски. Сријемски говор говори се у Сријему, Бачкој, Банату и дуж Дунава до С. Андрије и у сјеверној данашњој краљевини Србије. Ресавским се говором говори у данашњој краљевини Србије и то у кнежевачком округу, алексиначком округу, ћупријском округу, јакодинском округу, црноријечком округу, у Старој Србији око поља Косова, међу Брзјацима око језера Охрида и близу Битоља око Црне Ријеке, која утјече у Вардар, и у Албанији око Драча.

радије издаје за Мађара него за Буњевца. Осим споменутих места има их по нешто у Вашкуту, Чаптавиру и у Шандору, а има их још по пустарама и салашима, као: око Наћфена, на Верушићу; Келебији, Чекерији и Таванкуту. Живе још и на пустари, која се у најновије време претворила у општину у тако звану Матејевић. Ову пустарску општину сачињава искључиво једна одлична фамилија буњевачка, и то: Пијуковићи и броји преко 600 душа". вид. Летопис, књига 128. стр. 104. —

*) вид. Катру Лежанову. — Јиречек у својој бугарској историји не говори ништа о овим чистим Србима око охридскога језера, а на Лежановој карти од Превбе дуж охридскога језера и на сјеверу од охридског језера чисти су Срби као и на пољу Косову. То исто веле и Алексијевић и Бацовић. Јеречек спомиње Брзјаке у Превби. —

Разлике појединих дијалеката постају као и у животињском и биљском свијету прилагођивањем и наслијеђем. Прилагођивање је узрок разликама а наслијеђе је узрок основним заједничким карактерима. Разлике постају и укрштајем н. п. сријемски је дијалекат постао укрштајем ресавскога или косопољскога дијалекта са западним. Разлике постају и што се њеки облици прилагођивањем у њеким крајевима шире а други с њима у борби пропадају. Ти исти облици, који су се овдје прилагођивањем одржали и с којима су други у борби пропали, на другом простору пропадају сами у борби и т. д. Овијем начином гледаћемо да истакнемо обиљежја ресавскога или косопољскога дијалекта.

*
* *

Главно обиљежје ресавскога дијалекта јесте да свугдје, гдје год долази старо словенско ѣ, ту у ресавском конзеквентно долази е н. п. неси ми даль mon. serb. стр. 207 (писано у Приштини г. 1387.); и несу се забаштинили mon. ser; неси ми даль mon. serb. стр. 353 (г. 1428.); где стане Дубровчанинь mon. serb. 353. (год. 1428.); видевь писание великаго господина mon. serb. стр. 207. (год. 1387); тако и несмо ваши пријателје mon. serb. стр. 517. (год. 1473.); да имь неје досада и забава mon. serb. стр. 551. (год. 1517); Ал' ја нигде поискао несам. вук. III. 174; Где ју јарац растерује стадо. вук III. 176. (са поља Косова); Ко не може таке муке трпет' вук. III. 177 (са поља Косова);

Што толике нигде биле несу. вук. III. 190. (са поља Косова.); Кад видеше Сијењска господа. вук. III. 191. (са поља Косова.); Још се шњиме изљубили несу. вук. III. 191. Из овога се види да од вајкада у ресавском дијалекту конзеквентно долази е, гдје је ст. слов. ѣ, докле у Сријемском дијалекту, који се помијешао са западним на свијем овијем мјестима долази и.

* *
*

У старом словенском језику трећа врста номиналне деклинације има три раздјела, који су основани на законима гласовним н. п.

	1 раздио:	II. раздио:	III. раздио:
ном. једн.	рꙑба	воліа	змиіа
дат. једн.	рꙑбѣ	воли	змии.

У српском језику изашао је из борбе други раздио, а остали су раздјели пропали, као што се види из другога падежа једнине: рибе не одговара рꙑбꙑ, него волѭ, тако и ном. ак. и вок. множине рибе не одговара рꙑбꙑ, него волјѧ, дат. једине риби не одговара рꙑбѣ, него воли. У ресавском пак или косовопољском дујалекту дат. једине одржао се по првом раздјелу, а други и трећи раздио пропао је у борби са првијем н. п.

са поља Косова:

Сви тридесет к земље погледаше*), Вук. III. 174

*) У III. књизи српских народних пјесама добио је Вук три пјесме „Женидба Ива Сењанина“, „Млади Марјан и арнаут Осман“ и „Мајстор Манојло“ III. 322. са поља Косова од Анђелка Вуковића. Из овијех пјесама су примјери горе наведени са поља Косова.

Нек сад са мном ка Удбине пође. Вук. III. 175
Да ће шњиме ка Удбине поћи. Вук. „ 176
Баш науми право ка Удбине. Вук. „ 176
Где му Комнен оде ка Удбине. Вук. „ 176
Он говори Сијењанин Иве. Вук. „ 178
Божу помоћ називао Јеле. Вук. „ 179
Те говори крчмарице Јеле, Вук. „ 180
Па се Хајке тврдо зафалио, Вук. „ 182
Њега гледа пушке огањ дава Вук. „ 185
Њега гледа пушке огањ даде. Вук. „ 186
Те је шаље у Сијење Иве, Вук. „ 211
Па говори Сијењанин-Иве. Вук. „ 213
А долазе многе давуџије
У Будиму паше на дивана Вук. „ 323
Да доведе паше на дивана. Вук. „ 324
Ја л' живога паше, да доведе. Вук. „ 324
Па одлази паше на дивана Вук. „ 324
Узе куме кумче из наруча Вук. „ 325
Па пођоше ка бијеле цркве Вук. „ 325
Обојице пољубио руке. Вук. „ 326
Хоћу цркве да саломим врата. Вук. „ 327

Из кнежевачког округа.

Стојан Раде говорио. Србија од М. Ђ. Милићевића стр. 858.

А Јеле се врло сажалело. Србија 861.
Отишли су Јеле на дворове. Србија 861.
Ситна књига земље говорила. Србија 862.
Током текла те мајке казала. Србија 863.

Из алексиначког округа:

Даје своје сестре. Србија.

Из ћупријскога округа:

Купио своје жене мараму, а снахе пишта, па готова свађа. Србија стр. 1139.

Из јагодинскога округа:

Ласно ти је пјану запевати
и жалосној мајци закукати
Миле сеје за братом рођеним. Србија 217
Дао је белег девојке. Срб. 223.

Из црноријечкога округа:

Татарин вели Калине, Срб. 924.
Свекрва Јане говори. Срб. 928.
Јане се снажалело. Срб. 928:
Ите, ите младе Станиславе. 928.
Па одоше младе Станиславе. Срб. 926.

Из ова два пошљедња примјера види се да и придјеви имају трећи падеж једнине по овом раздјелу треће врсте поминалне деклинације (као: младе), који је у свијем осталим крајевиме српским уступио трећем падежу сложене деклинације, који гласи: младој.

Као што се на пољу Косову и Ресави датив треће врсте првога раздјела одржао, тако се исто одржао у тијем крајевима и локал једнине по трећој врсти првога раздјела н. п. А писа се сија милость новеленјемь господина влька у граду у Приштине mon serb. 207 (год. 1387.)

са поља Косова:

У Удбине града бијелога. Вук. III. 174

Кад су били горе у планине. Вук. III. 176
Па разгледа опет по дружине. Вук. „ 177
Да уводим по Удбине беле*). Вук. „ 170
Те не бидну у Удбине беле. Вук. „ 179
Но се десе негде на крајине. Вук. „ 179
Па по среде узе џефердана. Вук. „ 179
Сакриј мене данас у Удбине. Вук. „ 180
Отвори ми на авлије врата Вук. „ 182
Те притеже на алче колане. Вук. „ 186
Те он закла фрцу Ибрахима.
Да с' не мучи у зелене траве. Вук. „ 187
Како сваком у битке јунаку. Вук. „ 187
Тешка журба на воде студене Вук. „ 187
На воде је тридест Удбињана. Вук. „ 188
У планине на воде студене. Вук. „ 192
Меће очи по дружине редом. Вук. „ 215
Он довати пушку по сриједе Вук. „ 323

Из кнежевачког округа:

На ливаде зелено орашје. Срб. 182.
По прилике писар ће да буде. Срб. 863.

Из алексиначког округа:

Ђак је у школе; видео сам га на ливаде. Срб.

Из ћупријскога округа:

Развијај се, ружо, у градине
Да развијем барјак у планине. Срб. 1139.

---

*) Као што смо казали за датив, тако ево и локал номиналне деклинације долази и код придјева.

Из јагодинског округа:

Ударио га по главе; седео до по ноћи у механе; био по вас дан на њиве. Срб.

И Бранко је Радичевић употребљавао оваке облике кад му је требало да му слични крајњи слогови буду на свршетку стихова н. п.

Пробуди се, избави се страве,
Фала Боже те није на јаве.*) стр. 62.

Ал и зима оде љута
Смеју с' доли и планине,
А наш путник јоште лута
Тамо амо по туђине. стр. 31.

Јао мѐне, и до сада
Шета ја по горе,
Али не чу још никада
Да славуји зборе. стр. 25.

Боже мили да л' веће милине,
Да ли има што на свету слађе
Нег са пушком одат по планине,
Па уморан сести у захлађе. стр. 93.

* * *

У старом словенском језику прва и друга врста има три раздјела, која су основана на законима гласовним н. п.

*) Тако има Бранко и с дативом примјера у својем „Путу"
Ја и виде де право ка Саве
Удесили дугоуве главе. стр. 124. (издање Фуксово год. 1867.)
Па доватим Пегу за вођице,
И долетим доле ка земљице. стр. 105.

стоћи, те се раса ова, која је укрштајем постала, опет натраг повлачи у своје првобитне расе српско и хрватско. Да се пак каква раса, која је од двије расе укрштајем постала, одржи као културна раса ту, треба велике вјештине и доста времена да прође. За овај наш случај вала имати стрпљења а вјештина у виду великих историјских дјела извешће благодатно спојење, које се не ће моћи више раздвајати и повлачити у своје првобртне видове.

Показавши овијем своје мишљење о језику прелазимо к ствари. Језик српски дијелимо ми на три главна дијалекта. Прво на коренити хрватски или тако звани чакавски дијалекат, којим говоре Хрвати на гдјекојим обалама и на свијем острвима јадранскога мора осим онијех око Дубровника, и у жупанији шопроњској, Мошоњској и желјезној.*) Друго на српски дијалекат, који се опет дијели на три говора: јужни, источни и западни, и треће на старо-српски дијалекат, који се говори у Албанији и Мађедонији све до ријеке Струме.**) Овај пошљедњи дијалекат

*) вид. Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonskoj, и Železnoj na Ugrih skupio Fran Kurelac. Zagreb 1871. — У петнаестом шеснаестом вијеку и стари дубровачки писци писали су хрватским диалектом, а не западним као што стоји у „Летопису“ Матице Српске у књ. 125 стр. 18. — Вук Кар. код ријечи Кастела у свом рјечнику сноминье осам села између Сплета и Трогира и њихов говор. Вук каже да доста добро говоре српски, али по ономе што вели да говоре јазик, пријати рекао бих ја да су хрвати.

**) вид. Старо-Срби написао Димитрије Алексијевић из Раосока у околини Дибре. Београд. 1878. Којој словенској грани припадају Словени у Албанији и Македонији написао Деслот Баповић из Македоније Београд 1878. —

српски прибрајају њеки Бугарима. Тако I
дмани прибраја га бугарском језику, прем
вели да се примиче више српскоме, ѣ се и
говара као е, мјесто ъ често се чује а, а т и
д мекшају се у ћ и ђ као у српском и у
право по чисто српском закону*). Бује и Лежан прибрајају мађедонске старе Србе Бугарима, а исто тако и Константин Јос. Јиречек у својој знаменитој књизи, која се зове Geschichte der Bulgaren. Prag 1876. прибраја Мађедонске Србе, Мијаке и Брзјаке Бугарима**). Ми пак имајући пред собом двије књижице, које су написали два човјека из Мађедонских крајева Димитрије Алексијевић из Раосока у околини Дибре и Деспот Бацовић из Мађедоније, у којима су нам обичаје и језик мађедонских Срба обиљежили, и стојећи на истој основи, на којој Ђура Даничић стоји са чакавским или хрватским дијалектом, без сваке сумње прибрајамо мађедонске Србе Србима. И као што каже Ђура Даничић да су разлике чакавскога дијалекта од српскога врло мале и незнатне, тако исто и ми смо слободни казати на основу изложенога нам језик у књижицама Алексијевића и Бацовића да су разлике између мађедонскога дијалекта и српскога мале и да мађедонски Срби прије припадају Србима него Бугарима. Уз ово подупире нас још прошлост и обичаји њихови, који су истоветни са Српскима и што је још најви-

*) вид. „Вила“ од г. 1867. стр. 538. —

**) вид. Geschichte der Bulgaren. стр. 575.

ше што и данас сви мађедонски Срби који имају свијести, диче се и поносе именом старо-ро-српским*.)

Осим овијех мађедонских Срба Срби говоре јужним, источним и западним говором. Западним говором говори се у Далмацији на сјеверу од Неретве, католици у Босни и сјеверној Херцеговини, у једном дијелу Хрватске, у Славонији и Буњевици у Бачкој**)

*) вид. Којој словенској грани припадају Словени у горњој Албанији и Македонији од Баговића стр. 46: „Ми сами Македонци, као што већ рекох, не зовемо се Бугарима, него сви они међу нама који имамо свести, или који се управо из Бугарске нисмо доселили, или се нисмо дали заразити бугарском пропагандом, зовемо се Старо-Срби.“ — О овој ствари такође вид. писмо од год. 1878, што је изишло у руском листу „Новое врѣмя“ од А. А. Мајкова који повлачи границу српску још даље него што је ми држимо данас да је на сјеверо-истоку по народности у истини донде; „Срби представвљају себи према Бугарској своју пограничну линију, која иде од Видина на Берковац, Софију и Серез рачунајући ту и поменуте градове.“ — „Цио простор што лежи у опсегу наведених мјеста чисто је српско стародавно нашљедно добро. на њему се и сада чује већом страном српска ријеч, на њему се и сада држи обичај „славе,“ што нема у Бугара.“ — „Славе, задужбине, пјесме, предања, споменици, ј е з и к, обичаји — све су то тако живи и јаки разлози, да се не могу превидјети, јер засијецају у живац и суштину народа српскога.“ —

Овдје је мјесто да споменемо у колико се обавијестио Вук још г. 1836 о српском језику у Мађедонији:

„Управо се још не зна докле Срба има у Арнаутској и у Мађедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној Гори) разговарао с двојицом људи из Дибре, који су ми казивали да онамо има много „С р п с к и ј е х“ села, по којима се говори Српски онако као и они што су говорили, т. ј. између Српскога и Бугарскога, али опет ближе к Српскоме него к правоме Бугарскоме.“ (вид Ковчежић од В. Караџића Беч. стр. 1). Штета што Вук није и ове крајеве обишао, за којима је једнако тежио и желио да их обиђе, али је ту жељу однио са собом на они свијет, као што је сам прорекао у „Ковчежићу“ да ће је однијети на они свијет.

**) „Народ буњевачки живи ли у Бачкој жупанији, и то највише у вароши Суботици, која им је највећа општина. После исте долази варош Сомбор, и села: Бајмак, Немеш-Милетићи, Чонопља, Бикић, Сент-Иван, Алмаш, Каћмар, и нешто их има у Бији, по исти су већ свој тип и народност напустили и сваки се

Јужним говором говори се у Црној Го
Боци которској, сјеверној Албанији, у Д
бровнику и околици у Херцеговини, Босн
Хрватској, у једном дијелу Славоније. Источним говором говори се у Сријему, Бачкој, Банату и горе по гдје гдје у Мађарској, у данашњој сјеверној и источној Србији, у Старој Србији око поља Косова, међу Брзјацима око језера Охрида и близу Битоља, у Албанији око Драча*.)

Што се тиче источнога „говора он се дијели на два нижа говора: сријемски и ресавски. Сријемски говор говори се у Сријему, Бачкој, Банату и дуж Дунава до С. Андрије и у сјеверној данашњој краљевини Србије. Ресавским се говором говори у данашњој краљевини Србије и то у кнежевачком округу, алексиначком округу, ћупријском округу, јакодинском округу, црноријечком округу, у Старој Србији око поља Косова, међу Брзјацима око језера Охрида и близу Битоља око Црне Ријеке, која утјече у Вардар, и у Албанији око Драча.

радије издаје за Мађара него за Буњевца. Осим споменутих места има их по нешто у Вашкуту, Чаптавиру и у Шандору, а има их још по пустарама и салашима, као: око Нађфена, на Верушићу; Келебији, Чекерији и Таванкуту. Живе још и на пустари, која се у најновије време претворила у општину у тако звану Матејевић. Ову пустарску општину сачињава искључиво једна одлична фамилија буњевачка, и то: Пијуковићи и броји преко 600 душа". вид. Летопис, књига 128. стр. 104. —

*) вид. Катру Лежанову. — Јиречек у својој бугарској историји не говори ништа о овим чистим Србима око охридскога језера, а на Лежановој карти од Презбе дуж охридскога језера и на сјеверу од охридског језера чисти су Срби као и на пољу Косову. То исто веле и Алексијевић и Баковић. Јеречек спомиње Брзјаке у Презби. —

Разлике појединих дијалеката постају као и у животињском и биљском свијету прилагођивањем и наслијеђем. Прилагођивање је узрок разликама а наслијеђе је узрок основним заједничким карактерима. Разлике постају и укрштајем н. п. сријемски је дијалекат постао укрштајем ресавскога или косопољскога дијалекта са западним. Разлике постају и што се њеки облици прилагођивањем у њеким крајевима шире а други с њима у борби пропадају. Ти исти облици, који су се овдје прилагођивањем одржали и с којима су други у борби пропали, на другом простору пропадају сами у борби и т. д. Овијем начином гледаћемо да истакнемо обиљежја ресавскога или косопољскога дијалекта.

*
* *

Главно обиљежје ресавскога дијалекта јесте да свугдје, гдје год долази старо словенско ѣ, ту у ресавском конзеквентно долази е н. п. несѝ ми даль mon. serb. стр. 207 (писано у Приштини г. 1387.); и несѵ се забаштинили mon. ser; неси ми даль mon. serb. стр. 353 (г. 1428.); где стане Дубровчанинь mon. serb. 353. (год. 1428.); видевь писание великаго господина mon. serb. стр. 207. (год. 1387); тако и несмо ваши пријатеље mon. serb. стр. 517. (год. 1473.); да имь неје досада и забава mon. serb. стр. 551. (год. 1517); Ал' ја нигде поискао несам. вук. III. 174; Где ју јарац растерује стадо. вук III. 176. (са поља Косова); Ко не може таке муке трпет' вук. III. 177 (са поља Косова);

Што толике нигде биле несу. вук. III. 190. (са поља Косова.); Кад видеше Сијењска господа. вук. III. 191. (са поља Косова.); Још се шњиме изљубили несу. вук. III. 191. Из овога се види да од вајкада у ресавском дијалекту конзеквентно долази е, гдје је ст. слов. ѣ, докле у Сријемском дијалекту, који се помијешао са западним на свијем овијем мјестима долази и.

* * *

У старом словенском језику трећа врста номиналне деклинације има три раздјела, који су основани на законима гласовним н. п.

	1 раздио:	II. раздио:	III. раздио:
ном. једн.	рꙑба	воліа	змиіа
дат. једн.	рꙑбѣ	воли	змии.

У српском језику изашао је из борбе други раздио, а остали су раздјели пропали, као што се види из другога падежа једнине: рибе не одговара рꙑбꙑ, него волѧ, тако и ном. ак. и вок. множине рибе не одговара рꙑбꙑ, него волјѧ, дат. једине риби не одговара рꙑбѣ, него воли. У ресавском пак или косовопољском дујалекту дат. једине одржао се по првом раздјелу, а други и трећи раздио пропао је у борби са првијем н. п.

са поља Косова:

Сви тридесет к земље погледаше*), Вук. III. 174

*) У III. књизи српских народних пјесама добио је Вук три пјесме „Женидба Ива Сењанина“, „Млади Марјан и арнаут Осман“ и „Мајстор Манојло“ III. 322. са поља Косова од Анђелка Вуковића. Из овијех пјесама су примјери горе наведени са поља Косова.

Нек сад са мном ка Удбине пође. Вук. III. 175
Да ће шњиме ка Удбине поћи. Вук. „ 176
Баш науми право ка Удбине. Вук. „ 176
Где му Комнен оде ка Удбине. Вук. „ 176
Он говори Сијењанин Иве. Вук. „ 178
Божу помоћ називао Јеле. Вук. „ 179
Те говори крчмарице Јеле, Вук. „ 180
Па се Хајке тврдо зафалио, Вук. „ 182
Њега гледа пушке огањ дава Вук. „ 185
Њега гледа пушке огањ даде. Вук. „ 186
Те је шаље у Сијење Иве, Вук. „ 211
Па говори Сијењанин-Иве. Вук. „ 213
А долазе многе давуџије
У Будиму паше на дивана Вук. „ 323
Да доведе паше на дивана. Вук. „ 324
Ја л' живога паше, да доведе. Вук. „ 324
Па одлази паше на дивана Вук. „ 324
Узе куме кумче из наруча Вук. „ 325
Па пођоше ка бијеле цркве Вук. „ 325
Обојице пољубио руке. Вук. „ 326
Хоћу цркве да саломим врата. Вук. „ 327

Из кнежевачког округа.

Стојан Раде говорио. Србија од М. Ђ. Милићевића стр. 858.

А Јеле се врло сажалело. Србија 861.
Отишли су Јеле на дворове. Србија 861.
Ситна књига земље говорила. Србија 862.
Теком текла те мајке казала. Србија 863.

Из алексиначког округа:

Даје своје сестре. Србија.

Из ћупријскога округа:

Купио своје жене мараму, а снахе пишта, па готова свађа. Србија стр. 1139.

Из јагодинскога округа:

Ласно ти је пјану запевати
и жалосној мајци закукати
Миле сеје за братом рођеним. Србија 217
Дао је белег девојке. Срб. 223.

Из црноријечкога округа:

Татарин вели Калине, Срб. 924.
Свекрва Јане говори. Срб. 928.
Јане се снажалело. Срб. 928:
Ите, ите младе Станиславе. 928.
Па одоше младе Станиславе. Срб. 926.

Из ова два пошљедња примјера види се да и придјеви имају трећи падеж једнине по овом раздјелу треће врсте поминалне деклинације (као: младе), који је у свијем осталим крајевиме српским уступио трећем падежу сложене деклинације, који гласи: младој.

Као што се на пољу Косову и Ресави датив треће врсте првога раздјела одржао, тако се исто одржао у тијем крајевима и локал једнине по трећој врсти првога раздјела н. п. А писа се сија милость новеленјемь господина влька у граду у Приштине mon serb. 207 (год. 1387.)

са поља Косова:

У Удбине града бијелога. Вук. III. 174

Кад су били горе у планине. Вук. III. 176
Па разгледа опет по дружине. Вук. „ 177
Да уводим по Удбине беле*). Вук. „ 170
Те не бидну у Удбине беле. Вук. „ 179
Но се десе негде на крајине. Вук. „ 179
Па по среде узе џефердана. Вук. „ 179
Сакриј мене данас у Удбине. Вук. „ 180
Отвори ми на авлије врата Вук. „ 182
Те притеже на алче колане. Вук. „ 186
Те он закла фрцу Ибрахима.
Да с' не мучи у зелене траве. Вук. „ 187
Како сваком у битке јунаку. Вук. „ 187
Тешка журба на воде студене Вук. „ 187
На воде је тридест Удбињана. Вук. „ 188
У планине на воде студене. Вук. „ 192
Меће очи по дружине редом. Вук. „ 215
Он довати пушку по сриједе Вук. „ 323

Из кнежевачког округа:

На ливаде зелено орашје. Срб. 182.
По прилике писар ће да буде. Срб. 863.

Из алексиначког округа:

Ђак је у школе; видео сам га на ливаде. Срб.

Из ћупријскога округа:

Развијај се, ружо, у градине
Да развијем барјак у планине. Срб. 1139.

---

*) Као што смо казали за датив, тако ево и локал номиналне деклинације долази и код придјева.

Из јагодинског округа:

Ударио га по главе; седео до по ноћи у механе; био по вас дан на ньиве. Срб.

И Бранко је Радичевић употребљавао оваке облике кад му је требало да му слични крајњи слогови буду на свршетку стихова н. п.

Пробуди се, избави се страве,
Фала Боже те није на јаве.*) стр. 62.

Ал и зима оде љута
Смеју с' доли и планине,
А наш путник јоште лута
Тамо амо по туђине. стр. 31.

Јао мѐне, и до сада
Шета ја по горе,
Али не чу још никада
Да славуји зборе. стр. 25.

Боже мили да л' веће милине,
Да ли има што на свету слађе
Нег са пушком одат по планине,
Па уморан сести у захлађе. стр. 93.

* *
*

У старом словенском језику прва и друга врста има три раздјела, која су основана на законима гласовним н. п.

*) Тако има Бранко и с дативом примјера у својем „Путу“
Ја и виде де право ка Саве
Удесили дугоуве главе. стр. 124. (издање Фуксово год 1867.)
Па доватим Пегу за вођице,
И долетим доле ка земльице. стр. 105.

I. врста.

	1. раздио:	2. раздио:	3. раздио:
ном јед.	рабъ	конь	край
инстр. јед.	рабомь	конјемь	крајемь

II. врста.

ном. једн.	дѣло	поље	посъланије
инстр. једн.	дѣломь	пољемь	посъланијем.

У српском језику одржали су се сви ти раздјели у свијем крајевима само на пољу Косову и у споменутим окрузима краљевине Србије траје борба у шестом падежу једине међу раздјелима. Борба није свршена као што и у нашим крајевима није свршена борба у инструменталу и локалу плурала између старих облика сродних старим словенским и нових, као у Карловци(х) и у Карловцима, пред волови и пред воловима н. п.

са поља Косова:

испореди: Седи с друстем у зелену лугу.
Вук. III. 178.

са: Па сакрива Богом побратима.
Вук. III. 180.

Он је с Хајком Богом побратиме.
Вук. III. 182.

испореди: Па се трагем натраг повернуо.
Вук. III. 189.

са: За Хајдуком у гору не иди.
Вук. III. 187.

Из јагодинскога округа:

Идемо ми с попем, онем брегем, а овем овуда Турци. Срб. 213;

Ти матор па си пристао да се играш с дететем. Срб. 213;

С вреднем момкем. Срб. 213, Да ни хоће кмет дати човека, да не проведе прекем путем у Калиниће. Срб. 213.

Испореди: Не мути ми кљунем воду Срб. 216.

Испореди: Не треси ми крилем росу. Срб. 216.

са: Па је њега Богом братимила. Срб. 214.

***

У старом словенском и српском језику дијели се прономинална и сложена деклинација на три раздјела, која су основана на законима гласовним н. п.

Проном. деклинација.

1. раздио:	2. раздио:
ном. јед. тъ	сь
ген. јед. того	сего
дат. јед. томоу	семоу
ипст јед. тѣмь	симь
лок. јед. томь	семь

сложена деклинација.

ном. јед. добрый добри доблий, врући
ген. јед. добрајего, доброга доблјајего врућега

дат. једн. добрјујемоу, доброму доблоујемоу, врућему
инстр. јед. добрѣимь добрим доблиимь, врућим
лок. јед. добрѣјемь, добром доблиимь, врућем.

У дијалекту косовопољском у борби је инстр. једнине из прономиналне деклинације са инструменталом једнине из сложене деклинације, иначе је у свијем осталим крајевима српским продрьо сложени облик. н. п. Идемо с попем онем брегем, а овем свуда Турци. Срб. 123.

испореди: А подвикни гласом Мустафинем Вук. III. 183.

са: А подвикни гласом Мустафиним Вук. III. 182.

***

У сложеној деклинацији на пољу косову и Ресави у борби је други с првим раздјелом у другом, трећем и седмом пад. једнине. н. п.

Испореди: Па одреши алчу фрцинега. Вук. III. 189.

са: Ал девојка рода јуначкога, Вук. III. 180.

Те полази ка бијелем Сењу. Вук. III. 189.
И погледа ка бијелем Сењу. Вук. III. 213.
Ја се надам добрем беријету. Вук. III. 214.
Како свакем у битке јунаку. Вук. III. 187.
Њинем*) брату Комнен барјактару. Вук. III. 191.

---

*) Послѣедна два примјера иду у проном. деклинацију.

Из јагодинског округа:

Добрем човеку. Срб. 213. —

***

У локалу једнине продире у борби други раздио у сложеној и прономинској деклинацији на пољу Косову и Ресави. н. ц.

Из јагодинског округа

У поцепанем гуњу. Срб. 213.

са поља Косова:

Каке муке јесу на тем јарцу. Вук. III. 177.

Тожде лѣто бысть сьмрьтоносије оу Новемь Брьдоу. (Избор југословјанскыхь достопамятностій од Шафарика стр. 79.); Тожде оузеше Турьци црьковь шашькоу оу Новемь Брьдоу. Шаф. 81. —

***

На пољу Косову и Ресави прономинални инструментал једнине првога раздјела продире у сложену деклинацију. н. п. Свреднем момкем. Да ни хоће кмет дати човека да не проведе прекем путем у Каленићe. Срб. 213.

***

На пољу Косову и Ресави задржали су се акузативи множине не. ве. докле су у сријемском дијалекту пропали у борби с генитивом. Тако исто одржао се и старински датив множине ни, ви, и од глагола хотети одржало се правилно треће лице множине:

хоте и крњо те, које потпуно одговара ст. словенском облику хотѧтъ. н. п.

са поља Косова:

Нас ето не тридесет Сењана. Вук. III. 173
Црн ви живот, изела ве, змија. Вук. III. 215
Већ ни ништа чекат' није вајде. Вук. III. 215
Те те нама заденути кавгу. Вук. III. 211

из јагодинског округа:

Да ни хоће кмет дати човека, да не проведе прекем путем у Каленићe. Срб. 213. —

***

Завршујући ову своју. расправу морамо на пошљетку споменути једно мјесто у „Летопису“ књ. 125. Матице српске из врло лијепога чланка „Грчка и српска књижевност“, гдје се каже за источни дијалекат да је „сабијенији т. ј. за неколико савршеније — и — ово мора само од себе бити усвојено та пре та после за напреднији род писања т. ј. за прозу.“ Кад узмемо на око да је јужни дијалекат — као што ја мислим — постао укрштајем*) источнога и западнога дијалекта, и кад га испоредимо са ст. словенским јези-

*) Ово наше мишљење налази у толико потврде и у расправи die Umlautserscheinungen bei den Vocalen e, ê, e, in den slavischen Sprachen од В. Јагића (вид. Archiv für slavische Philologie, Sechster Band, Erstes Heft), што у њој Јагић доказује доцнији постанак јужнога говора од источнога и западнога. Најстарији споменици наши из дванаестога, тринаестога и четрнаестога вијека писани су источним и западним дијалектом а споменици јужним дијалектом долазе на видик тек концем четрнаестога и почетком петнаестога, вијека. Ово иде у прилог нашем мишљењу, које потврђују ријечи В. Јагића у споменутој расправи, које гласе овако:

ком, виднмо да је најсавршенији дијалекат српски, да је најудеснији за разумијевање другим Словенима, кад узмемо на око да је што имамо у књижевности најљепше и најваљаније њиме написано, кад узмемо на око да се њиме служи југославенска академија са Хрватском, Црна Гора, Дубровник, Далмација, Босна, Херцеговина, а тек с друге стране, учено друштво српско и Матица српска источним дијалектом; онда ми сумњамо да мора бити та прије та послије источни дијалекат усвојен за прозу. Као што смо видјели код појединих облика у језику просто борбу за живот тако и овдје код дијалеката гледамо борбу, у којој је западни дијалекат у књижевности већ пропао. Који ће пак од остала два дијалекта источни или јужни у књижевности на пошљетку побједу одржати, то ми не можемо знати, јер то зависи од разних прилика, које могу наићи у даљној будућности.

Програм српске правосл. велике гимназије карловачке $188^1/_2$.

Wenn man diesen Thatsachen gegenüber das späte Aufkommen der Formen mit je — ije in Betracht zieht und ausserdem das Ringen der letzteren mit den immer wieder hervortretenden i — Formen berücksichtigt (man kann in den Urkunden des XV. Jahrh., welche je anwenden, bald als ue bald als uje geschrieben, immer einzelne Beispiele mit i wiederfinden) wenn man überdies die geographische Ausbreitung des Jekavismus ins Auge fasst — er ist nicht nur in dem südlichen Sprachgebiete herrschend, sondern hat sich keilartig zwischen den östlichen Ekavismus und den westlichen Ikavismus hineingezwängt —, so wird man unwillkührlich zu der Vermuthung geführt, dass die Jekavische Aussprache eigentlich nicht einen von Hause aus besondern Dialekt darstellt, sondern als das Resultat der neuen Strömung, welchen sich ziemlich spät des sprachlichen Lebens bemächtigt hat, in der zweiten Hälfte des XIV. und im Laufe des XV. und XVI. Jahrh., anzusehen ist. (вид. Archiv für slav. Philol. VI. Band I Heft. стр. 87.

III.

Српски језик

у околини призренској, пећској, моравској и дибарској.

Лањске године изашла је књига с натписом „Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ (въ Призренѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ) изъ путевыхъ записокъ И. С. Ястребова. С. Петербургъ. Типографія В. С. Валашева 1886.“ У овој су књизи описани обичаји српскога народа у споменутим крајевима и сабране песме, које српски народ по тим крајевима пева. Обичаји су описани с таком тачношћу и појединостима, да боље не може бити и г. Јастребов стекао је велике заслуге код Срба својом красном књигом. Поред ових обичаја особито су важне песме, јер нам оне казују језик, којим говоре Срби у тим крајевима. Језик и обичаји то су јасна и једина обележја, којим се народ један од другога распознаје.

Језик и обичаји то су крв, то су живот народни. Па ето сад нам се отварају врата за познавање оне браће, која живе у оним крајевима, где је некад била средокраћа — центар славе и величине српске.

Заиста је грдна срамота за нас Србе, да се на те крајеве гледало скрштених руку, да се ништа није радило за познавање Срба у споменутим крајевима. Заиста је срамота за Србе, да су други мутили по тим крајевима обмањујући тамошњи народ и изнашајући га пред учен свет као Бугаре.

За то је велику заслугу, признање и захвалност стекао код нас г. Јастребов својом књигом, у којој је изнео особито вешто описане обичаје и верно сакупљене песме, у којима се огледа јасна слика српскога народа.

Ја ћу овде у овом чланку говорити о језику, какав је у песмама, што их је сабрао у својој књизи г. Јастребов.

*
* *

Схватили ми језик или као жив организам или als eine grosse zusammengesetzte Maschinerie, eine Summe von Gebrauchsweisen, die in einer bestimmten menschlichen Gemeinschaft gelten,*) свакако видимо, да је он у непрестаном развитку. Ми видимо, да се наш језик развијао од дванаестога века, од кад имамо забележених писмених споменика, па до данас. Видимо, да се скоро сваки век одликује променом облика. Тако видимо, да и данас на целом земљишту, где живи српски народ, није језик свугде једнак, него је на једном крају оваки, на другом онаки. На једном крају продиру облици оваки, на другом онаки. Назвали ми сад то продирање облика борбом за живот или аналогијом, то самој ствари не смета, јер наша је намера, да истакнемо само обележја појединих дијалеката у нашем језику.

Ми знамо, да се источни дијалекат дели на ресавски и сремски. Особине ресавскога

*) Leben und Wachsthum der Sprache von Whitney, übersetzt von Leskien стр. 165.

или косопољског дијалекта обележио сам ја још 1882. г. Материјал за овај посао нашао сам ја у песмама „Женидба Ива Сењанина“. „Млади Маријан“ и „Мајстор Манојло“. Све три ове песме штампане су у III. књизи српских народних песама од Вука, који их је добио са поља Косова од Анђелка Вуковића.

Кад ове песме испоредимо са песмама, које је Јастребов скупио по Косову, онда видимо, да се Јастребова песме не слажу са споменутим Вуковим. У Јастребовим песмама је дијалекат источни, као што је и у Срему, докле је у Вуковим ресавски дијалекат. Из овога излази, да Вук или није добио оне три песме са Косова, него из Ресаве, или се Јастребов помео при бележењу оних својих песама, да су са поља Косова.

За то ми не ћемо ни узети на око песме, које је Јастребов скупио по Косову, јер немају никаквих особина, које би их раздвајале од сремскога дијалекта, него ћемо истаћи особине из песама, које је г. Јастребов скупио по Пећском, Гиланском, Призренском, Моравском, по Средском и Сириничком крају и Подгору и по Дибарском крају.

У свима овим крајевима говори се источним дијалектом и тај је дијалекат смеса од сремскога и ресавскога дијалекта. Докле се н. п. у Ресави од треће врсте номииалне деклинације мењају речи само по првом разделу у трећем падежу сингулара, то се у Пећском, Призренском, Моравском, Средском, Сириничком крају и Подгору мењају те исте речи

у истој врсти по првом и другом разделу. Н. пр. у Ресави и на Косову гласи датив у а-врсти само овако:

Те говори крчмарице Јеле. — Вук, III. 180.
Па се Хајке тврдо зафалио. — Вук, III. 182.

А у споменутим крајевима овако:

Редак паде Маргите девојке. Јастреов, 341.
Благо мајке што га њега има. — Јастребов. 385.

и овако:

Благо мајки што родила. — Јастребов, 342.
Благо сестри што се куне. — „ 343.
Благо љуби што ће љубит'. — „ 343.

Ми ћемо овде истаћи особине у свима овит крајевима, из којих ћемо видети, како изгледа српски језик у тим крајевима, а уједно ћемо видети, како расте утацај бугарскога језика, што даље идемо од Призрена на југ и на исток; али ипак излази српски језик са својим главним особинама победиоцем из борбе.

1. Пећски крај.

У а-врсти први је раздео у дат. сингулара са другим разделом у борби, н. пр.

Први раздео:

Благо мајке што га има. — Јастр. 366
Подај бабе златна бошчалука. — „ 366
Подај нане зелену кадифу. — „ 367
И своје мајке поручи. — „ 374
И моје мајке донесте. — „ 374

Није потребно да навађам примере по

другом разделу, јер њих има много више, и други овај раздео одржаће победу временом са свим над првим.

Футур сам нашао само један, који је по аналогији футура бугарскога начињен:

Он ће бидне мил куме, — 365.

Овде имам још споменути неколико компаратива с наставком ш, који се иначе с тим наставком не чују по другим крајевима:

Млеком би се омивала
Да би бељша била,
Свилом би се опасала
Да би тањша била,
Ружом би се накитила
Да б' руменша била. — 372.

Да би сваки увидео, да је овај крај са свим српски по језику, навешћу читаву једну кратку песмицу:

Момак мами девојку
На зелену јабуку.
Премами ју на чардак.
Исцапа ју ал-кафтан —
И везену кошуљу.
Стаде злато плакати,
А момак ју тешити:
„Шути, шути девојко!
Имам брата тервију,
Сашиће ти ал-кафтан.
Имам сестру везиљку,
Навешће ти кошуљу
И нанизат' твој ђердан. — 371.

2. Призренски крај.

У дативу сингулара је у а-врсти први раздео у борби са другим, н. пр.

Први раздео:

Редак паде Маргите девојке. —

И деверу ноже да позлатим
И јетрве златне шакаклуке
И зовице златне блензуке, — 341.
Благо мајке што га њега има, — 385.
Благо сестре што га однијала, — 385.
Њојне мајке воду да донесев, — 390.

Из другога раздела није потребно примере да наводим. Доста је, кад кажем, да се ови дативи по другом разделу у већем броју налазе, него по првом.

Имперфекат и други глаголски придев четврте врсте налази се по аналогији прве врсте:

Девојка му барјак носаше, — 326.
Па облачи руо не носено, — 319.

Код глагола друге врсте у место у, које одговара у старом словенском ѫ свршује се инфинитивна основа на а, н. п.

Сина лице кано ј' вруће слунце, — 390.
Сина грло кано јасан месец, — 390.
К'д ћеш ми, момо, легнати, — 342.

Футур је по аналогији футура бугарскога начињен у борби са обичним нашим футуром.

Испореди: К'д ћеш ми, момо, легнати
са: Прва рала чоом ће покријем, — 349.

У овом крају има и полувокал, као што га имају и Црногорци, н. п.

А сакова л'ка буздована, — 316.
Још нис'м јагл'к навезла, — 348.
К'д ме питаш, право ћу ти казат'.

Да је и овај крај чист српски по језику, ево за пример читава песма:

Здравче цвеће! беру ли те моме?
„Нит ме беру, нит ме остављају.
У сред горе камен становити,
На камену момче и девојче,
Прсте реже, те девојку рани,
Сузе рони па девојку пои.
На срамоту други му је узе,
Опет њега кумом учинио.
Па му збори млади младожења:
„Венчај, куме, а немој да кунеш!
„Ја не кунем, само срце куне;
Род родио, као врба грожђе,
Кућу свио као славуј гнездо!

3. Моравски крај.

У а-врсти у дативу сингулара први раздео је у борби са другим, н. п.

Први раздео:

Па отишле цркве Свете горе, — 200.
Те обрицај цркве Свете горе, — 201.
Плетејући царице ељпезен, — 208.
Стеве шарца, а Султане вранца, — 208.
Отидоше земље кауринске, — 208.
Прилетила каравлашке земље, — 180.

Поред ових облика долазе још у већем броју и облици другога раздела.

У а-врсти у локалу сингулара први је раздео у борби са другим, н. п.

Те да паднем у ладне меане, — 184.
И улегна у шарене одаје, — 204.
Он улегна у клете тамнице — 205.
Остала је доле у ливаде, — 404.

У већем број долазе облици по другом разделу.

Од личне заменице ја гласи акузатив

плур. не, а датив плурала ни. Место акуз-синг. ју говори се у свима овим крајевима гу:

Чујеш ли не Божја верна слуго, — 205.
Нама ће ни кључе оставити, — 205.
Говори гу Стеван лудо дете, — 206.

Треће лице плурала презенса свршује се на ев, ав место у или е, н. пр.

У њу појев до три светитеља, — 203.
Сви тројица ситну книгу пишев — 203.
Па га учив до три светитеља, — 203.
Они гледав ону ситну књигу, — 204.
Да те кљујев орли и гаврани, — 211.

Имперфекат и други глаголски придев постају по аналогији истих облика у првој врсти н. пр.

Девојка му барјак носаше, — 194.
Поболе се просена девојка, — 186.

У глагола друге врсте основе инфинитивне свршују се на а место на у=ст. слов. ж. н. п.

Он ми летна под небес високо, — 204.
Он ми викна т'нко гласовито, — 204.
И улегна у шарене одаје, — 204.
Т'д ми викна српски цар Стефане, — 204.
Па стукнаше алком на капију, — 206.

Од Part. praet. act. II. наставак је ја у борби са л-наставком, н. пр. испореди:

И он цару руку пољубија, — 204.
Ништа није цару беседија, — 204.
Заробија лепога Стефана,
Турија га у т'мна з'ндана, — 207.
са: Што је мени бабо оставио, 207.

Долази кад кад и футур по аналогији бугарскога футура начињен:

Цар ће иде у белу џамију, — 205.

Part. draes act. долази из других врста по аналогији треће врсте првога раздела начињен, н. пр.

Гледејући цркву Хилендарку, — 200.

Плетејући царице ељпезен, — 205.

Полувокал има и овај крај, као што га имају и сви крајеви, о којима се овде говори:

Т'д ми викна српски цар Стефане, — 204.

Турија га у т'мна з'ндана, — 207.

Ево одломак једне песме из овога краја на углед:

Фала Богу, фала јединоме!
Да ли грми, да л' се земља тресе?
Нити грми, нит се земља тресе,
Шенл'к чини царе Силејмане.
Заробија лепога Стефана,
Турија га у т'мна з'ндана.
Говори му царе Сулејмане:
„Потурчи се, лијепи Стефане,
„Даћу тебе половин државу
И даћу ти млађу султанију."
Говори му лијепи Стефане:
„Ја се не ћу млади потурчити,
Ни Христову веру погазити,
Да ми дадеш и целу државу,
Да ми дадеш и млађу султанију,
Ја имадем и своју државу,
Што је мене бабо оставија." И т. д.

4. Средски и Сиринички крај с Подгором.

Говор ових крајева чини прелаз из говора Пећскога, Призренскога и Моравскога краја у говор Дибарскога краја. Говор, дакле, Средскога и Сириничкога краја удаљује се већма од споменута три говора тим, што се

наставци појединих падежа губе, другим речима, што се поједини падежи једначе са номинативом како у једнини, тако и у множини, те тим се и приближује Дибарском говору. Да видимо дакле особине овога краја.

У дативу синг. у а-врсти први је раздео у борби са другим, и овај други раздео подлеже првом, н. пр. испореди:

Пипиревке жути дукат, — 173.
Те одиде своје старе мајке, — 255.
Право иде своје верне љубе, — 256.
Верне љубе вако говорио, — 256.
Па је своје мајке беседија, — 258.
Но ајдемо наше старе мајке, — 265.
Па снашице вако говорује, — 273.
Он ће иде цркве Грачанице, — 253.
Па је сестре овако казао, 274.
Не гу пише своје старе мајке, — 278.
Већ гу пише своје верне љубе, — 278.
Те гу дава тој Маркове љубе, — 279.
Свекрвице своје не кажује, — 279.
Тиво љубе Марко беседија, — 281.
са: Иво Муси све по право каза, — 271.
Пиперевки печен брава, — 172.

У а-врсти првога раздела локал сингулара је у борби са локалом, који се изједначио са номинативом сингулара, н. п. испореди:

Ка' ловимо лова по планине, — 259.
Па ми шетај по нове чаршије, — 279.
са: Сусрете га у гора зелена, — 272.
Скитајећи по Шара планина. — 260.

Падежи се једначе са номинативом како у једнини тако и у множини, особито у а-

врсти, али у исто време живе и падежи са својим наставцима, н. п. испореди:

Он не узе чаша од девојке, — 261.
Већ девојку довати за рука, — 261.
Ја ћу моја ћерка да му дадем, — 261.
Огњан Марку рука целивања, — 260.
Књига чита, дробне слузе лије, — 279.
Оде Марко у велика џамија, — 277.
Држале га за недеља д'на, — 271.
Па изнесе тај љута ракија, — 271.
Време дошло, Бог ми душа тражи, — 278.
Диже глава горе у небеса, — 277.
Сусрете га у гора зелена, — 272.
Скитајући по Шара планина, — 260.
Огњан скрши грања од неранџа, — 263.
Ето иде Огњан на Шарину, — 263.
Већ девојку довати за руку, — 261.

Тако и у плуралу почињу се једначити падежи са номинативом, као што сведоче ови примери:

Ти увати наши добри коњи, — 259.
Те пречека своји мили гости, — 260.

У придева облици из другога раздела мешају се са облицима првога раздела, н. п.

Убаве са како врућо слунце, — 261.

Прономен тај има наставак у 3. падежу сингулара женског рода по аналогији другога раздела:

Те гу дава тој Маркове љубе, — 272.

Акузатив прон. ју гласи гу, а плурал их гласи ги. Стари слов. облици ны, вы гласе не, ве, као и у Црној Гори:

Те гу дава тој Маркове љубе, — 279.

И сведе гу доле у одаје, — 274.
Па ве молим Турце Београци, — 278.
Чујеш ли не Марко Краљевићу, — 280.
Да ги љубиш њино бело лице, — 261.
Да ги води у шарене собе, — 260.

Прономен вас (сав) има по правилу датив плурала по првом разделу свем према ст. словенском вьсѣмъ, што се не налази ни у једном крају источнога говора, н. пр.

Свем жетварам сољ и леба, — 172.

Треће лице плурала презенса свршује се на ет = ст. слов. ѧтъ. Ово је лице у овим крајевима постало по аналогији треће врсте другога раздела, н. п. испореди:

Вино пијет два брата рођена, — 264.
Право идет у Палоша града, — 260.
Они оћет тебе да викајет, — 261.
Обе њему на пут излазајет, — 262.
Нека једет и нека се љубет, — 263.
Тице пијет на јелове гране, — 257.
Ја сам чула људе де ми зборет, — 271.
Оне оћет тебе да викајет, — 261.
Те га молет да се од коња скине, 262.
Нека једет и нека се љубет, — 293.
Те ми молет Марка Краљевића, — 280.
Чудет ми се црни калуђери, — 257.
И опет њојзи калуђери зборет, — 258.

У нашим крајевима, као: у Срему, Банату и т. д., говори се треће лице плурала и у трећој врсти другога раздела и четвртој врсти по аналогији глагола из осталих врста, н. пр. молу, виду, хвалу, славу. Напротив пак у Средском и Сириничком крају, као

што видимо из споменутих примера, говори се треће лице плурала код свију глагола по аналогији четврте врсте или треће другога раздела. Лични је наставак овога трећега лица плурала т ушао у говор утицајем бугарскога језика, прем да споменути облици при свем том још несу бугарски. Да су бугарски, морали би гласити: пијът, идът, викат, једът, мольт чудьт.

За футур говори се ће са презенсом по начину бугарском:

Ја ће трчим, а ти више бегај, — 282.
Он ће иде цркве Раванице, — 253.
К'д ме питаш, право ће ти кажем, — 261.
Ће му дадем моја мила ћерка, — 263.

Од глагола бити треће лице плурала презенса свршује се на а место на у=жтъ ст. слов., у данашњем бугарском језику на ъ, н. п.

Да са живе домаћински главе, — 283.
Убаве са како вруће слунце, — 261.
Они неса две добре девојке, — 251.

Према трећем лицу плурала презенса свршује се и part. praes. act. на ећи. дакле по аналогији треће врсте другога раздела или четарте врсте, н. п.

Да ли ти се врло уморило
Скитајећи по Шара планина, — 260.
Остадоше Турци гледајећи, — 282.

Глаголима друге врсте свршује се инфинитивна основа на а место на у=ст. слов. ѫ. н. пр.

Али гора пуста увенала,

Увенала и се осушила, — 253.
Он усписна како љута гуја, — 254.
Тек к'д свана и слунце ограна, — 256

Наставак part. praet. act. II. ја надвлађује наставак л у мушком роду, н. п. испореди:

Много борча Марко учинија, — 255.
Марко њему: добро ти бог даја, — 256.
Па је своје мајке беседија, — 258.
Лов ловија Краљевићу Марко
Лов ловија у Шара планина, — 259.
И девојку за себе венчаја, — 274.

са: Верне љубе вако говорио, — 256.
А Маринко врло ожеднео, — 265.
И с њу живот добро живовао, — 274.

У part. praet. act. II. у плуралу меша се мушки род са женским:

Лепо њега тамо дочекале, — 271.
Држале га за недеља д'на, — 271.
Лов ловиле ништа не уловиле, — 259.
Марко и Огњан лова поделиле, — 264.

Да има полувокал и у овим крајевима, види се из споменутих примера.

За углед како изгледа српски језик у овим крајевима, ево одломка од једне песме:

Фала Богу, фала јединоме!
Лов ловија Краљевићу Марко,
Лов ловија у Шара планина,
Лов ловија за петнаес д'на,
С себе води сестричић Огњана.
Лов ловиле ништа не уловиле.
Шеснаесто јутро к'д свана,
Огњан Марку 'вако проговара:
„О мој ујко Краљевићу Марко!
Ете има шеснаесет д'на,
Ка' ловимо лова по планине,
Мије ујко ништа не уловисмо:
Па те молим дома да идемо,

Дивљи звери да не не изедет.“
Марко њему тиво одговара:
„Чујеш ли ме сестричић Огњане!
И ја сам ти дома зажељев.
Ти увати наши добри коњи,
Да јашимо дома да идемо.“ И т. д.

5. Дибарски крај.

Ево нас у дибарском крају. Прошли смо до сад од јужне границе данашње краљевине Србије преко поља Косова до Дибре и довде сваки је могао увидети, осим ко је слеп код очију, да у споменутим крајевима влада чисти српски језик. Али ево нас сад у околици Дибарској, где језик мало друкчије изгледа, него што изгледа у споменутим мало час крајевима. Хајде, да видимо, како изгледа тај језик у околици Дибарској. Ево одломка из једне песме:

Шчо се шеташ млада Момчулица,
Шчо се шетат из рамни дворови,
Ја догледа Момчула војвода.
Изговори Момчула војвода:
„А невесто, а добро, убаво!
Шчо се шеташ из рамни дворови?“
Изговори убава невеста:
„Ај ти тебе, моји господаре!
Ја се шета из рамни дворови,
Што догледав под Пилита града,
Шчо догледав срна и кошута,
Ми текнало од лоѓчок понада.“
Бог да убијет кучка Момчулица!
Неје се јало од лоѓчок понада,
Ток писала једна бела књига,
Ја писала краљу Влкашину.
„Како знојеш крале Вукашине,
Да загубиш Момчула војвода,
Ћа го прата под Пирита града,
Ћа го прата ловчок да уловит,
Тамо да го виђе загубите.“ И т. д.

Смемо ли казати, да је у овој песми чисти српски језик? Не смемо. Али не можемо признати ни да је бугарски, него смеса од бугарскога српскога језика, из које провирује више српски, него бугарски језик.

Вук Караџић имао је врло оштро око, врло бистро око, око соколово, и што је он својим оштрим оком сагледао и својим бистрим умом прохесапио, а својом науком, која је на здравом разуму прицепљена, одредио, то је свето остало, то није могао нико ужљуљати и порушити. Па да л' је Вук где год што прибележио о дибарском дијалекту? Не би л' нас он могао упутити у овој ствари? Ја знам, да је Вук на два места неколико речи казао о дибарском дијалекту. Тако у „Ковчежићу" на стр. 1. вели: „Управо се још не зна, докле Срба има у Арнаутској и у Маћедонији. Ја сам се на Цетињу (у Црној гори) разговарао с двојицом људи из Дибре, који су ми казивали, да онамо има много „Српскијех" села по којима се говори Српски онако, као и они што су говорили, т. ј. између Српскога и Бугарскога, али опет ближе к Српскоме него к правоме Бугарскоме." А у своме речнику српском код речи „Дѝбра" вели ово: „Ја сам на Цетињу видио два човјека из Дибре, који су доста добро говорили Српски, само што су у гдјекојијем ријечима заносили на Бугарски и казивали су ми, да онамо има много села, по којима људи говоре онако као и они, и зову се Срби, као и они што су говорили да су."

Па кад Вук ето каже, да је Дибарски дијалекат више српски него бугарски, хајде да видимо.

Ж.

Старом словенском ж одговара у Дибри о, н. п.

И ми зеде сабја неточена
Неточена тридевет години
Ни точена, ни в рока фатена, — 62.
На сон фтаса једна мотна река, — 65.
А виното на пот го истурив, — 67.

а.) Од овога се изузима код глагола друга врста, где крајњем гласу од инфинитивне основе ж одговара у Дибри а:

От падна Поповић Јована, — 68.
От извикна Поповић Јована, — 68.

б.) У првом лицу сингулара презента ст. слов. ж одговара а:

Как' да не плача, как' да не жала, — 49.
Ај ти тебе, моја стара мајко!
Ни се смеја на згодна вечера,
Ни се смеја тебе на старос ти, — 50.

У свима овим случајевима старом словенском ж одговавара у бугарском језику ъ.

Ѣ

Старом слов. ѣ одговара у Дибри о:

А невеста голем сон сонила, — 65.
От ми падна во трева зелена, — 65.

У бугарском језику стар. слов. ѣ одговара такође ъ.

Ь.

Старом словен ь одговара у Дибри е:

Болен лежал болена Дојчина,
Болен лежал тридевет години, — 60.
Ред ми падна денес и на мене, — 61.
Не ли пођи в темна коњушница — 61.
Оту ми стрча Петер војвода, — 57.

У бугарском језику стар. слов. ѣ одговара ь, које се замењује ъ-ом.

Примедба. Као што смо видели у горе споменутим крајевима, да долази у где којим речима полувокал, тако исто долази и у дибарском дијелекту у где којим речима полувокал и то у где којим оним речима, где је наше нестално а, н. пр.

Да ја догледа Јанини свек'р, — 49.

ЛЪ.

Старом слов. лъ одговара у Дибри л:
Оди, Кањо, оди жлта дуњо, — 63.
Љуто клнет Марко Краљевићe, — 48.
И ми зеде стребрено јаблко, — 58.
А слнце ми крвано огреја, — 48.

Л.

На крају слога л се не претвара у о:
Да Бог те убил Петер војвода!
Да л' не познаваш убава Јана,
Шчо си ја сакал до три години? — 47.

Х.

Х се замењује ф-ом и в-ом:
Го загубиф Корун харамију
И распушчиф седомдесет потишча,

И распушчив седомдес потича
И распушчив осомдес друмови, — 58.
От ми стана Марко Краљевиће,
И ми јафна своја брза коња, — 51.
Се фатије с нифни брзи коњи, — 59

У Дибри изједначили су се сви падежи са поминативом како у једнини тако и у множини, н. пр.

Шетал Марко из гора зелена, — 48.
Нигде Марко водица не нашло, — 58.
Да л' не познаваш убава Јана, — 47.
Шедба шетал стари Новак хајдук
Со Грујица своја мила сина, — 57.
Старога свата свети Никола, — 53.
Дворје метет, градум слзи ронит, — 60.
Со слзи и дворје запрашуваш, — 60.
Да потковеш коња вересија, — 61.
Не наточи сабја вересија, — 62.

Али се налазе и поједини падежи са својим наставцима:

И ми јафна коња некована, — 62.
Не л' излези црна арапино! — 63.
Оди, Кањо, оди жлта дуњо, — 63.
Јанина мајка Јану недават, — 46.
Го загубиф корун арамију, — 59.
Шчо пратило једну белу књигу, — 50.
Ток се смеја Филип Мађарину, — 50.
А четврто Марко од Прилипа, — 50.
Да је речете сестре Марије, — 69.
Ај ти тебе, краље господаре! — 47.
Ај ти тебе моја господарке, — 48.
Бог те убил зелена горице, — 48.
Да извадиш коња крилатнего, — 61.

Ћа си падна од брзего коња, — 67.
Ми искина ситнего ђерђева.
Што позовало рало сватови:
Старога свата свети Никола.
Чеснего кума свети Јована, — 53.

Из ових последњих примера види се, да се у сложеној деклинацији замењују радо облици првога раздела облицима другога раздела.

Прво лице синг. презента свршује се на а:
Как' да не плача, как' да не жала, — 49.
Ај ти тебе моја стара мајко!
Ни се смеја на згодна вечера,
Ни се смеја тебе на старос ти,
Ток се смеја Филип Мађарину,
Шчо пратило једну белу књигу, — 50.
Ај ти тебе, моји мили сине?
Ак си јунак, тамо да му појеш,
Да не гледа крви на дворови, — 50.

У бугарском језику свршује се ово прво лица на ъ. Треће лице синг. презента има наставак т:

Јана ми ткајет свилено платно, — 49.
Љуто клнет Марко Краљевиће, — 48.
Платно ми ткајет и слзи ронит, — 49.
Зеднал Марко заран да вечерат
И вечерат и се подсмејуват, — 50.

У бугарском језику нема наставак т ово треће лице.

Прво лице множ. през. има наставак ме:
Не сум дошол да се изминеме,
Ток су дошол да се обидеме,
Ако сакаш да се обидеме,

Обидеме с наши брзи коњи. — 59.

Треће лице плур. през. има наставак т:

А стари старци сеир гледајет, — 56.

Викум викајет на вити порти, — 69.

Ил таласи по море фрљајет? — 87.

За футур узима се презенат са ћа.

Ако станет болена Дојчина,

Ћа ти платити ћа ти наплатит, — 61.

Ћа си падна од брзего коња, — 67.

Разигра се море светогорско,

Ћа удавит Илиндар манастир, — 66.

У трећем лицу плурала од наставка аориста ш зимењује и ј:

Се фатије с тешки боздогани

Боздогани им се искршије, — 59.

Се фатије в тенки половише

Се борише три саати време.

Part. praes. act. постаје по аналогији треће врсте другога раздела или четврте врсте:

Здодеја ми се пијећи вода. — 46.

Ово је чист облик српски, а бугарски партицип у песмама гласи овако:

Али ти сс, сестро, здодејало

Метејешчи прерамни дворови, —

Гледајешчи твоја мила брата, —

Месејешчи пребели колачи, —

Part. praet. pass. постаје по аналогији прве врсте:

В роци држит мала Бога,

Мала Бога не крстена, — 84.

Неточена, ни в рока фатена, — 62.

Студена вода с утра носена, — 47.

Да ми беје срца разбудени, — 59.

Да си пијет вино неплатено, — 60.

На крају овде спомињемо, да у овом дибарском дијалекту нема артикула, као што га има у бугарском језику.

Ово су особине дибарскога дијалекта, а све друго, што није овде споменуто, разуме се, да је као и у данашњем српском језику. Да богме да су гдекоји ови облици постали утицајем бугарскога језика, као што је прво лице синг. презента, једначење падежа са номинативом, али ипак за то несу то бугарски облици, као што ни футур није бугарски, ма да је утицајем бугарскога футура постао. Тако бугарски гласи футур од писати: штъ нишь, штъ пишеш, штъ пише, а у дибарском крају: ћа пиша, ћа пишеш, ћа пишет. Види се, дакле да је по аналогији бугарскога футура постао, али ипак је остало по законима гласовним српско ћ, које Бугари немају. То ћ а и ђ, што долази у дибарском дијалекту, то је јасан знак и битно обележје српекога језика. По словима ћ и ђ поделио је Ђура Даничић словенске језике на три раздела, за које му је писао учени Шлајхер ово: Mit dem gesagten haben sie nach meiner Meinung den Nagel auf den Kopf getroffen. По тој деоби спада бугарски језик у други, а српски опет у други раздео. А ту је деобу углавио Ђура Даничић по словима ћ и ђ, која долазе у дибарском дијалекту увек као и у српском, а у бугарском језику на место њих увек шт и жд, и по

тој деоби, а и по изложеним особинама, не може се никад прибројати дибарски дијалекат бугарском језику, него једино српском. Кад се к овоме узму на око још обичаји српски, који владају у дибарском крају, а особито крсно име, које је искључиво српско, онда мислимо, да имамо потпуно право, што дибарски дијалекат прибрајамо српском језику.

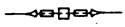

Језик у Гундулићеву „Осману“.

(На част бесмртном песнику о његову тристагодишњем прослављању.)

На прагу скоро тристагодишњега прослављања Гундулићева добио сам пријатељски позив од уредништва овога листа, да напишем што о језику Гундулићеву на част његову о тристагодишњем прослављању његову. Уредник се овога листа задоцнио с позивом, за то и несам могао узети на око језик Гундулићев из свију дела његових, него сам у брзини узео само „Османа“ за предмет својега расправљања. А и ово мало, што ћу о језику Гундулићеву, казати, нека му је бесмртнику песнику на славу и част!

*
* *

У старом словенском зезику владао је закон гласовни, који се зове непотпуна асимилација, где утичс вокал на конзонанат и то наставци и и ѣ на грлена сугласна. Тај је закон био опћи за све речи, које се мењају. Па тај је закон био опћи и у српском језику још у седамнаестому веку, као што се види и из Гундулићевих дела. Дакле, опћи је закон био гласовни: Грлена пред наставцима и и ѣ мењају се на непчана сугласна. Данас у српском језику није тај закон опћи, јер се придеви извукоше испод њега аналогијом других падежа. Ево примера, из којих се види, да су и придеви били под истим законом као и супстантива и глаголи:

Вјековите и без сврхе
није под сунцем крепке ствари,
а у висоцијех гора врхе
на прије огњени тријес удари. — I., 7.
Проз несреће срећа износи
из крви се круна црпе;
а они, кијех се боје мнози
страх од мнозијех и они трпе. — I., 24.
Коњу и вами стрехе опћене
стаху ноћнијех сред покоји
кућарице оплетене
од храстовијех танцијех хвоја. — I, 152.
Благодарством овацијме
свемогући се изит нада,
и у кратко простријет време
с истока се до запада. — I., 341.
На складање веле медно
кон спревоца љубовника
од разлицијех звијери у једно
купљаше се множ велика. — III., 55.
Од разлицијех звијери коже
стери им се згар низ плећи,
дуго с ницијем не разложе,
сабља је раалог них највећи. — IV., 125.
На коњијех сви Бошњаци
сјаху свијетло одјевени,
заточници хрли и јаци
копјаници свим храбрени. — IV., 170.
Нак устави коња добра
слацијех усти русе отвори
и у бесједу благо обра
с поклисаром да говори. — V., 486.
Њих су коњи видјет таци,
да не тичу тли, чим језде,
паче рек би, хитри и лаци
пружиће се сад на звијезде. — X, 420.
Нод именом слацијем*) тако

---

*) У акад. издању и у Броза стоји: слацим а у Веберову издању: слацијем. Ја мислим, да је ово боље у Веберу, јер, тек кад је тај облик прешао из сложене деклинације у пронаминалну, могло се грлено пред наставком ѣ претворити у пискаво, па је онда остао и као сложен облик, кад је било песнику потребно, с том променом конвонаната, као што се види из китице друге, која гласи:

Тој израсте, отле изиде
помилован добром свацим,
чим га свијетла пуци виде
међу суцим и јунацим. — XVII., 542.

блудни Мурат у тој доба
објавити хтеђ свикако,
да он роб је свога роба. — XVII. 540.

Али овај опћи закон почиње већ за време Гундулићево врло лагано опадати, те поче грлено слово пред наставцима и и ѣ у придева остајати стално, угледајући се на друге падеже, где не стоји грлено пред наставцима и и ѣ, дакле, по аналогији оних падежа, где не стоји грлено слово пред наставцима и и ѣ:

Гдје начини ваши бојни
и дјела су славна она,
у кијех изглед јес достојни
витешкијех од закона. — I., 121.
Грчкијех цара и деспота
рашкијех кћери господичне,
рајска бјеше кијех љепота
бјеху царом љуби сличне. — I., 335.
На глас тихијех*) од вјетрица
бјеше ранит зора обикла
с вијенцом, ки јој сви ружица
у рајскијех пољијех никла. — III., 5.

*
* *

Закон гласовни непотнуне асимилације, где се између основе на лабијална сугласна и ј од наставка умеће епентеско л није био сталан, као и данас што није сталан у не-

Овде је песнику било потребно ради слика свацим, али је свакако боље свацијем по јужном говору, јер је тај облик прешао у прономинално деклинацију из сложене, као што се види из старога словенскога облика, који је гласно вьсакъими. У прономинално само облику може бити промене сугласних по закону асимилације као свацијем, јер овај облик представља нам замишљени стари словенски облик вьсацѣми; а сложен облик ваља да гласи свакима јер стари словенски гласи вьсакыими. Дакле бољи је облик свацијем, него свацим.

*) Ја сам се држао акад издања, само сам овај стих споменуо по Веберу. У акад. издању гласи тај стих: „На глас тихи од вјетрица.“

ким крајевима јужнога говора. И у старом словенском језику у врло старим споменицима није се епентеско л умећало, као: поставьіенъ земѭ, али овде није било ни потребно, јер ь није било испало.

Јур на крилијех од вјетара
глас по свему свијету прши,
ко краљевић силна цара
копја сломи, сабље скрши. — I., 90.
Паче сваки у одлуци
за раскоше своје обра:
сабљу о пасу, копје у руци
лук о плећах, коња добра. — I., 140.
Паче у сјевер посред зиме
јездећ мрачно подунавје
стераше вам многкрат свиме
снијет постељу, стијене узглавје. — I., 156.
Одјећа вас реси лака
свита сама и припроста,
а за оклопје у јунака
срце и прси бјеху доста. — I., 161.
Пуне срцбэ и чемера .
оне у себи буче тиме,
јак на вихру од сјевера
дубје у гори посред зиме. — V., 381.
Придружите у љувезни
с нашијем ваше складне гласе,
да пујући слатке пјесни
бнће ово прославја се. — VIII., 270.

*
* *

Кад се реч свршује на два сугласна, онда последње сугласно отпада, као и данас у црногорском дијалекту:

Без помоћи вишње с неби
свијета ставнос свијем бјегућа:
сатиру се сама у себи
силна царства и могућа. — I., 15.
На трпезах врху сага
дуге и обилне говбечине,
пијућ, докли свијес и снага
од вина им свијем погине. — I., 210.
Ну час ова, на коју ме

милос царска узвисила
удахњива смјене у име
а за славу царскијех дила. — II., 103.

*
* *

У Гундулићеву језику долазе контраховани облици, једини можда остатак из старога хрватскога (чакавскога) дијалекта, који је Гундулић употребљавао. Истина наћи ћемо још и где који други облик чакавски, али тај је Гундулић употребљавао само слика ради у стиху, као што ћемо мало даље видети, н. п.

Од издајства и од засједа
ограђена је глава у цара,
и у час се згода угледа,
од ке не би паметара. — I., 25.
О дјевице чисте и благе
ке врх горе славне и свете
слатком власти пјесни драге
свијем пјевоцим наричете. — I., 30.
Знам, да би се отприје хтило,
да ја пјевам, ви кажете:
ко се он роди срећно и мило
цару Ахмету прво дијете. — I., 40.
Тим с ме трубље да свијет слиша
славу твоју свак час већу,
ти све ту дјелуј дјела ваша
аја пјет их престат не ћу, — I., 70.
Спахољани, ки сред рати
рваху се још смиони,
ко ови почеше уступати
узмакоше прешно и они. — I., 25е.
Тим цар пашу великога
Хусаина смакну онада,
а узвиси славно овога,
да у све*) мјесто царством влада. — I., 355.

Некад је била у српском језику четврта врста номиналне деклинације као и у ста-

---

*) Овде је све контрахован обсик од своје, место којега би требало по смилу да стоји његово.

ром словенском језику. То је ъ врста, која се разликовала од прве ъ— врсте облицима. За времена Гундулићева био је од те четврте врсте у животу само још вокатив једнине. Од сынъ у старом словенском језику гласио је ген. једнине: сыноу, датив једнине: сынови, вокатив једнине: сыноу, па таки је вокатив једнине остао у животу и у Гундулићеву „Осману“.

Владиславе, нољачкога
славна краља славни сину,
чим тва пуни свала многа
свега света величину. — I., 65.

Данас нема ни једнога обика из четврте врсте, јер су се сви помешали по аналогији са првом ъ врстом. Али остатак из ове врсте четврте види се ипак и данас у овим сложеним речима: полусестра, полубрат, полуока, полугодишњица, полугрошница.

Супстантива прелазе из једне врсте у другу.

Тако се супстантив небо мењао по шестој врсти, а у Гундулића мењао се и по аналогији пете врсте:

Без помоћи вишње с неби
свијета је ставност свијем бјегућа;
сатиру се сама у себи
силна царства и могућа. — I., 15.
Ах, двије врсте противније
и разлике толи у себи
тко сад види, тко ли прије
видје здружит вик под неби. — II., 300.
Други, охоло ви под неби
арх цара се свијех поноси,
само му се клања теби,
с поклисарим мир ти проси. — III., 130.
Ах, не хвалим непријатеље,

него крипос ка под н е б и
свјетлости има дана бјеље,
и гди год је, хвала је себи. — IV., 235.
на ње штиту звијер је она,
прођ мјесецу јасно с н е б и
ка се клања свим приклона,
с писмом одзгар: самом теби. — V., 325.

Супстантив р а т ъ мењао се у ст. слов. језику по петој врсти, па тако се мења и код Гундулића. Данас се пак та реч мења обично по првој врсти:

Снохољани ки сред р а т и
рваху се још смиони,
ко ови почеше уступати,
узмакоше прешно и они. — I., 255
Ах, упути се мирна веће,
мјеште крви злато трати:
Кад слободит мож' без смеће
вјереника, не ишти р а т и. — VI., 240.
Је да бојне Пољаке ће
туђе војске сачувати,
кад се изгубе они веће
у крвавој спрва р а т и. — XI., 700.

Супстантив п ѣ с н ъ мењао се у старом словенском језику по петој врсти номиналне деклинације, па тако се мењао и у Гундулићево време. Данас је пак прешао тај супстантив по аналогији у трећу врсту и гласи п ј е с м а или п ј е с н а:

О дјевице чисте и благе
ке врх горе славне и свете
слатком власти п ј е с н и драге
свијем пјевоцим наричете. — I., 30.
врх Марице ријеке, која
мнократ брзи тијек устави,
кад Орфео крај ње поја
драге п ј е с н и од љубави. — III., 40.
Бојном трубљом мјеште п ј е с н и
свеђ је шика и покоји
а где сјевер дме несвијесни,
од лавице млијеком дои. — V., 95.

*

* *

У старом словенском језику у ъ врсти био је наставак у локалу једнине ѣ: н. п.: свѣтъ, лок. једнине: свѣтѣ. Кад се пак основа свршује на непчано слово или на пискаво ц, онда се по закону асимилације ѣ мења на и у локалу једнине, н. п. воліа, лок. једнине: воли. Тако је у Гундулићево време живео оваки локал једнине, само што се помешао у опће са оним супстантивима, којима се основа свршује на непчано сугласно или на пискаво ц, т. ј. у Гундулићево време у првој врсти номиналне деклинације изједначио се први раздио по аналогији са другим разделом у локалу једнине. Оваки локал долази у „Осману“ само у речи свет и место, иначе се изједначио са дативом, а разликује се од датива акцентом:

А ти сам, ки на свем свити (ст. слов. свѣтѣ.)
краљ си од краља, цар од цара
за достојан плод водити,
кћер ћеш узет тамна овчара. — II., 315.
Робу је ово доста открити,
дуљит ријечи тријеби није
пред онијем, ки на свити
веле може, много умије. — II, 380.
Вријеме мраком од забити
царе и царска крије имена,
само је свијетла вик на свити
дјела узможнијех успомена. — III., 180.
Он ће брзо најчестити
у љубави ријет моћи,
а несреће ме на свити
вик на сврху не ће доћи. — VI., 160.
Ах, не трпи, да су вриједне
на твојој кући, у твом мјести
дјевојчице младе једне
дан од твојијех слава смести. — IX., 130.
Кога ни дуг пут, ни вријеме,
ни ина ниједна ствар на свијети
није с пригодом разлицијеме
могла изет јој из памети. — IX., 710.

Разми само једно име
од погибне свијем добити
ти у ниједно не би време
друго мого стећ на свити. — XI-, 725.
Ко роб тамни и злочести
докли од свуд ми крв прокопа
на очиту поднијех м ј е с т и
ружне удорце тешкијех штапа. — XVI., 200
Многе то прв још ће изити
у ово наше сада време,
од ких на изглед на сем с в и т и
након нас ће остат име. — XVII., 290.
Роди се ови у Пловдину,
а с ненадне худе чести,
с туђа удорца сад погину
у туђему оди м ј е с т и. — XIX., 490.

*

* *

Старински облици датива, инструментална и локала у множини у ъ врсти номиналне деклинације у борби су са новим обицима, где су се датив и локал са инструменталном изједначили. Старински облик датива множине у борби је с новим обликом скоро пропао, докле старински облици инстументала у подједнаком су животу са новим облицима, као што су још и данас н. п.:

Испореди: Кажуђ, робом како ухити
и изда Т у р к о м драга свога
челјад, ки он слободити
пође од ропства турачког. — V., 222
са: О дјевице чисте и благе,
ке врх горе славне и свете
слатком власти пјесни драге
свијем п ј е в о ц и м наричете. — I., 30.
Пак наказни и све срде
по имену звати кликне,
и страшиве клетве и тврде
непослушним дусим викне. — II., 145.
Супроћ Т у р ц и м на бој тешки
тад у помоћ од сусједа
и Коревски бан витешки
с оружјем се диже уреда. — V., 130.
Али душо ма љубљена,

кад ти дођеш, ко ће остати
клетим Турцим мјеста опћена
не дат плијенит н харати? — V., 155.

Испореди: Дједа очиних бојна рука
град под сабљом влада ови:
дјед материн сваки хука
с тешкијем ралом за волови
(ст. слов.: волы. — II., 280.

са: Он с јунацим својим узмаче,
цара остави он најпрви,
он омасги најпрви паче
мач пољачки турском крви. — IV., 110.

Испореди: Скендер-паша с Арбанаси
с лијевога му краја стоја,
дванаес тисућ њих се гласи
задојенијех крви од боја. — IV., 150.
Гди иностране круне и кнези,
ским Пољаци друштва имају,
с војводам и с витези
на њих помоћ и они устају. XI., 40.

са: Знаш, да и ја покој тлачим,
за име добит с бојнијех труда,
међу копјим, међу мачим
дружићу те вјерна свуда. — V., 140.
Зато и ми, друге миле
чим сунце одагар припекло је,
ход'мо, гди сен дубја диле,
за трудима нађ покоје. — IX. 280.
Словима се он оптјече,
у них писмо шти одагара:
свак одступај надалече
могорскога кћи сам цара. — IX., 675.

Локал множине употребљавао је Гундулић у ъ, о, а врсти старински. Изједначеногa са инструменталом нема код њега у „Осману.“

Јур на крилијех од вјетара
глас по свему свијету приш.
ко краљевић сила цара
копја сломи, сабље скриши. — I., 90.
У погубах крепци узроком
од послуха вјере чисте,
тијеком поља, горе скоком,
ријеке пловом проходисте. — I., 130.
Паче сваки у одлуци
да раскоше своја обра:
сабљу о пасу, копје у руци,
лук о плећах, кона добра. — I· 140.

У направах без процјене,
непријатеље позивају,
не на бијења, нег' на плијене. — I., 200.
Блаж на име он се зове,
и с истока до запада
од светиње глас његове
по народих лети сада. XI. 170.
У јунацијех, да бој слиде,
наравна је вазда жеља
а најлише кад се виде
срећнији од њих непријатеља. — XI., 640.
У писму се уписало,
развијело се по језицих
и замазат с дима мало
сцијениш расат штета приђих:
Невјесте су удовице,
плачу уз свекра и девера;
Ако није мртав дно тамнице
у веригах ропство тјера. — XVIII., 110

Инструментал у а врсти номиналне деклинације употребљава Гундулић старински с наставком ми:

А и Сулиман, цар храбрени,
прадјед славни мога дједа,
сабљу опаса врсник мени
и војсками заповиједа. I,, 300.
На очију кад свијем нами
— ах, виђење страшно доста!
Турски мјесец под ногами
крстјанскому крижу оста. — XVIII., 100.
Дилаверов двор по сриједи
међу лијепим обградами
на износиту мјесту сједи
ко у прстену драги ками. — XVIII., 205.

* *
*

У а. врсти поминалне деклинације било је у старом словенском језику три раздела, који су постали по законима гласовнима. Друкчије се мењала реч ръіба, а друкчије волꙗ. Данас је пак аналогијом од три раздела постао један, у ком имамо падежа измешаних

из сва три раздела; н. пр.: ръіба има у ген. једн.: ръібъі, у дативу јед: ръібѣ, у инструменталу јед.: ръібоѭ у вокативу јенд.: ръібо, а волѭ има у ген.: волѭ, дат.: волй, инст.: волієѭ вок.: воліе. У српском језику има сад и риба и вољ а у ген.: рибе, вољe, у дат.: риби, вољи, у инст.: рибом, вољом, у вокат.: рибо, вољо, т. ј., у српском језику у овој врсти аналогија је уништила закон гласовни, којом је други раздео (вољ а) уген. и дативу надјачао први а у инстр. и вокативу први раздео надјачао други. Закон гласовни, асимилација, по којој утиче непчани конзонанат на вокал, данас је у српском језику у трећој врсти номиналне деклинације уништен аналогијом, докле у ъ врсти тај закон још влада, као: робом коњем. Данас пак у српском језику и у трећој врсти има још, речи, којима се основа свршује на ц, а имају више од два слога, па се покоравају законима гласовним само још у вокативу једнине. Тако баница има вок. једн. баницe по законима гласовним као и у старом словенском језику, па тако и богородица: богородицe, Јелица: Јелицe. Али и оваке именицe почеле су се по аналогији мешати са именицама првог раздела, те имају неке и по првом разделу вокатив једнине, као заручницо' кукавицо. У „Осману“ Гундулићеву нашао сам реч госпоја, која се држи још закона гласовних, те се мења у вокативу једн. по другом разделу, као и у ст. слов. језику:

За добро имај о госпоје,
ако речем, што је истина:
свијетло и драго сунце твоје
сред тамнице крије тмина. — V., 530.
Дјевојчицам, о госпоје
каква ти си лијепа и драга,
ови слуга донио је
љепше даре, већа блага. — XII., 230.

*
* *

У ъ-врсти и у о-врсти меша се други раздео по аналогији са првим разделом у инструменталу једнине:

Тим он желећ да би стеко
драгу милост прид твим лицом.
краљицом те је свом нареко
и љубљеном вереницом. — VIII., 40.
стијези, оклоија с мачим, с штитим
под лаворнијем висе вијенцом
и све што оте придобитим
Прусом, Угром, Чехем, Нијемсом. — X., 500.
Ни ер не доби он с десницом,
ни с јунаштвом, ни с крипости
негли самим женским лицом
све те части и милости. — XVII., 550.
Нули царска хитрос хрла
чине жеље тве честите,
докли с вијенцом око грла
врху земље узвиси-те. — XVII., 622.
Овди Даут најприје сврну
с набуњеном војском својом,
и нарипи и на насрну
с криатијем га рват бојом. — XVIII. 322.
И да слацим јур покојом
труд замијени, у ком сташе.
вјереницом и госпојом
у пјесних ју кликоваше. XIX., 170.

*
* *

Долази кад кад старински генитив плурала код супстантива неподмлађен вокалом а:

Недалече шатор царскијех,
ки од града слику држе,
глава од чета јаничарскијех
Али-ага шатор врже. — IV., 77.

Набуњиват једни сташе
хоћу и црк а в редовнике,
сву господу и све паше,
и закона разумнике. — XIII., 338.
Од н е п р а в а д цијеђ прикора,
кијем те плеше бреч е охоло,
замњело је поље и гора,
свијет вас толик зучи около. — XVIII., 645.

*
* *

У прономиналној деклинацији мешају се по аналогији облици првога раздела са облицима другога раздела:

Испореди: сумњи, и свеђ му сумња чини
с узрока се бојат т е г а,
како она да се и ини
упознали не би у њега. — X., 285.
са: Ну још и то кад би било.
ку би од т о г а корист стеко?
Једа би се тим пронило
тве краљевство надалеко. — ЦІ. 790
Испореди: Занио беше глас и њега
од лијепости славне свуди;
спјеши се цијеђа т е г а,
да ини не отму, што ои жуди. XIV. 205.
са: Јер није у пољској земљи т о г а
мјеста мала и велика,
ко војводу неима свога
и особна племеника. — XI, 295.
Испороди: Ну Дилавер против њему
коња ободе, скочи хрло:
и копје о в е м у и о н е м у
сусретнште скрши врло. — XIX., 270.
С овом Мехмет славни узиде
први но сто царства о в е г а
Гркэ расу, смакну и скиде
краља од Босне и Херцега. — XX., 215.
Не дореч е још о в е г а,
А Даут опет викну из гласа:
„Што чините? Давите га!“
и махраму смакпу с паса. — XX., 350.
Ти врх свега још о в е г а,
да му утврдиш сабљу у руци,
хтје, да имају страха од њега,
сви народи и сви пуци. XX., 425.
са: Врх ливаде млад уз млада
сједи у цвијећу ревликому,
и ријеч с ријечим хитро склада
на ухо шаптом ови оному. VIII., 205

Тиска један проћ другому
оштра сабља без милости,
у смрт пријети ови о н о м у
са свом моћи и крепости. — XIX., 535

Долази заменица с а ј, која гласи у старом словенском језику сь и која се не говори по другим крајевима српскога народа:

Тад кон лијепе Сунчанице
на седиљке с е ј љувене
од свуд млаци и младице
скупише се небројене. — VIII., 225.
У што на час дана блага
танац воде с е ј госпоје,
и овако се пјесан драга
Владиславу славном поје. — IX., 165.
Изврсностим сијех направа
вас запањен паша остаје;
у истину се уповнава,
и мни, у војсци опет да је. — XI., 85.
Тер бих чуо од свијех име,
ко свијех видјех војевати,
не бих мого у с е ј вриме
драже ствари ја слишати. — XI., 110.
Гдје од мрака вјековита
под јазовим зја пучина,
усред свега с е г а ј свита
најудубљијех сред дубина. — XIII., 5.
Многе топрв још ће илити
у ово наше сада вриме,
од ких за углед на с е м свети
након нас ће остат име. — XVII. 290.

У старом словенском језику има прономен: кѫй, каіа, коіе, У том обликом старинском долази иста заменица и код Гундулића. У старом словенском језику мењају се неки облици од те заменице по сложеној деклипацији, као: ген. множ. кѫіихъ, дат. множ. кѫіимъ, инструмент. мн. кѫіими, лок. мн. кѫіихъ. Сви ти облици мењају се у Гундулића по аналогији заменичке деклинације, н. пр.:

Проз несреће срећа износи;
из крви се круна црпе;
а они, кијех се боје мнови,
страх од мновијех и они трпе. — I., 25.
Ах неумрли витезови,
гласовити Турци стари,
с кијем добише вас свит ови
моји дједи, ваши цари. I., 120.
Свиони су њих шатори,
столи златни, на кијех сједе,
птица у мору, риба у гори
јестојске их слиједом слиједе. — I., 205.
Паче да ти ријека свуди
напуни се и зајази
телесима смртвијем људи,
кијех пољачка влас порази. — I, 262.

*
* *

Као што је у старом словенском језику био генитив без предлога од уз компаратив, тако је био и у српском језику некад. У Гундулића долази генитив уз компаратив без предлога и са предлогом.

Испореди. Ну кћи краља од Могора
лепша и свјетља свијех се указа:
њој из бијелијех прси зора,
сунце извтјече из образа — IX., 380.
Бијелијем перјем главу ките,
под кавадим ноже држе,
пашу сабље племените,
јашу коње вјетра брже. XI. 410.
„Заутра нам је царство у руци,
срести га ћу ја без страха!“
И у овој се већ одлуци
крену бржи вјетра плаха. — XVII. 740
Силна витра јачи и бржи
сјемо тамо скаче и тече,
рве, ваља, ломи, крши,
ноге, руке, главе сијече. — XVIII., 300.
Тер јак пастух, кад се од бијеса
с јасли отргне, вихра бржи
тече, скаче, гривом стреса,
главу уздиже, пуха и ржи. — XIX., 395.
са: Нут онога, ком кацига
сњежанијем се перјем кити,
а и коњ под њим бјељи од снига,
рек би, сад ће полетити. — XI., 270.

Тим весело напријед ступи
врљи од вихра, бржи од стриле,
сметај, свађај, буни и упи,
не мимођи варке и силе. — XVII., 705.
Дуљи од вијека часи брзи
чине јој се, мисо је труди,
без господства живјет мрзи,
нова у фања већма буди. — XVII., 745.

*
* *

Устаром је словенском језику обележје садашњега времена у првом лицу једнине о, н. п.; плетѫ (=плетом), берѫ (=беро-м). Тако је било и у српском језику. Али од тринаестога века поче се прво лице садашњега времена по аналогији мешати са оним глаголима, који немају обележја за садашњост, а имају пун лични наставак, као што су: јесам, дам, па добише и обележје е за то лице по аналогији других лица, и у седамнаестом веку задржаше још обележје о само они глаголи, који су и до данашњег дана задржали, као: могу (могѫ=мого-м), хоћу, вељу, виђу. У петнаестом и шеснаестом веку била је, дакле, борба између облика са обележјем о, и облика са обележјем е, па шеснаестога је века та борба свршена са победом облика са обележјем е. За то се у Гундулића и не налазе облици са обележјем о. Кад изузмемо спом еиуте глаголе, који су задржали до данас обележје о у првом лицу једнине, онда још само долази једанглагол са обележјем о код Гундулића у „Осману“ и тај облик једини долази у стиху слика ради:

Ну што заман веће стоју,
није вас знане тријеби учит:
час паклену, вашу и моју
доста вам је припоручит. — XIII., 300.

Имперфекат долази у другом лицу множине са уметком о и са обележјем прошлости х. Данас то лице нема уметка, а за обележје прошлости му је с:

Ви у труду дни водећи,
снажна срца, смионе образе
казахоте, подносећи
љетна сунца, зимне мразе. — I., 125.
Грђахоте ви сва блага
и сва племства, разми оно,
што добије сабља и снага,
војујући свеђ смионо. — I., 165.
Сућахоте, да невоље
највеће су стат без рати,
и да умријет веле боље,
нег' испразно дни трајати. — I., 170.
Вељахоте, да кудеље
жене преду дома у тмини,
а јунаци непријатеље
да затјечу на равнини. — I., 175.
Држахоте за час своју
и највећу дику и славу:
за вашега цара у бој
изгубити русу главу. — I., 180.
Вапијахоте: смрти пријека,
не остављамо памет на те:
да се царство протре, а нека
животи се наши скрате! — I., 185.

*
* *

Као што има у старом словенском језику рек-о-х-ъ и старији аорист рѣ-х-ъ, тако исто има и у Гундулића тај старији аорист ријех, у ком је е продужено уије (ст. сл. ѣ) за накнаду, што је отпао конзонанат:

Ах, злочести и незнани,
од шта сте се, ријех, припали?
једа и ви ко и крстјани
по двије руке нијесте имали? —., 240.
Угричићу мој љубјени,
ја ријех, што знах, а ти сада
справи обилне даре мени,
кијема ћу се смирит млада. — XII., 365.

*
* *

Партицип praes. act. гласи у старом словенском језику у номинативу једнине мушкога рода, н. пр.: од плести: плетѧ или плеты, а генитив једнине гласи: плетѫшта. Партицип се, дакле, у старом словенском језику мењао по падежима. Тако је било и у српском језику. Али од свршетка четрнаестога века почео се номинатив једнине мушкога рода каменити, те поче долазити и за друге падеже. Тако имамо остатака од тога номинатива једнине и у седамнаестом веку у Гундулићеву „Осману", где се окаменио, па долази и за друге падеже:

Говбе частеђ дружба мила
и пастири стада пасе
стренитеља турскијех сила
попијеваху у све гласе. — I., 85,
Цар Лесандро с тобом ходе,
сит једнога свијета славе,
плака, да се још находе.
нови свијети и државе. — II., 20.
Сви у огњу своји бојници
пут паљаху мимо ходе;
тим није чудо, да у својој руци
Дунај под њим склони воде. IV., 145.
Тако јато бијело у води
од сњежанијех куфа плове*)
игре нове изнаходи
под жуборе слатке и нове. — IX., 490.

Из првог се примера види, да номинатив сингулара мушкога рода пасе (ст. сл. пасѧ или пасы) долази за номинатив плурала мушкога рода. Ходе = ст. сл. ходѧ; плове = ст. сл. пловѧ или пловы од глагола пловти. У акад. је издању треће лице плурала сад. времена од пловити.

*
* *

*) По Веберову издању.

Од четрнаестога века почиње од партиципа praes. act. номинатив плурала за мушки род да долази и за друге падеже, као што и данас бива. Па тако имамо исти ном. множ. и у Гундулића, да долази за све падеже, али имамо у њега, да се и мења партицип и по другим падежима. Ове је падеже градио сам песник, јер у обичном говору престао је партицип већ тада да се мења по падежима. Ево примера, где је песник сам градио облике за поједине падеже:

Пршеће су тве одлуке,
привидјенства ер не имају;
предње згоде за науке
љета бо ти још не дају — II., 15.
И ки је она јад и смећу
и ћутјела и поднила,
чим на старцу свим мрзећу
драга је млада промијенила. — VIII., 310.
Али ко се њој затиме
побјегућа душа врати,
кличе гласом жалосниме
у ови начин нарицати: — VIII.. 675.
Велећ: „Царе свемогући,
прости, ако роб твој смије
открит страшни плам горући.
ки око главе тве се виј — XVI., 380.
Непријатеља мучећега
бој се, кад те части одвише;
сад те пење да из вишега
дубље пак те сатарише. — XVIII., 640.

*
* *

За партицип praes. act. I. наставак је у старом слоненском ѫш, н. пр.: рекѫ, ген. једн. рекѫша; плетѫ, ген. једн. плетѫша; писа-в-ѫ, ген. једн. писа-в-ѫш-а. Глаголима, дакле, којима се основа инфинитивна свршује на сугласно, додаје се наставак тога партицнпа непосредно на основу. А глаголима, којима

се инфинитивна основа свршује на вокал, умеће се в ради зева између наставка и основе. Али у српском језику од шеснаестога века почеше се по аналогији глаголи с инфинитивном основом на сугласно мешати са глаголима пете врсте с основом на вокол а, те тако почеше се употребљавати облици рекав, рекавши, плетав, плетавши по аналогији писав, писавши. У Гундулићеву „Осману“ долазе старински партиципи не изједначени с облицима пете врсте:

Зачу млад цар од источи
подунавску заточницу,
и на коња тај час скочи,
вазам копје у десницу. — V., 275.
И у то из воде врло искаче,
и узам рухо на се меће,
самом сабљом међу мраче
усрнути справна је веће. — IX., 465.
Ово изрекши, ван измуца
свијем велику једну греду,
и на ударац ње да пуца
мир, навали ш њом у иједу. — XVIII. 335.
Тим ко војска ових има,
вазам сабље у деснице,
погуби их прид врратима
од цареве коњушнице, — XIX., 790.
Ово рекши, сјемо тамо
свуд удрише по сарају;
„Цар Мустафа, знат имамо,
гди је! Вапит не пристају. — XIX., 815.
Викну, дошад сред јунака,
кијех Османа пратит стави;
„заповијед је царска така,
да се ови пас задави.“ — XX., 315.

У Гундулићеву „Осману“ често долазе облици подмлађени вокалом е:

За четами босанскиме
јунаци опет стаху из страна
ким светога Саве име
и херцега стоји Стјепана. — IV., 175.

Плакат си опет мого боље,
покли у кратко видје врпме,
гди се прикри цијело поље
с твојијем витези побијениме. —., 20.
Ноникнуте лијепе виле
замукле су мраморкоме,
цијенеђ, да су тако скриле
саме себе сјеном своме. — VIII., 377.
Трећа уз ово издјелана
сједи умножна и велика
с круном, с ком је згар вјенчана
с маслиноме ловорика. — X., 550.
На глави му је тешко брише,
збијен је за утеђ хуђе штете,
примит с очим зажетиме
од крвника сваке увјете. — XII., 240.
Тако у жетве зреле бриме
лијепа њива непожњена
житнијем класом веселиме
прибогато накићена. — XIII., 330.

*
* *

Осим контрахованих облика, које смо напред споменули, долазе стари хрватски облици у стиху још само слика ради:

Ови нетом преда њ доје,
Лис му царску прикажива:
он га прима и врх своје
главе ставља, пак целива. — VIII., 740.
Тим носећи криж у руци
с краљевићем на бој доје,
и гди оружјем ини пуци,
он молитвам војево је. XI., 182.
Страх ме, ако влас тва прија
главу љутој змији плесати,
да она хуђа и отровнија
куде на тэ не обрати. XVII., 255.
Ну ако царство с многом смећом,
гди му иротив војска устаје,
међу срећом н несрећом
себе изгуби, тко га наје? XVII., 275.
Ну ту видеђ, да несташе
прем слободно, опет поје
на заклоне Синан-паше
у скровене перивоје. — XIX., 762.
С овом Ћосо Челебија
Никопољскијех испод мира

краља Шишмана изнаћ прија,
с војском разби, пак затира. — XX., 202.

Оваки облици хрватски долазе у стиху само слика ради, иначе, где није то потребно, долазе облици српски:

А ва шовске лијепе и младе
све госпође пуне дике
изишле су врх ливаде
покрај бистре Висле рике. — IX., 115.

*
* *

Осим свега овога, што смо до сад споменули о језику Гундулићеву у „Осману“, имамо још да споменемо старинске облике и старе речи, које се данас више не употребљавају, јер су изумрле у нашем језику у најновије време, н. пр.:

На складане веле медно
кон спјевоца љубовника
од разлицијех звијери у једно
купљаше се множ велика. — III., 55.

Овај предлог кон долази код Гундулића често и из њега се развио данашњи предлог код. Данас кон долази само сложен са на: након.

*

Од глагола хотјети, хтјети долази императив хтјеј, који данас више не живи:

А зауздарје свега тога,
хтјеј, молим те, само ријети,
знаш ли од сужња коревскога
што гођер ми сповидјети? — XII., 240.

*

Од глагола видјети долази старински императив виђ, као и у ст. слов. виждь. Данас гласи иператив тај: види или виђи:

Озови се, кћерце мила,
виђ, која ме болес цијепа
ах, кому си оставила
ћаћка твога стара и слијепа? — VIII., 640
Ах давори, славни Отмане
и ви силни цари остали
сад витезе виђте избране,
кијех сте вашом дјецом звали. — XV.,III 80.
Ну што веће ријечи служе,
прид очима виђте штету:
на оружје на оружје,
на огањ, на плијен, на освету. — XVIII., 180.
Поручи му: „За јунака
гусароват није украдом;
ход' самном се виђ, а пака
ноћ' ко витез с диклом младом". XIX., 230.

*

Долази глагол сповидјети (ст. слов.: вѣдѣти), који по основи за садашње време иде у коњугацију без обележје за садашњост и има императив као и у старом словенском језику сповјеђ (вѣждь):

Ах. тако ти бог с висине
вратио ечима вид жуђени,
вриједни и добри домаћине,
члеме твоје сповјеђ мени. — VIII., 415.
А за уздарје свега тога,
хтјеј, молим те, само ми ријети,
знаш ли од сужња коревскога
штогођер ми сповидјети? — XI., 240.

*

Старински облик од глагола узети долази вазети према старом словенском възѧти. А тако исто и супстантив начињен од part. praet. pass. овога глагола с наставком ие долази у старинском облику: вазеће, ст. сл.: възѧтие:

Соколовић унук царски
и везијера Махумета,
ким још слове крај угарски
цијеђ вазећа од Сегета. — IV., 165.

Ну у вазећу Цариграда
и изгубљењу цркве ове
оста име, тер и сада
Софија се мечет зове. — XVI., 340.
Стоји Дилавер и вапије,
краљевића кореч прико:
„вазами љубу! Ево ти је!
Гди је јунаштво тве велико?“ — XIX. 335.
Тим ко војска ових има,
вазам сабље у деснице,
погуби их прид вратима
од цареве коњушнице. — XIX., 390.

*

Долази старински глагол упросити, који одговара старом словенском въпросити, па онда упрашати (ст. слов.: въпрашати) interrogare и од овога глагола супстантив упрашање (ст. сл. въпрашаніе interrogatio):

На ово дворно упрашање
од царева поклисара
кнез, ки дјелим свуд славан,
у ови начин одговора. — XI., 135.
Очи с њега час не смеће
запањени Али-паша;
и не може срцу веће
одољети да не упраша. — XI., 150.

Долази глагол пријети, који одговара старом словенском приѧти, само што је употребљен хрватски облик прија, место прије, ради слика у стиху:

Страх ме, ако влас тва прија
главу љутој змији плесати,
да она хуђа и отровнија
куде на те не обрати. — XVII., 255.
С овом Ћосо Челебија
Никонољскијех испод мира
краља Шишмана изнаћ прија,
с војском разби, пак затира. — XX., 202.

Овде је прија хрватски облик, место прије стоји у аористу и одговара старом словенском приѧтъ или приѧ.

Глагол вапити, који одговара ст. слов. въпити долази често или у старинском у пола посрбљеном облику вапити или у са свим посрбљеном облику упити. Тај глагол иде у шести раздео прве врсте у старом словенском језику, па тако се мења и у Гундулића, али прелази по аналогији и у четврту врсту, те се и по овој мења:

И не уфајућ, да ју обрани,
заупи у глас пун жалости:
На ово ли ме, јаох дохрани
тешка и трудна ма старости? — VIII, 620.
Вапијући: „Или брже
хтиј, што хоће војска остала,
или ти се сплеса и врже
испод сабље глава пала!“ — XVI., 310.
Вапије војска: „Ми никако
против цару нисмо устали,
нег' проћ онијем, ки-су опако
дијете младо свјетовали.“ — XVI., 321.
Пред мечет се ови скупи,
тер из јутра до вечера
скупно вика, складно упи;
„Дај нам пашу Дилавера“. — XVI., 341.
Тим весело напријед ступи
врљи од вихра, бржи од стриле,
сметај, свађај, бунн и упи,
не мимоћи варке и силе. — XVII., 705.
вапѐћ с клетвом од све вере:
„На срамоту Османову
данас ћу ти, Дилавере,
скупит главу под сабљу ову!“ — XVIII 225
Ови скаче хро наприједа
и на врат му сабљу носи,
вапијући да се прида,
и да кајан милос проси. — XVIII., 520.
вапи охолн: „Сад ћеш видит,
шта ја велим, је ли истина!“
Дилавера хоће слидит
прико мира и висина. — XVIII., 585.

*

Старински глагол: слоути—словж—словеши долази и у Гундулића. Данас се тај глагол више не употребљава:

У њих јоште вас свијет пуни
глас, и божја дјела слову
од Лауша, ки се круни
у Будиму и Кракову. — III., 82.
Соколовић унук царски
и везијера Махумета,
ким још слове крај угарски
цијеч вазећа од Сегепа. — IV., 165.

*

Старински глагол слѫшати audire долази често и у Гундулића. Тај глагол у том облику не живи више:

Тим с ме трубље да свијет слиша
славу твоју свак час већу,
ти свеђ дјелуј дјела виша
а ја пјет их пристат не ћу. — I., 70.
Свака страна, ка је најдаља,
свако доба, свако време
Малијаша слиша краља
недобитно у њих име. — III., 95.

*

Често долази и старински глагол: блюсти блюдѫ—блюдеши:

Ах, властите ти државе
од турскијех сила бљуди,
а нека ја сред крваве
рати тјерам народ худи. — V., 158.
Дали туђи витезови
хоћ' краљевство тве да бљуду,
кад изгубит ш њим његови
и свој исти живот буду? — XI., 701.
Али што чух ја опета?
Јес, тко тужбе још узмножи,
јер цар свеца Махумета
Закон бљусти хоће и божи. — XVI., 230.

*

Такође и старински глагол плѫіти имамо забележити, који је Гундулић употребљавао:

И ја сцијенит вику не ћу,
да пригрлит најмилије
ви не ћете ову сриђу,
ка вам сама на стан плије. — XI., 630.

Глагол пѣти—поіѫ—поіеши долави такође у Гундулића:

Тим с ме трубље да свијет слиша
славу твоју свак час већу,
ти свеђ дјелуј дјела виша,
а ја пјет их пристат не ћу. — I., 73.

*

Употребљавао се старински глагол у садашњем времену Дим у значењу sagen:

Дим Гашпара милостића
ки у хрватском рођен крају,
били знање или сриђа,
јур столова на Дунајву. — III., 23.

*

Употребљавао се у оно време и старински супставнтив пут, који одговара ст. словенском плѫть и значи тело, месо:

Глас је, да она од дјетиње
млијечне пути помаз куха,
и на овну прико сиње
ноћи лети врагодуха. — II., 150.

*

Живела је реч чест, која одговара старом словенском супстантиву чѧсть, и која је значила не само pars, него и fortuna:

И он млађахан како пака
жељан старијех славу срести,
подиже се на Пољака
с многом силом, с малом чести (fortuna)· I., 50.

Ст. слов. реч отвѣтъ живела је за Гундулићево време и значила је, као и у ст. слов. језику, одговор:

Законаци одвит даше:
„Тај никада не би прије
цар законе старе наше
ки потлача, то цар није.“ — XVIII,, 22.

*

У оно време употребљавао се придев мао и у номиналном облику, као и у стар. слов. језику малъ. Данас се пак употребљава само у сложеном облику:

Мао изиде глас најпрви,
али у свачијех устих расти,
тер чим одсвуд већма врви,
све обујми својом власти. — XVI., 55.
Го изрезан од кожица
звјерскијех застав мао узима,
на пасу ожица и тиквица
виси му, а штап у руци има. — XIX. 140.
Паче очито у прикору,
да се у круг мао затвори
вођен за сву муку гору
прије нередно нег' се умори. — XX,, 90.

(Прештампано из „Стражилова“, 1888.)

Регистар за „Бранич срп. језика“.

(Број показује тачку, у којој се о речи говори.)

А

авлијнски, авлиски, 109
Алексије, 11
animum efflare, 35
Антоније, 11
арбанаски, 99
aufrecht stehen, 30
aushöhlen, 30

Б

бадњак, бадњи дан, бадње вече, бадњачица, 105
бан, бановица, 111
бановати, 77
Банова Лука, 32
бањ, Бања Лука, 31
баш-кнез, 32
безаконик, 52
белети, белити, 48
белобрк, 61
белогрла, 61
белојабука, 61
белолик, 61
белоног, 1
белошљива, 61. 66
Београд, 41
Besitzer, 2
Besuch, 2
Beschützer, 34
Bezug, mit Bezug, 100
бимбер-грожђе, 32. 61
бисер-парта, 32
битисати, битисање, 74
бјех, бјеше, итд., бѣхъ, бѣ, итд. 57
бјелограб, 37. 61. 66
бјелојуг, 37. 61. 66
Бјелопољац, 61
благовање, 6
bleichen, 48
богојављеније, 65
богородица, Богоматера, богомати, 1. 61
богослов, богословија, 65
богословиіе, 6
Богољуб, 61
богоносац, 61. 99
божајски, 69
божији, божји, божа, божја, 31. 33 108
божогробац, 61
босиљак, 100
Босна, Бошњак, 43
браник, бранилац, брарич, 34
братучед, 61
бресква, 100
брегове, брѣгъ, 33
бременоша, 61
брвац, 99
брволов, брволовац, 61. 66
брвоплет, 61. 66
брворек, 61
бугар-кабаница, 32. 61
будан, будити се, 105
Buchstabe, 6. 21. 65

В

Wabe, 46
vacuus, 22. 70
vanus, vanitas, 70
warum, 75
васкрсеније, 65
ватрогасац, ватрогаша, 61
васељена, васелити, васиона, васелена, васељенски сабори, 42
weiss werden, — machen, 48
ватрењача, 102
вашар, вашариште, 107
веле, велевласт, вељевласт, велетржац, велеиздаја, велепосје-

дник, велекрст, 5. 8. 61. 66
велеум, 40
велики газда, — господар, — власник, 2
већа, 26
веројатан, веројетан, 27
век, веки, 31
везани слог, 40
Weltgebäudə, Weltall, 42
везитак, 55
ветрогоња, ветромет, 61
весло, 100
винопија, 1
видети, 31, 62
virere, 48
вијеће, виће, 51
винобер, 61
витез, витештво, витешки, 99
Видов дан, 32
вјеровник, 104
Влах, влашки, 69
вођ, вођа, 17. 50
водокршће, 31. 40
воли, вољи, 31
водопија, 1
водојажа, водоноша, водоваља, 61
володер, 61
вовац, 99
воденица, воденичиште, 107
врлина, 5
врло, 24
вражји, 31
врапчји, 31
вукодржица, 61
Вучитрн, 41
вучји, 31

Г

галобела, 61
галовран, 61
газиблато, 71
Gegend, 19
gebunden, 40
Geburtstag, 41
gelben, gelb werden, gelbfärben, 48
Gemeindegrund, 52
гласословље, 6
глава, 24
гласоноша, 61
Gläubiger, 114
гладибрк, 71
гледим, гледећи, 55
Глигорије, 11
глодати, 31
гнездо, гњездо, 9
горети, гориш, 31
годовно, 41
гојан, 58
горњоземац, 61
гороцвет, 61
голобрадац, головрат, 61
градоначелник, 1
граматички предикат, 45
грабоносац, 61.
грабикапа, 71
гривна, 17
grünen, grün färben, 48
грмјети, грмљети, 115
Grossmacht, — händler, — kreuz 1
Grossbesitzer, 2
Grossgeist, 40
грозан, гроздан, 100
грубљи, 62
грувати, грухати, грухнути, грушкати, грушкање, грушити, 59
губитак, 54
гунђати, 33
гусле, 109

Д

дан рођења, 41
дан, дановати, дановиште, данити, 107
dass, 75
Данешки, 99
дахијнски, 109
два, 81
двизац, 99
двоножац, 99
двари, двери, 112
дечији, 31
defensor, 34
девојци, 31
дериґуша, дериклупа, 71
debitor, 114
дивји, дивљи, 51 108
дивокоза, 61
до, praep., 16
добродетељ, 5
doctrina, 12

додир, 27
дотакнути се 27
добитак, 55
достојан, 58
Добровук, 61
домородац, 61
добротвор, доброчинац, 61
домазет, 61
Dolmetch, 72
Достојевски, 73
доносац, 99
доврвјети, доврљети, 115
доживјети, доживљети, 115
догрдјети, догрђети, 115
драгољуб, 61
драживашка, 71
држим, 41
дубити, дупсти, 30
дуг, дужник, дужан, дужити, дужати, дуженик, 114
душа, 31
душогубац, 61
дужд, дуждевица, 111

Ђ

ђакон, ђаконовица, 111
Ђеорђије, 11
ђул-девојка, ђул-кадуна, 32

Е

е, ел, ево, ено 75
енглески, 99
еуфонија, 40
eigen 7
eitel, Eitelkeit, 70

Ж

жажда, 26
жеђа, 26
жена, 31
женидба, 100
жетелац, 42
жетвен, 67
живети, 57
живља, 57
жиропаћа, 1
живот, 31
жртавник, жртвеник, жртвен, 67
жутети, жутити, 49

З

забрекнути, 35
заврћоло, 71
званичник, званично, звање, 12
звездословије, 5
зелен, 67
земаљски, земља, 51. 109
земљокруг 61
зечји, 31
злеудно, 61
злопреља 1. 61. 66
зломишљеник, 53
злоткаља, 61 66
злочинац, 61
Зрињски, Зрински, 3

И

ивањ, Ивањ дан, 32
иглени, 67
игра, игриште, 107
избегнути, 35
израстао, 5
издерилијаска, 71
изједипогача, 71
издубим, 20
изданути, издахнути, 35
изгрувати, изгрухати, 59
Илин дан, 32. 58. 109
Илић, Илијић, 109.
имати, 100
im engern Sinne, 40
имен-дан, 41
имењак, 43
interpres, interpretatio, interpretari, 72
innumerabilis, 76
испичутура, 71
испод, испред, 16
испуњивати, испуњавати, 38
истоваривати, истоваравати, 88
историописац, 68

Ј

Јајце, јајачки, 109
јамац, јамачно, јамчење, јамство, јамчити, јамати, јаматва, јамање, 54
јасле, 100

јеђа, 26
један, 98
једномишљеник, једномисленик, једномисаоник, 53
једноглавац, 61
јелка, 105
јемац, и т. д., 54
јер, јере, 75
јован, 31
јул, јули, јулиј, јулије, 11
јун, јуни, јуније, јуниј, 11
јунак, 43

К

казан, казнити, 17. 50
калогажа, 61
cavo, 30
Карађорђија, Карађорђин 58. 109
квасац, 99
quod, quia, 75
κηρίον, 46
керовљи, 54
кезизуб, 71
киснути 35
клетвени, клетвеник, клетавник, 67
клуп, клупа, 50
кнез, кнежев, књежење, кнежина, кнежити, — се, кнештво, 99
ковчежац, 99.
ководер, козомор, козопаша, 61
коловоз, коломаз 61
коловођа, 102
конопље, конопљиште, 107
Конавље, конавоски, 109
коњ, 5. 31
коњозобица, коњокрадица, 61
communis, 52
копач, 31
копја, 51
косидба, 100
косовљи, 51
костобоља, костоломљење, костолом, костоловка, 61
котлокрп, 61
кравији, крављи, 31. 51
краљ, краљица, краљевица, 31. 62. 111
крадикова, 71
крава, 24
крађа, 26
крај, 19. 25
крајобер, 102
кре, 24
крепак, 27
creditor, 114
кривоврат, 1
кривоклетан, кривоклетник, 52
крижопуће, 31. 40. 61
кротак, 27
кртола, кртолиште, 107
крштени кум, — писмо, 76
ξεῖνος, 66
кудеља, кудељиште, 107
кукуруз, кукурузиште, 107
купикраставчић, 71
купус, купусиште, 107
cur, 75
кућа, кућиште, 107

Л

лан, ланиште, 107
ланен, 67
латов, латовљевица, 111
leer, 70
лен, леност, 9. 18
летети, 31
летипас, 71
ligusticum levisticum, 66
лисац, 99
λόγος, 21. 65
ломити, ломљење, 61
лубеница, лубеничиште 107
лудак, 43

Љ

љиљан-гора, љиљан-листак, 32.
људиште, 35

М

мак, маковиште, 107
malevolus, 53
мамиаспра, 71
mas, 43
маслен, 67
масло, мастан, 100
ματαιος, 70

меден, 67
medicus, 12
месити, мешати, 99
милобрат, 66
Миловук, 61, 66
милогост, 66
милодух, 66
Милош, 62
миоглас, 40
мисао, мисаон, мислен, 5. 53
мишљење, мишљен, 53
мишомор, 61
мироков, 61
мироносица, 61
Митридатов, Mithridaticus, Митридатски, 58
мнење, мњење, 44
молебник, молбеник, молба, молебница, молбеница, 12
молитвен, молитвеник, 97
молибог, 71
monstrum hominis, 36
модрокос, 66
моруњи, 31
могах, мога, мога; могах, могаше, могаше, 57
мој, 9
мрмљати, 33
мува, муха, 9
мухар, мухариште, 107
мувикрава, 71
Мушицки, Мушићски, 73

Н

на, praep., 15. 104
набигузица, 71
навести, 40
наглух, накрив, натруо, 104
над, нада, 17. 50
надрикњига, 71
надгробно слово. — реч, 21
нај, 104
намастир, — иште, 107
нанеговати, његовати, 47
наручје, 28. 37
наслов, насловни лист, 21
natalis dies, 41
натпис, 21. 65
наш, 49
не, (не ћу, не ћеш, и т. д.) 8
немам, 8
несам, нијесам, нисам, 8
нега, њега, неговати, његовати, 47
нежан, њежан, 47
несмислен, 53
немецки, 69
неисказано, 76
незаборављен, 76
незабрањен, 76
небројен, 76
незнабожац, 99
невесео, 113
неоспорно, 23
ни, нико, ништа, никавав, никуда, и т. д. 98
нисам нијесам, 8
никоље, 31
nichtig, 70
nox (media), 30
Нови Пазар, Новопазарац, 61
носити, ношати, 99
нокат, 100
нуждa, нуждан, нуђа, 26

Њ

њен, неног, њезин, његов, њихан, њихов, 20
њега. његовати, 47
њежан, њежност, 47

О

о, praep., 62. 105
оба, обадва, 81
обитељ, 5
обликословље, 6
обућа, 52
оглав, оглава, 50
огревнути, 35
одламјати, 51
односити се, 103
одежда, 26
о дојаках, од дојаках, 62
оклопје, 51
околност, 56
окопнули, 62
окце, 46
определити, 25
опредељај, 13. 61
опрошћена молитва, 76
општи, општина, опћи, опћина. 52

орач, 31
orbis terrarum, 42. 61
δριον, δρος, 18
оритак, ориħак, 55
ὅτι, 75
Ohrwurm, 192
осовљи, 51
оцтени, 67

П

палигорка, 71
палипушка, 71
palpebra, 26
Пантелијħ, Пантелиħ, 109
парац парба, парбити се, 23
Париз, париски, 99
пароброд, пароплов, 102
пасји, 31. пас, паски, 99
пасманцин, 109. 58
паун-перо, 32
пенач, певачица, 111
пецирец, 71
пиљар, пиљарици, 111
петак, 43
Петров дан, 32
пиħа 26
пириватра, 71
писати, 31. 57
писац 99
пјесан, 17. 50
пладне, пландиште 107
плавоока 61
пламтивук, 71
плен, гљен, 9
плесан, 17
плуħа, 52
поборник, 34
побратим, побратимство, 10
побушени понедељник, 76
поверилац, 114
погаħач, погаħачица, 111
погибао, погибељ, 5
погодба, 65
подање, подне, подње, до дне, 37
подгорје, подножје, подручје, 28. 37
Подунавје, 51
појило, појиште, 102
покрај, 16
полусестра, полубрат, полуока, полугодишњица, 108
поноħ, понoħа, понoħе, 28. 37. 50
пољеговати, 47
посјед, посједати, посједовати, посједник, 2
пословица, 65
постав, постава, 50
постан, 100
потиски, 99
потребан, 26
походити, 2
правозаступник, 113
празан, 70
прасац, 99
празнослов, 65
прдизвек 71
предео, 19. 25
прети, 23
препирати се, 23
пржибаба, 71
пригодом, 106
пријатељ, пријатељица, 111
прилика, 58
примедба, 100
приповетка, 100
пр ча, 31
пришипетља, 71
проверилац, 114
прогрушити, 59
propugnator, 34
пролеħе, 28
пророк, пророчиште, пророштво, пророчанска изрека, 36. 111
простак, 43
протисловље, противоречје 6
пруски, 99
псовач, псовачица, 111
пужевљи, 51
pungo, punctum, 27
пустосват, 1. 61. 66.
пустоħак, 61. 66
Пустопоље 1
Пушибрк, 71

Р

раж, 27
разбивојска, 71
рај-босиље, 32
раптати, 33

рвати се, рвалиште, 29
рђа, 26. 29
regio, 16
реч, 6. 21
рибији, рибљи, 31
ringsherum, 52
riха, 23
рођак, 43
рођен, 76
рођен дан, 41
рожац, 99
роптати, 33
ротква, 100
рукодавац, рукодавалац, рукодавник, 61. 114
рукодаћа, 61
рукодрж, 102
рукопис, 1. 61
rubigo, 26
руски, 99.

С.

саблазан, 17. 27
савест, 27
самоник, 61. 66
самораст, 61. 66
самоток, 1. 37. 41
самоук, 61. 66
самохран, 61. 66
самур-калпак, 32
сан, санан, 160. 76
саопштити, 52.
са свим, 24
сат, саће, 46
свадба, 100
сведоџба, 100
Света гора, Светогорац, 61
сјајан, 58
сједјелац, сједилац, 62
свој, 7. 9. 49
сврзибрада, сврзимантија, сврзислово, сврзигаће, 71
седети, седити, 31
селен, 66
селена, 42
сенокоша, 61
сијнути, сијати, синути, 60
сијело, 2
силан, силени, 42
sitis, 26
сиромах, сиромашки, 69
скаска 100
скочивук, скочидевојка, 71
скупштина, скупћина, 52
славуј-грло, 32
сладак, 27
Сланкамен, 37
слаткогрм, 61. 66
слобод, слобода, 51
слово, словље, 6. 21. 65
сломјен, 51
служба, службен, службеник, и т. д. 12
слути, словем, 21
смислен, 53
смичиклас. 71
смрдиврана, смрдибуба, смрдипоток, 71
снужден, 113
со, 5
с обзиром на, 100
сокодржица, 61
сомији, сомљи, 31
сопствен, 7
спас, спасовиште, 107
спор, спорити, 23
спотакнути се, 27
сраг, 24
Србовлаш, 61
средопошће, 31. 40
сресни, 99
стармали, 61
Стеванов, 20
Streit, steiten, 23
Stütze, 27
строг, 23. 24
студен, 67
суводол, 1. 61. 66
сујетан, 70
судија, судиште, 107
сунцокрет, 102
сусед, суседство, 10
суховид, 1
схватање, схваћање, схватати, схваћати, 56

Т.

таван, — на, — но, 9
тајна, 17

талковати, 72
такнути, 27
танкопреља, 1. 17. 61. 66
тамам, — на, — но, 9
тачан, 27
тачка, 27
ташт, 22. 70
таштина, 70
тврдоглав, 1
тежатан, тежатник, 67
tentorium, 52
θεομήτωρ, 1
тили, тињи (час), 97
толмач, 72
три, 81
трипуњ, 31
трнокоп, 61
трпен, 44
трпети, 31
трпјети, трпљети, 115
туковати, 72
тумач, 72
туцкати, 59

У

у, praep, 15. 104
убица, убијца, убиство, 10
убод, 27
ујамак, ујамчити, ујамчити се, 54
ујемчити, 51
узглавље, 28. 51
Угрин-Јанко 33
угурсуз, 99
unaussprechlich, 76
unzählbar, 76
unstretig, 23
употребљавати, употребљивати, 38
услов, 65
усне, 100
у ужем смислу, 40
ухолажа, 102
учебник, учбеник, уџбеник, 12
учитељица, учитељевица, учитељка, 141

Ф

favus, 46
färben, 48
филолог, филологија, филологички, филологијски, филолошки, 4
finis, 19
fremere, 33
Frühlingsadonis, 61
Фрушка гора, Фрушкогорац, 61
furtum, 26

Х

хитропеља, 8. 61. 66
хлапимуха, 71
хлебождер, 61
homo inhumanissimus, 36
хотети, 31. 100
хрвалиште, хрвати се, хрвање, 29
хрђа, 29

Ц.

цар, царица, 111
Цариград, 37
cella, 46
целба, целбеник, 12
zerstossen, 59
цетка, 100
sibus, 26
црвен, 67
Црна гора, Црногорац, 61
црнограб, 41. 61. 66
црноока, 1

Ч

чаброноша, 1
чанколив, 1
чаурица, 46
четир, 82
Чех, чешки, чески, 69
чистикућа, 71
читанка, читаначки, 113
човечији, човечји, 31. 208
човечки, 69
чоечиште, 36
чорболок, 61
чудество, 99
чудотворац, 61

Ш

шакопис, 61
шаран, шарањи, 31
шарен, 67
Шаренград, 37
шетатите се, 31

штета, 22
штеточинац, 61
schuldig, Schuldner, 111

Ц

ценерал, ценераловица, 111

Ћ

ћелица, 46
Ћирил, ћирилски, ћириловски, 110

Српска књижара Браће М. Поповића у Новом Саду

препоручује

КЊИГЕ ЗА НАРОД.

Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића.

1. свеска:

Перо Коњевић, народни добротвор.

Написао др. Илија Вучетић.

2. свеска:

Буквица здравља.

За народ написао др. М. Јовановић-Батут.

3. свеска:

Буквица болести.

За народ написао др. М. Јовановић-Батут.

4. свеска:

Нема здравља без чиста ваздуха.

За народ написао проф. Стева Милованов.

5. свеска:

„Помози се сам, помоћ' ће ти и бог."

За народ написао проф. др. Ђорђе Дера.

---

6. свеска:

Живот Венијамина Франклина

или

докле може дотерати ваљан и вредан човек.

Написао Андрија М. Матић, гимн. професор.

---

7. свеска:

Бранич од зараза.

За народ написао др. М. Јовановић-Батут.

---

8. свеска:

Главнија правила о практичном васпитању деце.

По немачком прерадила
Милева Симићева, учитељица.

---

9. свеска:

О муњи и грому.

За народ написао М. Петровић.

---

10. свеска:

Искрице из св. писма

(по Даничићеву и Вукову преводу).

За поуку народа саставио проф. др. Ђ. Дера.

I. СТАРИ ЗАВЕТ.

Stanford University Libraries
3 6105 124 444 832

PG
1224
Z5

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.